

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:7

Jordbruksdepartementet

SOU
1958:7 A

SMÅBRUKARSTÖDET

BETÄNKANDE AVGIVET AV
UTREDNINGEN OM SMÅBRUKSSTÖD

Stockholm 1958

Statens offentliga utredningar 1958

Kronologisk förteckning

1. Vägplan för Serige. 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. Idun. 226 s. **K.**
2. Vägplan för Sverige. 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. Idun. 208 s. **K.**
3. Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet Marcus. 270 s. **K.**
4. Promemorior med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. Idun. 91 s. **S.**
5. Permanent skråskadeskydd. Idun. 547 s. **Jo.**
6. Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarvä. Av L. Sköld. Idun. 355 s. **Ju.**
7. Småbrukarstötet. Marcus. 120 s. **Jo.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:7

Jordbruksdepartementet

SMÅBRUKARSTÖDET

BETÄNKANDE AVGIVET AV

UTREDNINGEN OM SMÅBRUKSSTÖD

STOCKHOLM 1958

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

STATE OF MASSACHUSETTS
IN SENATE

MASSACHUSETTS

OFFICE OF THE GOVERNOR
STATE HOUSE, BOSTON

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet	5
Direktiven för utredningen	6
Kap. I. Grundlinjerna i den svenska jordbrukspolitiken	11
Kap. II. Den framtida marknadsutvecklingen	17
Kap. III. Jordbrukets strukturförändringar	22
Kap. IV. Småbrukets inkomstläge	28
1. Beräkningar på grundval av material från den jordbruks-ekonomiska undersökningen	29
2. Beräkningar på grundval av deklarationsundersökningsmaterial	37
Kap. V. De hittillsvarande formerna för småbruksstöd	44
1. Producentbidraget 1939—48	44
2. Producent- och kontantbidrag	45
3. Producentbidraget fr. o. m. 1953	46
4. Leveranstillägget	48
Kap. VI. Grunddragen av utredningens förslag	49
Kap. VII. Areal tillägg	56
1. Arealgränserna	56
2. Mantalskrivningskravet	58
3. Inkomstgränsen	59
4. Förmögenhetsgränsen	62
5. Areal tilläggets storlek	63
6. Det administrativa förfarandet	63
Kap. VIII. Leveranstillägg	66
1. Mjölkleveransernas fördelning efter årsleverans och storleksgrupp	67
2. Avvägningen av leveranstillägg	67
Kap. IX. Kalvbidrag	73
1. Generellt eller storleksbegränsat kalvbidrag	79
2. Bidrag per djur eller kg slaktvikt	83
3. Avvägningen av bidragsbeloppen	84
4. Kostnaderna för kalvbidrag	85
Kap. X. Det särskilda stödet i norra Sverige	87
1. Kostnadsläget i norra Sverige	89
2. Avräkningspriserna i norra Sverige	92
3. Avvägningen av särstödet till norra Sverige	93
4. Frågan om vissa bidragstagare i norra Sverige med ingen eller helt obetydlig åkerareal	95
Kap. XI. Kostnaderna för stödsystemet	97
Särskilt yttrande av herr Axel Johansson	101
Bilaga 1. Karl Säck: Vissa beräkningar angående konsumtions- och produktionsutvecklingen	102
Bilaga 2, Folke Larsson: Undersökning av förskjutningarna i brukningsstrukturen mellan åren 1951 och 1956	106
Tabellförteckning	119

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade den 3 juni 1955 dåvarande chefen för Jordbruksdepartementet att tillkalla sakkunniga för att utreda frågan om särskilt stöd till småbruket. I enlighet med detta bemyndigande tillkallades såsom sakkunniga dåvarande landshövdingen i Västerbottens län E. Lindberg, tillika ordförande, riksdagsmännen A. Andersson, Ryggestad, E. Hæggbloom, Kåremo, F. Jansson, Benestad, Jon N. Jonsson, Fjåle, samt W. Svensson, Ljungskile. De sakkunniga antog benämningen utredningen om småbruksstöd. Sedan landshövding Lindberg avlidit den 10 november 1957 förordnades den 19 november 1957 riksdagsman Jon N. Jonsson att såsom ordförande leda utredningens arbete. Den 22 juli 1955 förordnades dels filosofie licentiaten K. Säck och agronomie licentiaten P. Grabö att vara sekreterare respektive biträdande sekreterare hos utredningen, dels ordföranden i Svenska lantarbetarförbundet A. Johansson och Grabö att såsom experter biträda utredningen. Experterna har deltagit såväl i överläggningarna inom utredningen som i utformningen av dess beslut, varvid herr Johansson har avgett ett särskilt yttrande beträffande vissa punkter vid detaljutformningen av det av utredningen föreslagna arealtillägget. Herr Grabö, som den 20 maj 1957 tillträdde befattningen som lantbruksrepresentant vid beskickningen i Washington, har därefter icke personligen kunnat närvara vid utredningens sammanträden.

På utredningens uppdrag har vissa specialbearbetningar av statistiskt material verkställt av kungl. statistiska centralbyrån, Riksförbundet Landsbygdens folk samt Sveriges slakteriförbund. Statistiskt material har vidare insamlats av kungl. lantbruksstyrelsen samt lantbruksnämnderna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. En specialundersökning har utförts av filosofie licentiaten F. Larsson. Utredningen har haft överläggningar med representanter för Kooperativa förbundet, Sveriges lantbruksförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Svenska mejeriernas riksförening, Sveriges slakteriförbund, kungliga lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd samt jordbruksupplysningskommittén.

Med anledning av Kungl. Maj:ts remiss den 22 augusti 1957 har utredningen den 5 september 1957 avgett utlåtande angående lånegaranti för driftslån vid driftsomläggningar inom det mindre jordbruket.

Sedan utredningen nu har slutfört huvuddelen av sitt uppdrag får den härmed vördsamt överlämna sitt betänkande. Frågan om stödet åt smågrisproduktionen kommer av utredningen att behandlas i en särskild promemoria.

Stockholm den 28 januari 1958.

JON N. JONSSON

ARVID ANDERSSON

EINAR HÆGGBLUM

FRIDOLF JANSSON

WALD. SVENSSON

Karl Säck

Direktiven för utredningen

I de för utredningen meddelade direktiven har dåvarande chefen för jordbruksdepartementet bl. a. meddelat följande.¹

»De riktlinjer i fråga om avvägningen av prisstödet åt jordbruksnäringen och om statligt stöd åt rationaliseringsåtgärder inom jordbruket, vilka antogs av 1947 års riksdag i anledning av propositionen nr 75, innefattade bland annat åtgärder till stöd för det mindre jordbruket. I propositionen utgick man dock från att det allmänna jordbruksstödet ej skulle avvägas på sådant sätt, att betydande delar av vårt jordbruk erhöll ett stöd, som mera avsevärt översteg det för dem erforderliga gränsskyddet. I första hand borde man söka förhindra dylika verkningar genom det sätt, på vilket man avvägde prisstödet åt olika grenar av jordbruksproduktionen. Då animalieproduktionen spelar den största rollen för de mindre, medan vegetabilieproduktionen är av särskild betydelse för de större jordbruken, borde man redan genom avvägningen av stödet mellan dessa båda produktionsgrenar kunna eliminera i vart fall en betydande del av de olikheter i fråga om lönsamheten, som eljest skulle kunna uppstå mellan basjordbruken och de större brukningsenheterna. Ehuru icke direkt åsyftad erhöles härigenom även en lyftning av inkomstläget för de mindre jordbruk, vilkas lönsamhet var lägre än basjordbrukens.

Beträffande nämnda mindre jordbruk förelåg enligt departementschefens mening ingen anledning att vid sidan av det allmänna prisstödet såsom permanent led i systemet lämna ett särskilt stöd. Dessa brukningsenheters värde borde nämligen ligga just däri, att kombinationen av jordbruk och andra förvärvskällor trots jordbrukets relativt låga lönsamhetsgrad sammanlagt gav brukaren en skälig bärgning. Departementschefen förutsatte, att man även beträffande dessa jordbruk skulle tillvarataga alla möjligheter att genom rationaliseringsåtgärder av olika slag höja brukningsdelarnas lönsamhetsgrad och därmed även förbättra brukarnas ställning. Åtskillnad gjordes dock mellan å ena sidan kombinerade jordbruk och stödjordbruk samt å andra sidan övergångsjordbruk. Till den förstnämnda kategorien räknades sådana småbruk som trots en begränsad åkerareal på grund av jordbruksdriftens kombination med annan sysselsättning kunde väntas utgöra en ekonomiskt försvarlig företagsform även på längre sikt. Vid övergångsjordbruken saknades sådana möjligheter. I samband med den yttre rationaliseringen borde därför dessa så småningom ombildas till större och mera bärkraftiga enheter. En dylik rationaliseringsprocess måste emellertid taga ganska lång tid i anspråk. Departementschefen föreslog för den skull att under en övergångstid särskilt stöd skulle lämnas åt dåvarande innehavarna av sådana brukningsdelar som icke erbjöd tillfredsställande försörjningsmöjligheter. Syftet med stödet var, att dylika brukare under tiden till dess rationalisering av deras brukningsdelar kunde genomföras skulle erhålla ett bistånd från det allmänna sida, som stod i rimligt förhållande till vad innehavarna av mera rationella brukningsdelar erhöles genom det allmänna prisstödet. I enlighet härmed infördes ett särskilt producentbidrag för mjölk åt de mindre jordbruken såsom ett temporärt komplement till det allmänna prisstödet. Bidraget fastställdes att utgå efter en skala så konstruerad, att högsta beloppet, 480 kronor, erhöles vid en till mejeri levererad årlig mjölmängd av mellan 4 000 och 7 000 kilogram, och begränsades i princip till de dåvarande innehavarna

¹ Anförande till statsrådsprotokollet den 3 juni 1955.

av bruksenheter under 10 hektar åker. Endast i ett par undantagsfall skulle en nytillträdande jordbrukare kunna bibehålla rätten till producentbidrag. I propositionen hade med hänsyn till producentbidragets sociala karaktär jämväl föreslagits, att bidraget skulle utgå efter särskild behovsprövning. Riksdagens beslut innebar emellertid, att denna prövning slopades.

1952 års riksdag medförde vissa viktiga avgöranden för det principiella bedömandet av frågan om ett särskilt småbruksstöd. I anledning av propositionen nr 176 till nämnda års riksdag beslöt man nämligen att genomföra en ökad differentiering av mjölkpriset till de mindre jordbrukens förmån i form av ett s. k. leveranstillslägg. Från och med innevarande regleringsår utgår leveranstillslägget med 3 öre för kilogram för leverans till mejeri av högst 10 000 kilogram för år. För leverans mellan 10—25 000 kilogram utgår sådant tillägg med 300 kronor, medan detsamma vid leverans över 25 000 kilogram minskas med 6 öre för kilogram för överskjutande kvantitet för att sålunda upphöra vid en kvantitet av 30 000 kilogram.

I anledning av propositionen nr 236 till 1952 års riksdag beslöts vidare vissa omläggningar av producentbidraget. Sålunda infördes möjlighet att från bidrag utesluta brukare, beträffande vilken det med hänsyn till hans inkomst- och förmögenhetsförhållanden var uppenbart, att han icke var beroende av jordbruket för sin utkomst. Därjämte ändrades bidraget till att utgå med ett fast belopp, beräknat efter den genomsnittliga mjölkleveransen från bruksenheten under åren 1949—1951. Slutligen justerades bidragsskalan så, att bidrag skulle utgå med 10 öre för kilogram för de första 1 000 kilogrammen, och därefter med ett jämkat antal ören per kilogram, så att bidraget uppnådde sitt maximala belopp, 380 kronor, vid en leverans av mellan 5 000 och 10 000 kilogram för år. Översteg den levererade mängden 10 000 kilogram skulle bidragsbeloppet minskas med 3 öre för varje kilogram av den överskjutande kvantiteten. Producentbidrag, som tidigare bestämts efter antalet kor, skulle utgå med ett häremot svarande belopp.

Utöver det anförda må erinras om att det nu utgående allmänna mjölkpristillslägget för all till mejeri levererad mjölk och än mer det extra mjölkpristillslägg för mjölk, som inväges i vissa delar av landet, främst Norrland, också verkar som särskilt prisstöd för det mindre jordbruket med hänsyn till mjölkproduktionens relativa koncentrerings till småbruken och dessas särskilda utbredning i de delar av landet, varest det extra mjölkpristillslägget utgår.

En uppfattning om de olika stödåtgärdernas absoluta och inbördes betydelse framgår av följande uppgifter. I propositionen nr 180 till innevarande års riksdag beräknas för regleringsåret 1955/56 kostnaderna för det allmänna mjölkpristillslägget till 101.1 miljoner kronor, för det extra mjölkpristillslägget till 31 miljoner kronor och för leveranstillslägget till 50 miljoner kronor. Kostnaderna för producentbidraget uppskattas enligt statsverkspropositionen för budgetåret 1955/56 till 47 miljoner kronor.

Frågan om utformningen samt behovet och ändamålsenligheten av ett särskilt stöd för det mindre jordbrukets del har som framgår redan av den föregående redogörelsen varit föremål för upprepade diskussioner och växlande ställningstaganden. Den i propositionen 1947: 75 föreslagna behovsprövningen, som då icke vann riksdagens bifall, har sålunda i något förändrad form kommit att accepteras beträffande producentbidraget. Den i nämnda proposition angivna principen, att småbruksstödet övergångskaraktär bör innebära, att stödet bortfaller vid överlåtelse av jordbruk, har upprätthållits vid producentbidraget men icke vid övriga stödformer. För att sistnämnda slags stöd skall minska eller helt försvinna erfordras sålunda direkta åtgärder av statsmakterna eller en rationalisering, som åtföljes av en produktionsomläggning.

I den offentliga debatten kring frågan om särskilt småbruksstöd har bl. a. ändamålsenligheten med sådant stöd ifrågasatts, särskild med hänsyn till den hämmande inverkan detsamma kan antagas ha på den yttre rationaliseringen inom jordbruket. Å andra sidan har framhållits, att den snabba omflyttningen till de s. k. stadsnäringarna för såväl tätorterna som glesbygderna skapat problem av sådan storleksordning, att en än hastigare takt däri knappast skulle vara tillräddig. Enligt min mening är bibehållandet av en icke alltför ringa bofast befolkning särskilt eftersträfvansvärd i våra skogsbygder.

Beträffande möjligheterna att flytta över småbrukets befolkning till andra näringar i snabbare takt än för närvarande vill jag framhålla, att med hänsyn till behovet av arbetskraft inom dessa en betydande del av småbrukargruppen kanske kan beredas arbetsmöjligheter. Gruppens ålderssammansättning och andra förhållanden torde emellertid lägga en hämsko på möjligheten att öka takten i omflyttningen. Slutligen anser jag mig i detta sammanhang böra fästa uppmärksamheten på att den friställning av arbetskraft, som äger rum, då en småbrukarfamilj helt övergår till att trygga sin försörjning på mannens inkomst från annan förvärvskälla än jordbruket, sällan innebär en direkt överflyttning av familjens totala arbetsinsats till annat produktivt arbete.

Två nyligen avslutade utredningar har behandlat det mindre jordbrukets problem. Den ena, den s. k. småbruksutredningen, har undersökt småbrukens möjligheter att uppnå full lönsamhet genom specialisering av produktionen. Dess förslag och rekommendationer kan emellertid först efter relativt lång övergångstid i mer betydande omfattning komma att påverka inkomstförhållandena vid dessa jordbruk. Den andra utredningen, den s. k. jordbruksprisutredningen, har haft till uppgift att göra en översyn av prissättningssystemet på jordbruksprodukter. I enlighet med arten av sitt uppdrag, som närmast avsett konstruktionen av det för den totala jordbruksproduktionen erforderliga gränsskyddet och sålunda en generell prissättning på jordbrukets produkter, har denna utredning icke direkt befattat sig med fråga om särskilt stöd åt det mindre jordbruket. Emellertid har jordbruksprisutredningen i samband med lönsamhetsöverbägandena för brukningsenheter av olika storlek konstaterat, att gjorda inkomstundersökningar visar, att trots det hittills utgående särskilda småbruksstödet det genomsnittliga inkomstläget vid jordbruk under 10 hektar är icke obetydligt lägre än vid basjordbruket. Jordbruksprisutredningen har vidare uttalat, att särskilt stöd åt det mindre jordbruket fortfarande är påkallat. Samtidigt har dock prisutredningen framhållit, att en begränsning av produktionen bör åstadkommas genom en successiv minskning av produktionsunderlaget. En sådan minskning bör, enligt utredningen, främst gälla den jord och de brukningsdelar, som har de sämsta produktionsförutsättningarna. Utredningen har i sammanhanget betonat, att frågan om överföring av jordbruksjord till skogsmark i fortsättningen måste bedömas på ett annat sätt än som hittills i allmänhet skett.

I den med anledning av jordbruksprisutredningens förslag nu framlagda propositionen 1955:198 angående den framtida utformningen av prissättningen på jordbrukets produkter har jag framhållit, att det självfallet icke är betydelselöst för det mindre jordbruket, hur det allmänna prisstödet åt jordbruket utformas, eftersom den väsentliga delen av småbrukets inkomster konstitueras av de generella produktpriserna. Ett tillfredsställande allmänt jordbruksskydd kommer sålunda även småbruket tillgodo. Därmed är dock icke sagt, att utformningen av det generella prisstödet åt jordbruket och frågan om småbruksstödet behöver direkt sammankopplas. Ur vissa synpunkter torde det tvärtom få anses vara önskvärdt att en dylik sammankoppling icke sker. Jag har därför, till skillnad från vissa remissinstanser, förklarat mig dela prisutredningens åsikt, att frågan om särskilt stöd åt småbruket icke bör behandlas i samband med utformningen av de generella produktpriserna.

Emellertid kommer det framtida prissystemet uppenbarligen att påkalla ökad uppmärksamhet beträffande det särskilda småbruksstödet. Tidigare har nämligen hänsyn till småbrukets speciella läge i viss mån kunnat tagas vid de årliga prisförhandlingarna. Enligt nyssnämnda proposition avses emellertid det allmänna prisstödet skola bestämmas för en första period av tre år. Härtill kommer, att den översyn av det generella prissystemet, som enligt nämnda proposition förutsättes skola ske med vissa intervaller, enligt min mening ger större valfrihet än det hittills tillämpade systemet för samlande lösningar av frågorna på vad sätt småbruksstödet bör utformas som ett övergångsstöd. Sålunda torde det material rörande jordbrukets lönsamhet m. m., som skall föreligga vid dessa översyner, bli av betydelse jämväl för bedömandet av småbrukets ställning vid motsvarande tider. Med hänsyn till det anförda synes det lämpligt, att frågan om det framtida särskilda stödet till det mindre jordbruket nu göres till föremål för utredning.

I fråga om denna utredning vill jag för egen del anföra följande.

Av jordbruksprisutredningens undersökningar synes framgå, att skillnaden i inkomster mellan större och mindre jordbruk har ökat. Detta gäller närmast vid jämförelse mellan basjordbruk och större brukningsdelar men torde nog ha sin motsvarighet även beträffande de ännu mindre jordbruken. Samtidigt har emellertid genom utvecklingen av sysselsättningsmöjligheter och löner förutsättningarna för ökade inkomster vid sidan av jordbruket blivit bättre. Vid bedömningen av frågan om storleken av statens stöd åt det mindre jordbruket bör beaktas, att detsamma icke får en sådan omfattning, att det kommer att motverka en rimlig strävan hos den mindre jordbrukaren att utnyttja förvärvsmöjligheterna utanför jordbruket. Likaså bör tillses, att stödet avväges så, att det icke kommer att försvåra jordbrukets rationalisering.

Statens stöd åt det mindre jordbruket torde som hittills främst böra lämnas i form av prissubventioner. Utredningen bör taga till utgångspunkt nu utgående anslagsbelopp för detta ändamål.

Huvuddelen av det nu utgående småbruksstödet lämnas i form av prisdifferentieringar till det mindre jordbrukets förmån. Denna linje synes böra vara grundläggande även i fortsättningen. I första hand bör utredningen därför söka samordna de nuvarande stödåtgärderna för det mindre jordbruket till större enhetlighet. Därvid bör beaktas såväl de regionalt och i förhållande till storleksgrupper differentierade tilläggen som övriga utgående produktprissubventioner.

Spörsmålet hur man i görligaste mån skall kunna ge stödet en sådan utformning, att inriktningen av småbrukets drift icke bindes vid viss produktion, fordrar speciella överväganden. Prisstödet torde även fortsättningsvis komma att i betydande grad läggas på mjölkproduktionen. Det bör emellertid undersökas, i vad mån delar av detsamma kan knytas till andra produkter, som lämpligen kan frambringas på mindre jordbruk. I första hand kan därvid komma i fråga fläsk och kött, speciellt kalvkött, samt smågrisar, ägg och fjäderfä. Därjämte bör prövas, huruvida även vissa vegetabilieprodukter kan inrymmas i prisdifferentieringen. Möjligen kan stödet även till viss grad utnyttjas till förbilligande av vissa förnödenheter för det mindre jordbruket såsom kraftfoder och konstgödsel.

För närvarande sker en viss behovsprövning av den del av stödet till det mindre jordbruket, som utgöres av producentbidrag. Vid genomförande av ett enhetligt system för detta stöd torde en dylik individuell behovsprövning bli svår att tillämpa, bland annat emedan detta skulle förutsätta en väsentlig utvidgning av prövningsförfarandet. Redan nu förekommer gränsdragningsproblem, som är svåra att ge en rationell lösning. Möjligheter bör därför sökas att i regel undgå en individuell behovsprövning. Behovet av en dylik prövning torde också bli mindre, om stödåtgärderna utformas så att de närmast kommer det mindre jordbruket i egentlig mening till godo. Fall kan emellertid finnas, då delaktighet i samhällets stöd

åt det mindre jordbruket skulle te sig stötande eller helt överflödigt. Utredningen bör därför vara oförhindrad att pröva, om vissa grupper ändå bör lämnas utanför stödåtgärderna, varvid dock enkelhet i tillämpningen under alla omständigheter bör eftersträvas.

Den principiella karaktär av övergångsanordning, som stödet åt det mindre jordbruket för närvarande har, utgör emellertid ett särskilt problem. Det är dock endast i fråga om producentbidraget som denna princip kommit till uttryck i själva utformningen av stödet. Detta bidrag bortfaller nämligen i allmänhet vid överlåtelse av brukningsenheten. Huruvida en stödform som producentbidraget med bibehållen övergångskaraktär kan ingå i här ifrågasatta stödåtgärder är en av de uppgifter utredningen får att pröva. Befinnes därvid att villkoret om producentbidragets bortfall vid överlåtelse av brukningsdelen icke låter sig upprätthålla, torde lämpligen denna bidragsform böra helt utgå ur stödsystemet.

Stödåtgärdernas karaktär av övergångsstöd bör i princip upprätthållas. I den mån det kan konstateras, att yttre rationalisering, produktionsförbättrande åtgärder och inkomster vid sidan av småbruket grundlagt en tillfredsställande inkomstnivå för brukarna, bortfaller därför motiven för ett särskilt stöd. I takt med en dylik utveckling bör en sänkning av subventionskostnaderna kunna övervägas. En långsiktig garanti för ett under alla förhållanden utgående stöd torde nämligen icke kunna lämnas.

Vid de översyner av det generella prisstödet utformning, som avses skola verkställas med vissa intervaller, bör även läget för innehavare av mindre brukningsenheter undersökas. På så sätt skapas ett kontinuerligt bedömande av det fortsatta behovet av ett särskilt stöd åt det mindre jordbruket. De lämpliga formerna för en dylik undersökning bör utredas.»

FÖRSTA KAPITLET

Grundlinjerna i den svenska jordbrukspolitiken

Under loppet av de senaste hundra åren har Sveriges ekonomiska och sociala struktur i grunden förändrats. I mitten av 1800-talet var jordbruket den dominerande näringsgrenen och jordbruksbefolkningen omfattade omkring tre fjärdedelar av landets totalbefolkning. Sedan dess har denna andel minskat till en femtedel. Samtidigt har totalbefolkningen ökat från omkring 3,5 miljoner till 7,3 miljoner och ett mycket stort arbetskraftstillskott har sålunda tillförts stadsnäringarna. Befolkningsströmmen från landsbygd till tätort har också varit en av grundförutsättningarna för vår industris snabba utveckling.

Stadsnäringarna kunde emellertid under långa tider icke ta emot hela befolkningsöverskottet. Från 1870-talet fram till första världskriget kom därför över 1 miljon svenskar att söka sin bärgning i främmande land. Detta emigrationsproblem påverkade under åtskilliga år statsmakternas åtgärder på jordbruksområdet. Genom att utvidga försörjningsmöjligheterna inom landet sökte statsmakterna nämligen motverka den omfattande utflyttningen och nyodlingen och bildandet av nya brukningsenheter kom härvid i blickpunkten. När det gällde att finna nya arbetstillfällen låg det närmast till hands att skapa mindre jordbruksenheter, där brukarna genom en intensiv produktionsinsats kunde erhålla en begränsad men ändå någorlunda tryggad utkomst.

Inom ramen för den svenska egnahemsverksamheten lämnades lån till bildandet av egnahem och härigenom främjades uppdelningen av större jordbruk i smärre enheter. Samtidigt sökte man även förbättra de lägre inkomsttagarnas ställning inom jordbruket genom införandet av effektivare produktionsmetoder. Statsmakterna stödde upplysningsverksamheten och undervisningen och vidare lämnades i icke obetydlig omfattning lån och bidrag till torrläggning samt bidrag till nyodling och täckdikning.

Inställningen till småbruksfrågan bestämdes således under långa tider av den undersysselsättning, som kännetecknade det svenska samhället under befolkningsexpansionens tidevarv. Men aktiviteten inom egnahemsverksamheten, vilken ansågs leda till en produktionsutvidgning, motiverades också av det dåvarande marknadsläget för jordbruksprodukter. Den svenska jordbruksproduktionen täckte under denna tid långtifrån förbrukningen och det fanns redan inom landet avsättningsutrymme för ökad produktion. Dessutom kunde eventuella överskott tämligen lätt finna köpare utomlands till priser, som icke nämnvärt understeg de inom landet gällande. En utvidgad produktion behövde följaktligen icke bli tryckande på den inhemska prisnivån.

Samtidigt med industrialiseringen undergick så småningom även jordbrukets produktionsmetoder genomgripande förändringar. De moderna växtföljderna infördes, det tidigare omfattande trädesbruket övergavs, ängarna plöjdes till åker, som började att tillföras handelsgödsel. Samtidigt inträffade en avgörande vändning i olika europeiska länders försörjning med jordbruksprodukter. Fram till mitten av 1800-talet var de olika länderna i huvudsak självförsörjande i fråga om såväl spannmål som animalier. Därefter skapade industrialiseringen och den ökade befolkningen ett alltmer stigande livsmedelsbehov och åtskilliga europeiska länder fick nu komplettera sin försörjning genom införsel från transoceaniska länder. I stora mängder började spannmål skeppas från bl. a. Amerika till Europa. Denna ökade spannmålsimport medförde så småningom en press neråt på priserna och föranledde en svår jordbrukskris. Ett stort antal västeuropeiska länder vidtog nu protektionistiska åtgärder och det ena landet efter det andra införde särskilda spannmålstullar. Trots ett alltmer vidgat tullskydd kunde emellertid ändå fram till 1920-talet jordbruksvarorna förhållandevis fritt passera de nationella gränserna. Tullarna var nämligen icke av prohibitiv höjd och hindrade ej ett i huvudsak fritt varuutbyte länderna emellan.

På 1930-talet medförde en ny internationell jordbrukskris omfattande protektionistiska åtgärder, varigenom de inhemska marknaderna i stor utsträckning avgränsades från den internationella. Denna protektionism blev ingen övergångsföreteelse. Även sedan priserna på den internationella marknaden åter hade stabiliserats, fortsatte man allmänt med omfattande ingrepp i prissystemet på jordbruksprodukter. Införandet av det engelska imperiepreferenssystemet och de alltmer vanliga bilaterala avtalen inskränkte och ändrade världsmarknaden för jordbruksvaror. Vidare splittrades det internationella prissystemet genom införandet av exportpremier och differentieringen av priserna till fördel för vissa exportländer. På den kringskurna internationella marknaden pressades priserna även av i och för sig i förhållande till världsförbrukningen ringa överskott.

Under 1940-talet ändrades läget för en tid genom världskriget och under en del bristår låg de internationella jordbrukspriserna genomgående på en hög nivå. Svårigheterna att betala de i väsentlig mån till dollarområdet koncentrerade inköpen av jordbruksprodukter var emellertid påtagliga och sporrade bl. a. till en snabbast möjlig återuppbyggnad av det europeiska jordbruket. Ökad självförsörjning sattes ganska allmänt som mål och på förhållandevis kort tid utvidgades den europeiska jordbruksproduktionen väsentligt. Redan 1949/50 var denna i Västeuropa totalt något större än före kriget och följande år uppnåddes även per capita räknat förkrignivån. År 1956/57 beräknades produktionen i Västeuropa ha varit ungefär en fjärdedel större än före kriget.

Samtidigt som det europeiska jordbruket ökade sin produktion, fortsatte det nordamerikanska att lämna en hög avkastning. Snart var den internationella bristsituationen övervunnen och i stället uppstod åter svåravsättbara överskott, som äventyrade stabiliteten på den känsliga internationella mark-

naden. Priserna började också dala på allvar 1952 och sjönk sedan betydligt fram till början av 1954. Åter översteg nu de inländska priserna i olika länder väsentligt prisnivå vid internationell handel.

I samband med den internationella jordbrukskrisen genomfördes även i Sverige i slutet av 1920-talet och i början av 1930-talet olika åtgärder, varigenom den inhemska marknaden för skilda produkter avskärmades från den utländska. De olika jordbruksprotektionistiska åtgärderna hade vidtagits för att möta aktuella svårigheter och man hade därvid förutsatt, att de omfattande regleringarna så småningom skulle kunna slopas och att man efter en tid kunde återgå till en friare jordbruksmarknad. Såsom tidigare framhållits, förblev emellertid priserna på den internationella marknaden låga och en mindre protektionistisk jordbrukspolitik skulle under dessa förhållanden betytt en avsevärd försämring av jordbruksbefolkningens levnadsvillkor. Det blev nu tydligt, att omfattande ingrepp i prisbildningen på jordbruksprodukter skulle bli bestående på längre sikt. Samtidigt hade dock även förhållandena i övrigt väsentligt ändrats. Befolkningstrycket hade nämligen så småningom lättat, emigrationen i stort sett upphört och det industrialiserade Sverige fick då i stället vidkännas ett kännbart arbetskraftsunderskott.

Det blev på grund av ovan angivna förhållanden angeläget att utarbeta ett mera långsiktigt jordbrukspolitiskt handlingsprogram. Ett sådant antogs också av 1947 års riksdag, varvid största avseende fästes vid att de jordbrukspolitiska åtgärderna skulle utformas på ett sådant sätt, att den i jordbruket arbetande befolkningen skulle få samma möjligheter som andra befolkningsgrupper att uppnå en skälig inkomstnivå och bli delaktig i den allmänna välfärdsstegring, som kunde ske i fortsättningen. Det fastslogs i riksdagsbeslutet att det med hänsyn bl. a. till vår beredskapsförsörjning behövdes en jordbruksproduktion av viss storlek och att det måste anses skäligt att den i denna produktion sysselsatta arbetskraften tillförsäkrades en rimlig inkomstnivå.

I 1947 års riksdagsbeslut preciserades icke den önskvärda storleken av jordbruksproduktionen. Man angav emellertid, att det även var i jordbrukets eget intresse att en betryggande marginal fanns mellan produktionen och det normala inhemska avsettningsutrymmet. Det förutsattes nämligen, att de priser, som i enlighet med inkomstmålsättningen skulle upprätthållas inom landet, skulle ligga högre än priserna på världsmarknaden. Vid överskottsproduktion skulle därför en del av produktionen avsättas utomlands till priser, vilka skulle verka tryckande på den inländska prisnivån. Ett fullt effektivt prisstöd i form av importskydd krävde således, att produktionen låg inom ramen för den inhemska förbrukningen.

Den i 1947 års riksdagsbeslut angivna inkomstmålsättningen skulle uppnås dels genom ett gränsskydd, som i första hand skulle lämnas i form av en avgiftsbeläggning av införseln, dels genom en fortsatt rationalisering på jordbruksområdet. Om rationaliseringen uttalades, att det låg såväl i det

allmännas som i jordbrukets eget intresse att befintliga rationaliseringsmöjligheter tillvaratogs och produktionsfaktorerna utnyttjades så effektivt som möjligt. Genom en yttre rationalisering skulle man söka att avhjälpa den på många håll alltför långt gångna ägosplittringen, så att de brukningsenheter, vilkas brukare hämtade sin huvudsakliga inkomst från jordbruket, kunde få en sådan storlek och form att framstegen på det jordbrukstekniska området kunde utnyttjas och brukarna få full och effektiv sysselsättning. Den inre rationaliseringen — d. v. s. sådana åtgärder av mera stadigvarande art i fråga om jord eller byggnader, som har till ändamål att förbättra produktions- och driftförhållandena på en gård — skulle främjas av statsmakterna bl. a. genom lån och bidrag. Slutligen underströks i 1947 års riksdagsbeslut betydelsen av en fortsatt driftsrationalisering.

Beslutet om ett generellt jordbruksstöd i form av gränsskydd innebar, att man skulle fastställa en prisnivå, som kunde förutsättas ge jordbruket inkomster motsvarande den jordbrukspolitiska målsättningen, och att man sedan skulle söka förverkliga denna prisnivå genom avgiftsbeläggning av införseln. I detta sammanhang var det emellertid nödvändigt att konkretisera inkomstmålsättningen. Denna kunde givetvis icke innebära, att man skulle söka tillförsäkra varje i jordbruket sysselsatt person inkomstlikställighet med jämförliga befolkningsgrupper. Stödet finge då avvägas med utgångspunkt i förhållandena vid brukningsenheter med de sämsta produktionsförutsättningarna. Detta skulle emellertid leda dels till ur konsumentsynpunkt orimligt höga priser, dels till att arbetskraften vid jordbruk med bättre produktionsförutsättningar och rationellare drift skulle erhålla inkomster betydligt överstigande inkomstlikställighetsnivån. Å andra sidan kunde inkomstlikställigheten ej heller avvägas med hänsyn till förhållandena vid jordbruk med särskilt gynnsamma produktionsförutsättningar, eftersom den övervägande delen av jordbruksbefolkningen då icke skulle uppnå den åsyftade inkomstlikställigheten.

Det ansågs i detta sammanhang foljdriktigt att fastställa vilken jordbrukstyp som under förhandenvarande tekniska och andra förutsättningar kunde anses lämplig och sedan avväga prisstödet med hänsyn till förhållandena vid jordbruk av sådan beskaffenhet, givetvis förutsatt att ett så avvägt stöd möjliggjorde upprätthållandet av en ur beredskapssynpunkt önskvärd produktion. Jordbruk med sämre produktionsförutsättningar eller med mindre produktionsunderlag skulle då icke uppnå full lönsamhet (inkomstlikställighet) inom ramen för det generella prisstödet. Huruvida dessa jordbruk sedan av speciella skäl skulle lämnas särskilt stöd, blev då en fråga, som icke direkt behövde förknippas med allmänna prispolitiska överväganden.

När man på 1940-talet granskade uppgifter om produktionskostnaderna, kom man fram till att dessa i genomsnitt i storleksgruppen 2—5 hektar med 40 procent, i storleksgruppen 5—10 hektar med 22 procent och i storleksgruppen 10—20 hektar med 11 procent översteg produktionskostnaderna i storleksgruppen 20—30 hektar. Mellan den sistnämnda storleksgruppen

och de större storleksgrupperna var skillnaden i produktionskostnaderna däremot förhållandevis obetydlig. Man ansåg, att vid jordbruk i storleksgruppen 20—30 hektar arbetskraften kunde utnyttjas effektivt och jordbruksdriften ordnas på ett driftsekoniskt tillfredsställande sätt. Även ur familjebildnings- och arbetskraftssynpunkt kunde jordbruk av angiven storlek anses företräda en i och för sig önskvärd jordbrukstyp. Emellertid konstaterade man samtidigt, att enligt 1944 års jordbruksräkning jordbruk över 20 hektar omfattade endast 43 procent av landets totala åkerareal. Förhållandena vid jordbruk i gruppen 20—30 hektar kunde därför icke läggas till grund för prisstödets avvägning om det samtidigt ansågs, att inkomstmålsättningen borde förverkligas för en övervägande del av jordbruksbefolkningen. Det var också med hänvisning till faktiska förhållanden, som man i 1947 års riksdagsbeslut fastslog, att rationellt drivna gårdar i storleksgruppen 10—20 hektar (basjordbruk) skulle bilda underlaget vid avvägningen av det generella prisstödet. I enlighet härmed skulle prisstödet principiellt avvägas med hänsyn till vad som med ledning av faktiska driftsresultat kunde beräknas bli behövt för att bereda full lönsamhet åt jordbruk, vilka till storleken motsvarade genomsnittet i storleksgruppen 10—20 hektar. I fråga om fordringarna i övrigt på de jordbruk, vilkas driftsresultat skulle läggas till grund för prisavvägningen, uttalades, att dessa brukningsenheter bör fylla rimliga anspråk beträffande arronderingens och de fasta anläggningarnas beskaffenhet.

1955 års riksdag har i samband med behandlingen av ett nytt prissättningssystem uttalat, att någon förskjutning av arealgränserna vid prisstödet avvägning icke var påkallad. En höjning av de i 1947 års riksdagsbeslut uppställda kraven på produktionseffektivitet ansågs nämligen fortfarande leda till att en väsentlig del av jordbruksbefolkningen icke skulle komma i åtnjutande av den åsyftade inkomstlikställigheten. Därför beslöt 1955 års riksdag, att den allmänna prisavvägningen framdeles skulle ske med utgång från förhållandena vid gårdar i slättbygderna i storleksgruppen 10—20 hektar.

Som skäl för att ta förhållandena i slättbygderna till utgångspunkt för den allmänna prisavvägningen anfördes först och främst, att man i sådant fall utgår från jordbruk, som är förhållandevis enhetliga till sin karaktär och vilkas brukare erhåller sin huvudsakliga inkomst från jordbruket. Utgår man i stället från jordbruk, där en betydande del av inkomsten hänförs till skogsnäringen, kommer beräkningarna att uppvisa betydande variationer i inkomstförhållandena, hänförliga till ett annat område än den egentliga jordbruksproduktionen. Samtidigt hade konstaterats, att inkomsterna vid basjordbruken i slättbygderna i genomsnitt under ett antal år hade legat ungefär i nivå med inkomsterna hos ifrågavarande jordbruk i övriga delar av landet. Prisavvägningen med utgångspunkt i slättbygderna skulle således icke innebära, att man utgick från jordbruk med ett annat genomsnittligt inkomstläge än vad som skulle ha varit fallet, därest hänsyn även tagits till förhållandena vid basjordbruken i skogsbygderna.

Avvägningen av det allmänna prisstödet med utgångspunkt i förhållandena vid basjordbruket innebär, att en viss del av jordbruksbefolkningen icke kan uppnå inkomstlikställighet inom ramen för detta stöd. Detta gäller bl. a. de jordbruk i storleksgruppen 10—20 hektar, vilka icke är lika rationellt drivna som de gårdar, på vilkas driftsresultat prisavvägningen bygger. Beror detta på att gårdens produktionsmöjligheter icke har utnyttjats rationellt, finnes det självfallet ingen anledning att kompensera detta genom särskilda åtgärder. Emellertid finnes det en stor grupp jordbruk, där själva produktionsunderlaget är så mycket mindre än vid basjordbruket, att dessa trots en vid rådande förhållanden på bästa sätt ordnad drift icke kan ge brukaren tillfredsställande bärgning.

Enligt 1947 års riksdagsbeslut var det ofrånkomligt, att statsmakterna under den tid, som måste åtgå till dess rationaliseringen kunde genomföras, vid sidan av det allmänna prisstödet skulle lämna innehavarna av mindre jordbruk ett särskilt stöd i den mån behov därav kunde anses föreligga. Detta särskilda stöd angavs ha till syfte att åtminstone delvis utjämna det lönsamhetsunderskott, som föreligger vid ifrågavarande brukningsenheter på grund av deras otillfredsställande beskaffenhet. Man skulle alltså under nämnda övergångstid bereda brukarna av sagda brukningsenheter ett bistånd från det allmänna sida, vilket stod i rimligt förhållande till den lönsamhet, som mera rationella brukningsenheter kunde uppnå vid den av statsmakterna stödda prisnivån på jordbrukets produkter. Den närmare utformningen av ifrågavarande stödåtgärder redovisas i kapitel V.

ANDRA KAPITLET

Den framtida marknadsutvecklingen

Såsom nämnts i kapitel I, är principen om inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper vägledande vid avvägningen av det allmänna prisstödet. Detta innebär emellertid ej, att man vid utformningen av de jordbrukspolitiska åtgärderna kan bortse från marknadsutvecklingen för olika produkter. Därest produktionen överstiger den inhemska förbrukningen och överskottet måste säljas till utlandet, erhålles en viss anknytning mellan den inhemska och den internationella prisutvecklingen, förutsatt att någon mera omfattande exportsubventionering icke tillämpas. Utgör överskottsproduktionen en väsentlig del av den totala produktionsvolymen, kan det över huvud taget bli svårt att höja den inländska prisnivån över den internationella. Exempelvis blir i Danmark och i Nederländerna, där den övervägande delen av produktionen säljes till utlandet, exportpriserna i huvudsak bestämmande för prisnivån inom landet. En omfattande överskottsproduktion och låga exportpriser kan således äventyra upprätthållandet av principen om inkomstlikställighet.

Även vid utformningen av ett särskilt småbrukarstöd är det av betydelse att söka bedöma hur marknadsläget kan väntas gestalta sig såväl totalt som för småbrukets viktigare avsaluprodukter. Småbrukarstödet bör nämligen bl. a. utformas på ett sådant sätt, att det icke leder till svåravsättbara överskott på vissa varuområden.

Såsom tidigare nämnts, präglas den internationella marknaden för jordbruksvaror av omfattande protektionistiska åtgärder i olika länder. I första hand har man genom dessa åtgärder sökt tillförsäkra jordbruksbefolkningen någorlunda tillfredsställande inkomster. Eftersom de internationella priserna ligger lågt i förhållande till de priser, som kan anses uppfylla detta syfte, har jordbruksstödet i form av gränsskydd ganska allmänt fått prohibitiv karaktär. I många europeiska länder medger jordbrukets struktur och förhållandena i övrigt icke en effektiv produktion. Eftersom stödbehovet då avväges med hänsyn till läget vid mindre rationellt drivna gårdar, kommer man fram till en långtgående avskärmning från världsmarknaden.

Den allmänna avskärmningen av de nationella marknaderna från den internationella leder på två vägar till ökade överskott. Genom olika åtgärder höjes den inhemska prisnivån såväl i producent- som konsumentledet. De höjda konsumentpriserna medför därvid, att förbrukningen begränsas, samtidigt som höjda producentpriser stimulerar till ökad produktion. Uppstår sedan på den internationella marknaden överskott av en produkt och de internationella priserna på grund härav sjunker, påverkar detta icke priser-

na i olika länder. Lägre priser i den internationella handeln påverkar ej konsumentpriserna i olika länder och det blir således ingen stimulans till en konsumtionsökning, som skulle kunna absorbera överskotten. Ej heller medför sänkta internationella priser en produktionsbegränsning i fråga om överskottsvaran. I huvudsak oförändrade producentpriser i olika länder kan i stället fortfarande stimulera till en ökning av produktionen.

Strävandena att liberalisera den internationella handeln med jordbruksprodukter har hittills icke lett till några mera genomgripande resultat. Under 1957 har dock frågan om en friare handel inom ett större område aktualiserats genom sex europeiska länders¹ beslut om en stegvis övergång till en gemensam marknad, varvid även jordbruket skulle följa med. I detta sammanhang har frågan om ett västeuropeiskt frihandelsområde kommit i diskussionens brännpunkt. Det är dock ännu svårt att bedöma en eventuell integrations marknadsmässiga effekt. Åtgärderna, som på längre sikt givetvis kan bli av stor betydelse för det europeiska jordbrukets utveckling, torde emellertid icke komma att mera väsentligt påverka marknadsläget förrän efter en tämligen lång övergångstid.

Vid bedömningen av marknadsläget på längre sikt fästes uppmärksamheten omedelbart på de stora konsumtionsreserver, som finnes i de asiatiska länderna, men som hittills på grund av bristande köpkraft föga har påverkat den internationella marknadsutvecklingen. Den asiatiska befolkningen omfattar ungefär hälften av världsbefolkningen. Även en måttlig höjning av konsumtionsstandarden i denna världsdel kan därför betyda väsentliga förskjutningar i den internationella efterfrågan på jordbruksprodukter. Den dagliga livsmedelsförbrukningen per person uppgick exempelvis i Indien i mitten av 1950-talet till endast 1 850 kalorier, medan den i västeuropeiska länder i regel ligger vid omkring 3 000 kalorier. Räkna man med att befolkningen i Asien under de kommande åren kommer att stiga med 1,5 procent per år, innebär detta att befolkningen under loppet av tio år kommer att öka med 230 miljoner. För att föda denna nya befolkning vid nuvarande asiatiska konsumtionsstandard behövs det årligen ytterligare 35 milj. ton spannmål. Denna kvantitet motsvarar den sammanlagda svenska brödsädsckörden under omkring trettio år. För att täcka detta ökade behov kräves vid oförändrade hektarskördar en ökning av den asiatiska åkerarealen med 32 milj. hektar, d. v. s. med en areal, som är ungefär nio gånger större än den svenska.

De asiatiska underskottsländerna har hittills endast i begränsad utsträckning påverkat den internationella marknadsutvecklingen. På grund av den låga realinkomsten i dessa länder har det otillfredsställda behovet icke utmynnat i köpkraftig efterfrågan. De ekonomiskt underutvecklade ländernas näringsproblem torde ej heller kunna lösas genom någon slags gratisimport eller genom import till starkt reducerade priser. En sådan hjälp måste nämligen bli av tillfällig karaktär, eftersom ej ens de rikaste länderna någon

¹ Frankrike, Västtyskland, Italien, Belgien, Nederländerna och Luxemburg.

Tabell 1. Livsmedelskonsumtionen i kalorier per capita och år i olika länder

	Före kriget	1948/49—50/51	1953/54—54/55
Irland	3 400	3 440	3 610
Danmark	3 420	3 170	3 330
Storbritannien	3 110	3 080	3 210
Finland	2 990	3 100	3 140
Norge	3 210	3 110	3 130
Schweiz	3 140	3 170	3 090
Sverige	3 110	3 160	3 030
Belgien-Luxemburg	2 810	2 840	2 960
Nederländerna	2 840	2 940	2 940
Västtyskland	3 040	2 680	2 930
Frankrike	2 870	2 790	2 830
Österrike	2 930	2 670	2 800
Italien	2 510	2 380	2 570
Grekland	2 600	2 490	2 540
Förenta Staterna	3 150	3 160	3 080
Kanada	3 010	3 070	3 080
Argentina	2 730	3 210	2 840
Turkiet	2 450	2 490	2 660
Egypten	2 450	2 370	2 480
Brasilien	2 150	2 340	2 350
Japan	2 180	2 050	2 200
Indien	¹ 1 970	1 620	1 850

¹ Inkl. Pakistan.

Källa: The State of Food and Agriculture 1957.

längre tid kan upprätthålla en jordbruksproduktion för export mot ingen eller blott ringa ersättning. De underutvecklade länderna har ej heller traktat efter en sådan lösning av sitt försörjningsproblem; de har i stället sökt bygga upp sitt eget näringsliv och har i första hand velat utvidga införseln av kapitalvaror. Det kan i detta sammanhang nämnas, att den svaga köpkraften i Indien tidvis har lett till vissa avsättningssvårigheter även för landets egen produktion.

De hävdvunna förhållandena på den internationella jordbruksmarknaden kan givetvis så småningom helt omkastas genom en ökad köpkraft i Asien. Det är möjligt, att utvecklingen leder till en situation, då en stigande efterfrågan på livsmedel kräver att allt sämre mark tas i anspråk för jordbruksproduktionen och då de bättre rustade jordbruksländerna kan räkna med en säker och välbetald avsättning för sina överskott. Det gäller dock här under alla förhållanden en utveckling på ganska lång sikt. Under åtskilliga år framåt synes utvecklingen på den internationella jordbruksmarknaden fortfarande i första hand komma att påverkas av läget inom den traditionella länderkretsen.

Såsom framgår av tabell 2, har under 1950-talet den västeuropeiska jordbruksproduktionen stigit med i genomsnitt 2,7 procent årligen, samtidigt som den årliga befolkningsökningen har uppgått till 0,75 procent. Produktionen har således ökat betydligt snabbare än befolkningen och trots höjd konsumtionsstandard har importen begränsats. I Nordamerika har den årliga produktionsstegringen endast obetydligt överstigit befolkningsökning-

Tabell 2. Jordbruksproduktionen i olika områden samt den genomsnittliga årliga produktions- och befolkningsökningen

	1948/49 —52/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57 (prel)	Genomsnittlig årlig ökning från 1948/49—52/53 till 1956/57	
						Produk- tion	Befolk- ning
	Medelproduktionen före kriget = 100					i procent	
Västeuropa	108	124	124	125	127	2,7	0,75
Nordamerika	137	147	142	148	153	2,0	1,8
Sydamerika	122	132	138	141	145	2,9	2,3
Afrika	128	145	150	149	154	3,1	1,9
Mellersta Östern	120	143	143	146	151	3,8	2,2
Fjärran Östern (exkl. Kina) ..	103	113	116	121	123	3,0	1,4
Oceanien	114	123	123	131	130	2,1	2,4
Samtliga ovan angivna om- råden	118	131	131	134	138	2,7	1,5

Källa: The State of Food and Agriculture 1957.

en, medan i Australien och Nya Zeeland produktionen icke har kunnat hålla takt med befolkningsstegringen, som här på grund av omfattande immigration har varit särskilt betydande. I Fjärran Östern (exkl. Kina) har befolkningsökningen under 1950-talet beräknats till 1,4 procent årligen mot en produktionsstegring på 3,0 procent. Även i Mellersta Östern, Sydamerika och Afrika har produktionen ökat snabbare än befolkningen. Det bör dock observeras, att 1950-talets produktionsstegring i Fjärran Östern och Sydamerika icke helt har kunnat kompensera 1940-talets begränsning i per-capitaproduktionen. Således är jordbruksproduktionen per person räknat i Fjärran Östern fortfarande 5 procent lägre än på 1930-talet, medan sistnämnda nivå i Sydamerika underskrides med 4 procent.

De i det föregående återgivna siffrorna synes tyda på en utveckling mot alltmer ökade överskott av jordbruksprodukter. Emellertid kan man samtidigt konstatera att även på många håll i Västerlandet näringsstandarden långtifrån är optimal. I Sverige har vi i stort sett uppnått en så pass hög kalorimässig konsumtionsstandard, att en utvidgning av denna näppeligen är att räkna med. Snarare kan väntas att begränsningen av det tunga kroppsarbetet kommer att medföra en minskning av kaloribehovet per capita. Emellertid kan även i Sverige livsmedelsförbrukningen ytterligare utvidgas, men då genom en övergång till ökad förbrukning av högförädlade livsmedel. I Kontinentaleuropa är konsumtionen mångenstädes icke obetydligt lägre än hos oss och åtskilligt utrymme torde finnas för en även kalorimässigt utvidgad förbrukning. Å andra sidan bör man ta med i beräkningen, att även jordbruksproduktionen i Europa kan fortsätta att öka i snabb takt. Produktionsförhållandena i många europeiska länder är ännu sådana, att även förhållandevis små förbättringar i produktionsmetoderna

kan leda till en väsentligt ökad avkastning. Särskilt i fråga om animalier föreligger tydliga tendenser till produktionsutvidgning. I åtskilliga europeiska länder dominerar nämligen mindre, på animalieproduktion inriktade brukningsenheter och vid dessa kan strävandena att uppnå förbättrade inkomster leda till en intensifierad produktion.

Med hänsyn till det förut anförda synes det sannolikt, att de nuvarande förhållandena under åtskilliga år framåt förblir gällande på den internationella jordbruksmarknaden. Detta innebär bl. a., att man vid export bör räkna med priser, vilka icke oväsentligt understiger den prisnivå, som kan anses ge vår jordbruksbefolkning en skälig inkomststandard. En omfattande överskottsproduktion på varuområden med begränsade avsättningsmöjligheter kan härvid leda till betydande svårigheter vid förverkligandet av den jordbrukspolitiska inkomstmålsättningen.

Det är i föreliggande sammanhang givetvis av intresse att utröna hur den svenska konsumtionen och produktionen av jordbruksprodukter under vissa förhållanden kan komma att utvecklas och i vad mån tydliga tendenser föreligger till vidgad överskottsproduktion. Jordbruksprisutredningen, som utformade förslaget till ett nytt prissättningsystem för jordbruksprodukter, utförde vissa beräkningar angående konsumtions- och produktionsutvecklingen.¹ Under förutsättning av normal skörd angav dessa beräkningar för prognosåret 1960/61 ett överskott av jordbruksprodukter, som svarade mot produktionen på ungefär 15 procent av den för detta år beräknade jordbruksarealen.

I bilaga 1 redovisas beräkningar av produktions- och konsumtionsutvecklingen fram till 1970/71, varvid i huvudsak jordbruksprisutredningens prognosmetodik har tillämpats. Dessa beräkningar tyder icke på någon utvidgning av den totala överskottsproduktionen, som prognosåret 1970/71 vid normal skörd beräknas bli av ungefär samma storleksordning som i mitten av 1950-talet.² Det är dock samtidigt tydligt, att på vissa varuområden icke obetydliga avsättningsvärigheter kan uppstå. Det torde sålunda även framdeles bli av stor betydelse, att överskottsproduktionen icke koncentreras till varuområden med särskilt ogynnsamma avsättningsförhållanden.

¹ Prissättningen på jordbruksprodukter, SOU 1954: 39, sid. 105 ff.

² I föreliggande sammandrag kan även hänvisas till en ingående redogörelse för utvecklingstendenserna på jordbruksområdet, som av byråchef Lars Juréen avgetts till 1955 års långtidsutredning (*Lars Juréen; Långtidsutvecklingen inom jordbruket, bilaga 5, SOU 1957: 10*).

TREDJE KAPITLET

Jordbrukets strukturförändringar

Vid utformningen av riktlinjerna för jordbrukspolitiken tillmättes frågan om jordbrukets strukturrationalisering väsentlig betydelse. Det ansågs bl. a., att möjligheterna att rationalisera jordbruksproduktionen begränsades genom den långtgående ägosplittringen, som sedan gammalt kännetecknade det svenska jordbruket. Därför skulle man genom en yttre rationalisering söka få fram jordbruk av sådan storlek och form att framstegen på det jordbrukstekniska området till fullo kunde utnyttjas och brukarna få full och effektiv sysselsättning. Det bör framhållas, att denna ståndpunkt icke innebar, att man allmänt utdömde småbruket som produktionsform och ansåg att samtliga jordbruk under en viss hektargräns saknade förutsättningar att bestå på längre sikt. Man var tvärtom medveten om att i åtskilliga fall tillfredsställande lönsamhet kunde uppnås vid en icke oväsentlig del av småbruket genom exempelvis kombination av arbete på den egna brukningsenheten med sysselsättning utanför densamma.

En strukturuomvandling av det svenska jordbruket ansågs icke kunna ske utan statliga ingrepp. Man räknade således icke med att de faktorer, vilka påverkade utvecklingen, i sig själv skulle leda till en tillräckligt snabb strukturrationalisering. Benägenheten till denna rationalisering ansågs vidare minska genom det generella prisstödet, varigenom jordbrukets lönsamhet genomgående förbättrades, samt det särskilda stödet till mindre jordbruk. Det beslutades därför om en omfattande statlig verksamhet på strukturrationaliseringens område, som lokalt skulle handhas av de i detta sammanhang inrättade lantbruksnämnderna. Verksamheten skulle bedrivas dels genom lån och bidrag till åtgärder för strukturrationalisering, dels genom aktiv inköspolitik, dels genom tillämpning av den s. k. förköpsrätten, dels under vissa förhållanden genom expropriation. Såsom anges i kapitel V, beslöts det vidare vid utformningen av småbrukarstödet, att det s. k. producent- och kontantbidraget i princip icke skulle utgå efter kommande ägarskiftet på en gård. Man ville härigenom förhindra, att småbrukarstödet skulle minska benägenheten till strukturrationalisering.

Det statistiska material, som har stått till förfogande för bedömning av jordbrukets strukturförändringar, har varit tämligen begränsat. Omfattningen av förändringarna i företagsstrukturen har också under de gångna åren bedömts tämligen olika i den jordbrukspolitiska debatten. Emellertid har möjligheterna att erhålla snabbare information om strukturförändringarna erhållits genom att ett register över samtliga svenska jordbruk för några år sedan har upprättats inom Riksförbundet Landsbygdens folk.

Tabell. 3. Antalet brukningsenheter i olika områden och storleksgrupper 1951 och 1956

Områden ¹	Storleksgrupper (hektar)							Summa
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	över 100	
<i>Gss</i> 1951	2 766	3 722	5 632	2 582	1 898	780	376	17 756
1956	2 649	3 417	5 545	2 597	1 948	793	362	17 311
Förändring %	-4,2	-8,2	-1,5	+0,6	+2,6	+1,7	-3,7	-2,5
<i>Gmb</i> 1951	4 240	5 450	6 691	2 505	1 566	556	238	21 246
1956	3 720	4 960	6 548	2 598	1 631	554	215	20 226
Förändring %	-12,3	-9,0	-2,1	+3,7	+4,2	-0,4	-9,7	-4,8
<i>Gns</i> 1951	4 616	6 522	8 391	3 075	1 949	1 057	440	26 050
1956	3 764	5 768	8 263	3 216	2 059	1 065	431	24 566
Förändring %	-18,5	-11,6	-1,5	+4,6	+5,6	+0,8	-2,0	-5,7
<i>Ss</i> 1951	5 057	6 424	10 141	4 858	3 666	2 037	937	33 120
1956	3 936	5 429	9 549	5 047	3 804	2 026	910	30 701
Förändring %	-22,2	-15,5	-5,8	+3,9	+3,8	-0,5	-2,9	-7,3
<i>Gsk</i> 1951	28 347	30 748	15 253	2 716	1 383	590	186	79 223
1956	25 916	29 016	15 517	2 864	1 388	545	176	75 422
Förändring %	-8,6	-5,6	+1,7	+5,4	+0,4	-7,6	-5,4	-4,8
<i>Ssk</i> 1951	11 474	10 262	6 138	1 365	607	348	136	30 330
1956	10 464	9 339	5 984	1 451	663	340	117	28 358
Förändring %	-8,8	-9,0	-2,5	+6,3	+9,2	-2,3	..	-6,5
<i>Nn</i> 1951	20 168	13 640	4 341	479	134	42	9	38 813
1956	19 353	12 701	4 354	482	140	37	8	37 075
Förändring %	-4,0	-6,9	+0,3	+0,6	-4,5
<i>Nö</i> 1951	19 277	12 987	3 203	139	31	9	3	35 649
1956	17 752	12 616	3 801	224	34	13	2	34 442
Förändring %	-7,9	-2,9	+18,7	-3,4
<i>Hela riket</i> 1951	95 945	89 755	59 790	17 719	11 234	5 419	2 325	282 187
1956	87 554	83 246	59 561	18 479	11 667	5 373	2 221	268 101
Förändring %	-8,7	-7,3	-0,4	+4,3	+3,9	-0,8	-4,5	-5,0

¹ *Gss* = Götalands södra slättbygder
Gmb = Götalands mellanbygder
Gns = Götalands norra slättbygder
Ss = Svealands slättbygder

Gsk = Götalands skogsbygder
Ssk = Svealands skogsbygder
Nn = Norrland, nedre
Nö = Norrland, övre

Genom ett stort antal lokalombud hålles detta register aktuellt och det utgör således ett värdefullt underlag för olika statistiska undersökningar på jordbruksområdet. Hösten 1956 har också en ny jordbruksräkning utförts på stickprovsbasis, varvid urvalet har gjorts på grundval av RLF-registret. Enligt 1956 års jordbruksräkning har under 1950-talet betydande förskjutningar skett i jordbrukets företagsstruktur, vilket tydligt framgår av tabellerna 3, 4 och 5. Från 1951 till 1956 beräknas således antalet brukningsenheter i storleksgruppen 2—5 hektar ha minskat från 96 000 till 88 000 eller med 9 procent. För gruppen 5—10 hektar anges nedgången till 7 procent (från 90 000 till 83 000). Antalet gårdar i gruppen 10—20 hektar är i stort sett oförändrat, medan för grupperna 20—30 och 30—50 hektar en uppgång med 4 procent redovisas.

Tabell. 4. Åkerarealens fördelning på olika områden och storleksgrupper 1951 och 1956. I hektar

Områden ¹	Storleksgrupper (hektar)							Summa
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	över 100	
<i>Gss</i> 1951.....	9 731	29 276	82 466	63 999	72 942	52 089	72 551	383 054
1956.....	9 351	26 779	81 508	64 187	74 689	53 078	71 639	381 231
Förändring %	—3,9	—8,5	—1,2	+0,3	+2,4	+1,9	—1,3	—0,5
<i>Gmb</i> 1951.....	15 694	42 961	98 784	62 286	59 910	36 581	42 630	358 846
1956.....	13 901	39 136	96 916	64 673	62 638	37 267	39 980	354 511
Förändring %	—11,4	—8,9	—1,9	+3,8	+4,6	+1,9	—6,2	—1,2
<i>Gns</i> 1951.....	16 860	51 231	123 075	76 332	75 882	72 293	72 386	488 059
1956.....	14 015	45 381	122 075	80 173	80 941	74 024	72 629	489 238
Förändring %	—16,9	—11,4	—0,8	+5,0	+6,7	+2,4	+0,3	+0,2
<i>Ss</i> 1951.....	17 974	50 600	152 948	121 022	141 524	140 755	154 674	779 497
1956.....	14 254	43 093	145 245	125 551	147 494	140 621	156 590	772 848
Förändring %	—20,7	—14,8	—5,0	+3,7	+4,2	—0,1	+1,2	—0,9
<i>Gsk</i> 1951.....	107 417	232 591	213 994	66 708	52 988	40 318	29 211	743 227
1956.....	99 033	220 771	219 054	70 882	53 640	37 706	29 251	730 337
Förändring %	—7,8	—5,1	+2,4	+6,3	+1,2	—6,5	+0,1	—1,7
<i>Ssk</i> 1951.....	40 832	76 658	87 353	33 116	23 207	23 973	22 202	307 341
1956.....	37 631	70 173	85 984	35 663	25 331	23 594	21 795	300 171
Förändring %	—7,8	—8,5	—1,6	+7,7	+9,2	—1,6	—1,8	—2,3
<i>Nn</i> 1951.....	71 580	101 017	58 946	11 524	5 119	2 796	1 361	252 343
1956.....	67 503	95 365	59 326	11 604	5 303	2 429	1 401	242 931
Förändring %	—5,7	—5,6	+0,6	+0,7	—3,7
<i>Nö</i> 1951.....	69 540	97 224	41 891	3 267	1 169	681	407	214 179
1956.....	64 592	94 352	50 142	5 241	1 235	888	281	216 731
Förändring %	—7,1	—3,0	+19,7	+1,2
<i>Hela riket</i> 1951.....	349 628	681 558	859 457	438 254	432 741	369 486	395 422	3 526 546
1956.....	320 280	635 050	860 250	457 974	451 271	369 607	393 566	3 487 998
Förändring %	—8,4	—6,8	+0,1	+4,5	+4,3	+0,0	—0,5	—1,1

¹ Se not 1 på föregående sida

Som jämförelse kan i detta sammanhang nämnas, att antalet brukningsenheter från 1944 till 1951 minskade i gruppen 2—5 hektar med 11 procent och i gruppen 5—10 med 5 procent; för storleksgruppen 10—20 hektar redovisades en uppgång med 2 procent och för gruppen 20—30 hektar med 4 procent. Den årliga minskningen av antalet mindre gårdar synes således ha varit något starkare under 1950-talet än under perioden 1944—51.

I bilaga 2 redovisas resultaten från en av fil. lic. Folke Larsson verkställd specialundersökning om förskjutningarna i brukningsstrukturen mellan åren 1951 och 1956. Denna undersökning bygger på ett urval av 9 000 brukningsenheter över 2 hektar åker i materialet till 1951 års jordbruksräkning. Genom lokala kontaktmän har beträffande varje urvalsgård undersökts om den verkligen existerade 1951 och om den då omfattade de

Tabell 5. Antalet brukningsenheter i olika storleksgrupper enligt jordbruksräkningarna 1944, 1951 och 1956

	2—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—20 ha	20—30 ha
1944	107 780	94 140	58 480		17 030
1951	95 940	89 760	39 600	20 190	17 720
1956	87 550	83 250	38 930	20 630	18 480
Förändr. 1944—51					
Antal	— 11 840	— 4 380	+ 1 310		+ 690
%	— 11	— 5	+ 2		+ 4
Förändr. 1951—56					
Antal	— 8 390	— 6 510	— 670	+ 440	+ 760
%	— 9	— 7	— 2	+ 2	+ 4
	30—50 ha	50—100 ha	över 100 ha	Totalt över 2 hektar	
1944	10 710	5 060	2 320	295 520	
1951	11 230	5 420	2 320	282 180	
1956	11 670	5 370	2 220	268 100	
Förändr. 1944—51				— 13 340	
Antal	+ 520	+ 360	± 0	— 5	
%	+ 5	+ 7	± 0		
Förändr. 1951—56				— 14 080	
Antal	+ 440	— 50	— 100	— 5	
%	+ 4	— 1	— 4		

till jordbruksräkningen uppgivna arealerna. Vidare har fastställts om gården sedan dess har upphört som självständigt jordbruk genom att åkern har överförs till annat ägoslag eller genom att fastigheten har ingått som sidobruk till annat jordbruk. Därest fastigheten fortfarande har ägt bestånd 1956, undersöktes om några arealförändringar eventuellt hade förekommit.

I likhet med 1956 års jordbruksräkning tyder även specialundersökningen på en betydande minskning av antalet brukningsenheter i storleksgruppen 2—5 och 5—10 hektar. Den största relativa minskningen i storleksgrupperna 2—5 och 5—10 hektar redovisas för södra och mellersta Sveriges slättbygder, nämligen 19 resp. 16 procent. I södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder uppgår motsvarande siffror till 14 resp. 8 procent och i norra Sverige till 11 resp. 7 procent. För riket i dess helhet har enligt undersökningen i storleksgruppen 2—5 hektar 14 procent och i storleksgruppen 5—10 hektar 10 procent av brukningsenheterna 1951 upphört under tiden fram till 1956. Detta innebär, att genomsnittligt i den förstnämnda storleksgruppen närmare 3 procent och i den sistnämnda storleksgruppen ungefär 2 procent av brukningsenheterna årligen har upphört.

Minskningstakten är enligt specialundersökningen högre än enligt jordbruksräkningsmaterialet. Detta torde bl. a. sammanhänga med, att en del jordöverlåtelse samt produktionsnedläggningar med viss eftersläpning re-

gistreras vid jordbruksräkningarna. Det bör emellertid också observeras, att nedgången för storleksgruppen 2—5 hektar förmodligen har något över-skattats i specialundersökningen. Likaväl som det förekommer enheter, vars åkerareal av en eller annan anledning gått under två hektar och därmed försvunnit ur populationen, kan av fastigheter under denna gräns genom sammanläggning ha bildats jordbruk i gruppen 2—5 hektar. I den mån brukningsenheter tillkommit på detta sätt under perioden 1951—56 har de ej redovisats i specialundersökningen. Sannolikt är dock antalet dylika fall tämligen ringa.

I bilaga 2 redovisas också en på grundval av specialundersökningen verkställd framskrivning av antalet brukningsenheter till år 1971. Man har därvid utgått ifrån att de relativa förskjutningar, som har ägt rum mellan åren 1951 och 1956, även kommer att inträffa under de följande femårsperioderna. Framskrivningen har givetvis närmast karaktären av ett räkneexempel, som visar förskjutningarnas storleksordning vid oförändrade utvecklings-tendenser. Under dessa förutsättningar anger framskrivningen att antalet jordbruk över 2 hektar fram till 1971 kommer att minska med drygt 50 000. För storleksgruppen 2—5 hektar anges nedgången till över 27 000 och för gruppen 5—10 hektar till 21 000.

Såsom ovan angetts, har vid den redovisade framskrivningen ingen hän-syn tagits till exempelvis jordbruksbefolkningens ålderssammansättning, jordbrukets lönsamhet i förhållande till lönsamheten i andra näringar, eventuella förändringar i stadsnäringarnas sysselsättningsläge o. s. v. I detta sammanhang kan emellertid nämnas, att i en nyligen publicerad av-handling en beräkning av antalet jordbruksföretagare fram till 1970 har skett på grundval av folkräkningsmaterialet.¹ Utgångspunkten vid beräkningen av såväl avgången som rekryteringen har därvid varit de tal, som för 1940-talet erhållits från folkräkningarna. Prognoserna förutsätter således bl. a., att de ekonomiska förhållanden, som under 1940-talet påverkade avflyttning och rekrytering, i huvudsak även kommer att gälla under såväl 1950- som 1960-talet. Enligt denna framskrivning skulle antalet manliga företagare inom jordbruket 1970 komma att uppgå till ungefär 187 000 mot 303 000 enligt 1950 års folkräkning. Härtill kommer kvinnliga företagare — huvudsakligen änkor — vilkas antal anges till 11—12 procent av de manliga.

Avgången av manliga företagare beräknas minska från 10 000 per år vid 1950-talets början till omkring 8 000 år 1970. Rekryteringen anges för början av 1950-talet till 4 000 per år, varefter den beräknas minska till cirka 2 500 vid slutet av 1960-talet. Antalet företagare i jordbruket skulle således under hela perioden komma att sjunka med omkring 6 000 årligen. Under förut-sättning att de ekonomiska tendenser, som styrt utvecklingen under 1940-talet kommer att bestå, att de nuvarande arbetsmarknadstendenserna kommer att förstärkas samt att jordbrukspolitikens inflytande på dessa ten-

¹ Odd Gulbrandsen: Strukturomvandlingen i jordbruket. Stockholm 1957.

denser icke blir större än hittills, anges storleksordningen av nedgången i antalet företagare till 100 000 för perioden 1955—1970. Antalet företagare skulle således 1970 uppgå till cirka 200 000.

Såsom framgår av det föregående, anger såväl jordbruksräkningarna som den i bilaga 2 redovisade specialundersökningen, att omfattande strukturförändringar har inträffat under 1950-talet. Antalet småbruk har reducerats i snabb takt, eftersom bl. a. de goda sysselsättningsmöjligheterna i andra näringar avsevärt har minskat benägenheten att överta en mindre gård. De redovisade framskrivningarna antyder, att vid oförändrade utvecklingstendenser avflyttningen synes bli så omfattande, att landsbygden på grund av en alltmer glesnande befolkning framdeles kan komma att ställas inför betydande svårigheter. Detta gäller oavsett om utvecklingen kommer att följa den exceptionellt starka minskningstakt, som framskrivningarna med utgångspunkt i befolkningsutvecklingen antyder, eller om den på grundval av specialundersökningen beräknade nedgången i antalet brukningsenheter kommer att inträffa.

FJÄRDE KAPITLET

Småbrukets inkomstläge

Enligt 1947 års riksdagsbeslut är målsättningen om inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper grundläggande för den generella prisavvägningen. Någon särskild norm för avvägningen av småbrukarstödet har däremot icke angetts. I 1947 års riksdagsbeslut framhölls endast, att det särskilda småbrukarstödet bör ha till syfte att åtminstone delvis utjämna det lönsamhetsunderskott, som föreligger vid vissa mindre brukningsenheter på grund av deras otillfredsställande beskaffenhet och att alltså bereda brukarna av dessa gårdar ett bistånd från det allmännas sida, vilket står i rimligt förhållande till den lönsamhet, som mera rationella jordbruk kan uppnå vid den av statsmakterna stödda allmänna prisnivån på jordbrukets produkter.

Något mera ingående resonemang om småbrukets inkomstläge fördes icke i 1947 års riksdagsbeslut i samband med utformningen av småbrukarstödet. Emellertid hade 1942 års jordbrukskommitté, vars betänkande utgjorde utgångspunkten för 1947 års riksdagsbeslut, grundat sitt förslag till småbrukarstöd på en viss jämförelse med lantarbetarlönen. Kommittén angav nämligen, att den räntabla arbetslönen vid räkenskapsgårdar med en genomsnittlig areal av nära 5 hektar 1943/44 hade uppgått till omkring 80 procent av den avtalsmässiga lantarbetarlönen. För en arbetsprestation motsvarande full sysselsättning för en manlig årsarbetare angavs denna skillnad till omkring 500 kronor per år. Samtidigt angavs, att till brukningsenheter på 5 hektar utgick s. k. producentbidrag med i genomsnitt 200 kronor per brukningsenhet och att de räkenskapskontrollerande jordbruken företrädde en något högre rationaliseringsgrad än jordbruket i allmänhet. Vidare påpekades bl. a., att den höjning av jordbrukets löne- och inkomstnivå, som hade skett efter räkenskapsåret 1943/44, endast delvis hade kommit jordbruk i de lägre storleksgrupperna tillgodo. Om man skulle lämna ett stöd åt de mindre jordbruken, som visserligen ej skulle ha till syfte att helt eller så gott som helt utjämna skillnaden i lönsamhet mellan de mindre jordbruken och basjordbruken, men å andra sidan skulle ge ett verkligt verkningsfullt stöd åt de jordbruk, som träffats svårast av utvecklingen, kunde man enligt jordbrukskommitténs uppfattning lämpligen bestämma bidragsskalans topp till 500 kronor.

En jämförelse av inkomstläget hos olika befolkningsgrupper är självfallet förenad med betydande svårigheter, som blir särskilt framträdande där est inkomstförhållandena hos en företagargrupp jämföres med inkomstförhållandena hos en löntagargrupp. Vid avvägningen av småbrukarstödet är

dock en sådan jämförelse icke nödvändig. I detta sammanhang är det däremot av vikt att utvärdera i vad mån några mera betydande inkomstskilligheter kan fastslås mellan småbruket och jordbruk i närmast större storleksgrupp, där inga särskilda stödåtgärder utöver det generella prisstödet vidtages. Vidare är det av betydelse att undersöka inkomstvariationerna inom småbrukargruppen. I detta syfte redovisas i det följande dels en bearbetning av räkenskapsmaterialet från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning, dels en bearbetning av materialet från statistiska centralbyråns undersökning av jordbrukarnas taxerade inkomster och utgifter (deklarationsundersökningen).

1. Beräkningar på grundval av material från den jordbruksekonomiska undersökningen

Enligt 1947 års riksdagsbeslut skulle material från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning användas som underlag vid den generella prissättningen. Det framhölls emellertid, att antalet i undersökningen deltagande gårdar var alltför begränsat och att en utvidgning av undersökningen därför var påkallad. Antalet i undersökningen deltagande gårdar har också så småningom utvidgats till omkring 2 500. Den jordbruksekonomiska undersökningen var dock även i metodiskt hänseende behäftad med åtskilliga brister, varför en översyn av undersökningen verkställdes av den s. k. typjordbrukskommittén.¹ I enlighet med dess rekommendationer genomfördes år 1954 en genomgripande omläggning av undersökningen.

Syftet med den jordbruksekonomiska undersökningen är att på grundval av räkenskapsmaterialet erhålla kännedom om inkomst- och produktionsförhållandena vid jordbruk i olika storleksgrupper och områden. Av skilda skäl måste emellertid åtskilliga reservationer tillfogas, när man på grundval av räkenskapsmaterialet söker belysa jordbrukets förhållanden i allmänhet.

Den mest iögonfallande svårigheten med den jordbruksekonomiska undersökningen sammanhänger med representativitetsfrågan. Gårdarna i den jordbruksekonomiska undersökningen kan nämligen icke uttagas slumpmässigt, eftersom man är hänvisad till jordbrukarnas frivilliga medverkan i bokföringsverksamheten. Då räkenskapsföringen är tämligen arbetskrävande, kommer vid ett slumpmässigt uttagande av gårdar endast en mindre del av de uttagna att förklara sig villiga att medverka. Den jordbruksekonomiska undersökningen kan således icke göras till en representativundersökning i statistisk bemärkelse.

Vid en stickprovsundersökning kan undersökningsobjekten uttagas på två principiellt skilda sätt. Vid ett s. k. sannolikhetsurval sker uttagningen automatiskt och varken undersökningsledningen eller undersökningsobjekten har möjlighet att påverka urvalets sammansättning. Vid s. k. partialundersökningar sker däremot uttagningen icke slumpmässigt. Man konstrue-

¹ Den jordbruksekonomiska undersökningen, SOU 1952: 41.

Tabell 6. Antalet jordbruk i vissa storleksgrupper i den jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) år 1954 och enligt 1956 års jordbruksräkning (JR)

	2—5 hektar		5—10 hektar		10—20 hektar	
	JR	JEU	JR	JEU	JR	JEU
Götalands slättbygder (Gss)	2 650	—	3 420	23	5 540	85
Götalands mellanbygder (Gmb)	3 720	—	4 960	20	6 550	91
Götalands norra slättbygder (Gns)	3 760	—	5 770	24	8 260	90
Svealands slättbygder (Ss)	3 940	—	5 430	22	9 550	110
Götalands skogsbygder (Gsk)	25 020	19	29 020	101	15 520	191
Svealands skogsbygder (Ssk)	10 460	—	9 340	30	5 980	89
Nedre Norrland (Nn)	19 350	17	12 700	52	4 350	96
Övre Norrland (Nö)	17 750	19	12 620	41	3 800	54
Hela riket	87 550	55	83 250	313	59 560	806

rar i detta fall exempelvis en miniatyrpopulation, som i vissa kända hänseenden överensstämmer med totalpopulationen. Man kan dock icke göra några bestämda uttalanden om och i vad mån en liknande överensstämmelse föreligger i andra avseenden. Den jordbruksekonomiska undersökningen har karaktären av en sådan partialundersökning och man får följaktligen vara försiktig när det gäller att på grundval av dess resultat dra slutsatser beträffande förhållandena vid samtliga jordbruk inom resp. områden och storleksgrupper.

I tabell 6 anges antalet gårdar i den jordbruksekonomiska undersökningen år 1954 i storleksgrupperna 2—5, 5—10 och 10—20 hektar. Såsom framgår därav, uppgår antalet gårdar i storleksgrupperna 2—5 och 5—10 hektar till endast några tiondels procent av antalet gårdar enligt 1956 års jordbruksräkning. I storleksgruppen 10—20 hektar ligger urvalskvoten något över 1 procent, urvalet i storleksgrupperna 2—5 och 5—10 hektar är således särskilt begränsat. Det bör dock i detta sammanhang framhållas, att en viss utvidgning av undersökningsmaterialet vid en partialundersökning icke i och för sig behöver innebära, att man erhåller säkrare information om förhållandena inom totalpopulationen. De nytillkomna gårdarna, som icke uttages slumpmässigt, kan nämligen komma att bestå av en särskild kategori, vilken icke är representativ för totalmaterialet. Vid en partialundersökning kan man följaktligen icke direkt väga en utvidgning av urvalet mot ökad säkerhet i undersökningsresultaten.

Det bör i föreliggande sammanhang påpekas, att en särskild nyans föreligger i representativitetsfrågan vid bestämningen av den generella prisnivån på jordbruksprodukter. Enligt 1947 års riksdagsbeslut skall den generella prisnivån avvägas med hänsyn till förhållandena vid rationellt drivna gårdar i storleksgruppen 10—20 hektar (basjordbruk). Vid prisavvägningen skall man sålunda icke söka utgå från de genomsnittliga förhållandena i storleksgruppen 10—20 hektar utan just bygga på ett »snett» urval av bättre gårdar i storleksgruppen 10—20 hektar. Nu talar åtskilliga skäl för att det är främst rationellt drivna gårdar, som deltar i den jordbruksekonomi-

ska undersökningen. Snedheten i urvalet överensstämmer således med riktlinjerna för den generella prisavvägningen. Vid avvägningen av småbrukarstödet är det däremot nödvändigt att söka belysa de genomsnittliga förhållandena vid det mindre jordbruket, varför en snedhet i materialet i detta sammanhang utgör en påtaglig brist.

Vid prissförhandlingarna 1956 utfördes omfattande beräkningar på grundval av räkenskapsmaterialet och man gjorde bl. a. en normalvolymberäkning för storleksgruppen 10—20 hektar i slättbygdsområdena. Utredningen har utfört motsvarande beräkningar för gårdar under 10 hektar. Vid bedömningen av resultaten bör dock hållas i minnet vad som förut anförts i representativitetsfrågan. Det finnes sålunda bl. a. skäl att förmoda, att undersökningsmaterialet främst företräder ur jordbrukssynpunkt bättre småbruk. Vidare torde småbruk, där ägaren hämtar en mera väsentlig del av sina inkomster av verksamheten utanför den egna gården, vara underrepresenterade i undersökningen. Undersökningsresultaten ger således i första hand en uppfattning om förhållandena vid småbruk med huvudsaklig inriktning på jordbruksproduktionen och med någorlunda välordnade produktionsförhållanden. Eftersom ett förbättrat inkomstläge för småbrukaren ofta konstitueras av förtjänsterna utanför jordbruket, är det däremot icke givet, att undersökningsmaterialet representerar gårdar med högre totala brukarinkomster än genomsnittet.

Beträffande osäkerheten i undersökningsmaterialet bör slutligen anföras, att omsättningen av gårdar i den jordbruksekonomiska undersökningen är betydande. Av gårdarna i utredningens bearbetning deltog endast 160 under hela den 4-årsperiod, som bearbetningen avser. Resultaten år från år kan således i viss mån påverkas genom bytet av gårdar, därför att nytillkomna gårdar i en del avseenden kan avvika från de gårdar, vilka de har ersatt i undersökningen.

Som förut nämnts, utfördes vid prissättningen 1956 en del beräkningar på grundval av räkenskapsmaterialet. Dessa beräkningar gällde storleksgruppen 10—20 hektar i det s. k. slättbygdsområdet, omfattande Götalands södra slättbygder (Gss), Götalands mellanbygder (Gmb), Götalands norra slättbygder (Gns) och Svealands slättbygder (Ss). Man beräknade på grundval av räkenskapsmaterialet kvantiteterna eller värdevolumerna för olika produkter och produktionsmedel under åren 1950/51, 1951/52, 1952/53 och 1954 (fr. o. m. sistnämnda år sammanfaller räkenskapsåret med kalenderåret). Därefter beräknades normalkvantiteterna eller normalvolymerna i 1952/53 års prisläge såsom medeltal för åren 1950/51, 1952/53 och 1954. Räkenskapsåret 1951/52 utslöts ur medeltalsberäkningen, då man ansåg att resultaten då alltför mycket hade påverkats av svartrostskadorna på brödsäd. Med utgångspunkt i de erhållna normalvolymerna gjorde man en beräkning av inkomstläget i storleksgruppen 10—20 hektar vid ingången av det nya prissättningssystemet och vid den prisnivå, som hade fastställts efter prisöverenskommelsen hösten 1955. Härvid gjordes för manuellt arbete,

draghästar, traktorer, övriga lösa inventarier, elström samt bränn- och smörjoljor vissa framskrivningar från 1954 till 1 september 1956, varvid man utgick från utvecklingen under perioden 1950/51—1954.

Vid utredningens bearbetning av räkenskapsmaterialet har i regel tillämpats samma principer, som har gällt vid förut nämnda beräkningar. Eftersom ifrågakvarande beräkningsprinciper tidigare ingående har redovisats,¹ tarvas i föreliggande sammanhang ingen närmare redogörelse härför.

Som förut nämnts, utslöts vid 1956 års bearbetning år 1951/52 med hänsyn till svartrostskadorna på brödsäd vid medeltalsberäkningen för storleksgruppen 10—20 hektar. En sådan utslutning har icke gjorts vid utredningens beräkningar. Vid småbruken är nämligen brödsädsproduktionen icke av sådan betydelse, att det kan anses motiverat att bryta perioden för medeltalsberäkningen. Normalkvantiteterna och volymerna har således beräknats såsom genomsnitt för perioden 1950/51—1954.

Såsom tidigare angetts, ingick år 1954 i den jordbruksekonomiska undersökningen 55 gårdar i storleksgruppen 2—5 hektar och 313 gårdar i storleksgruppen 5—10 hektar. Den förstnämnda storleksgruppen är således representerad med ett ytterst litet antal gårdar, varför utredningens bearbetning har begränsats till storleksgruppen 5—10 hektar. Härvid har siffrorna centerats att gälla för gårdar med 7,5 hektar åker.

Beräkningarna har av utredningen utförts med uppdelning av landet i 8 områden. Antalet gårdar inom varje område har dock varit ytterst begränsat och resultaten kan vid en långtgående områdesdifferentiering bl. a. bli väsentligt påverkade av det betydande årliga utbytet av gårdarna i undersökningen. Beräkningarna redovisas därför i det följande med uppdelning av landet i endast tre större områden, nämligen

Slb — slättbygderna, omfattande Gss, Gmb, Gns och Ss;

Skb — skogsbygderna, omfattande Gsk och Ssk samt

N — norra Sverige, omfattande Nn och Nö.

Tabell 7. Antalet gårdar i storleksgruppen 5—10 hektar vid specialbearbetningen av räkenskapsmaterialet

	1950/51	1951/52	1952/53	1954
Gss	33	37	29	23
Gmb	18	28	27	20
Gns	37	31	25	24
Ss	37	38	38	22
Gsk	166	158	157	101
Ssk	32	36	29	30
Nn	71	75	64	52
Nö	42	41	38	41
	436	444	407	313
Slb	125	134	119	89
Skb	198	194	186	131
N	113	116	102	93

¹ Se SOU 1955:5 samt Kungl. Maj:ts prop. 1956:165.

Beräkningarna för Slb, Skb och N har verkställts fristående och innebär således icke någon sammanvägning av resultaten för undersökningsområdena.

Vid pridförhandlingsberäkningarna utgick man vid resultatberäkningen per 1 september 1956 från de priser, som gällde efter prisöverenskommelsen hösten 1955. Prisbeslutet våren 1956 innebar, att denna prisnivå genomsnittligen skulle utgöra utgångspunkten för den s. k. mittprisinivån.¹ Vissa justeringar vidtogs dock beträffande mittpriserna; totalt sett utjämnade dock dessa prisändringar i huvudsak varandra. Vid föreliggande beräkningar har vissa justeringar i priserna gjorts beträffande råg, havre, matpotatis, sockerbeter, oljevaxter, mjölk och ägg. De priser, vilka således har räknats med, överensstämmer i huvudsak med den prisnivå, som enligt prisbeslutet avsågs gälla vid ingången av det nya prissättningssystemet (= mittprisinivån; i verkligheten blev den genomsnittliga prisnivån vid ingången av det nya prissättningssystemet något högre). I övrigt har på intäkts- och kostnadsidan använts samma priser, som har tillämpats vid beräkningarna för prissättningen 1956.

Som förut nämnts, har vid pridförhandlingsberäkningarna framskrivningar gjorts till 1 september 1956 för vissa kostnadsposter i syfte att bl. a. beakta mekaniseringens effekt vid ifrågavarande gårdar. En framskrivning på grundval av ett fåtal årsobservationer är givetvis vansklif. Det har också i prop. 1956: 165 angetts, att man i sådana fall har fått frånga resultaten av gjorda regressionsberäkningar då dessa har lett till uppenbart orimliga resultat. Vanskligheterna med framskrivningar torde vara än mer framträdande när det gäller gårdar i storleksgruppen 5—10 hektar. Härtill kommer att redovisningen i undersökningen beträffande bl. a. arbetsförbrukningen har ändrats. Förskjutningarna mellan 1954 och tidigare år kan delvis sammanhänga härmed. Någon framskrivning har därför icke gjorts vid utredningens beräkningar. Ifrågavarande kostnadsposter har i stället baserats på uppgifterna för år 1954.

I tabell 8 redovisas de beräknade intäkterna av olika produkter vid ett jordbruk på 7,5 hektar vid den s. k. mittprisinivån enligt prisbeslutet 1956. Det framgår av tabellen, att betydande skiljaktigheter föreligger mellan olika områden beträffande inkomstsammansättningen. Således ligger intäkterna av vegetabilier i slättbygdsområdet vid omkring 3 200 kronor, medan de i skogsbygdsområdet och i norra Sverige endast uppgår till 1 000—1 400 kronor. I samtliga områden dominerar intäktsidan av animalieinkomsterna. Av intresse är att intäktsiffrorna för mjölk endast uppvisar små skiljaktigheter olika områden emellan. Mjölkinntäkterna uppgår således genomgående till ungefär 5 500 kronor. Intäkterna av svin uppvisar däremot större variationer. Dessa intäkter uppgår således till 3 700 kronor i slättbygdsområdet, 2 400 kronor i skogsbygdsområdet och 1 300 kronor i norra Sverige.

I tabell 9 redovisas kostnaderna för olika produktionsmedel m. m. vid den prisnivå, som antogs gälla vid ingången av den nya prissättningsperioden.

¹ Kungl. Maj:ts prop. 1956: 165.

Tabell 8. Intäkter vid jordbruk på 7,5 hektar åker beräknade med utgångspunkt i prisnivån omkring den 1 september 1956. I kronor per gård

Intäktsposter	Slb	Skb	N
	<i>Vegetabilier</i>		
Höstvete	270	70	20
Vårvete	140	110	20
Råg	220	90	20
<i>Summa</i>	630	270	60
Havre	90	80	10
Korn	20	0	90
Ärter	90	50	20
<i>Summa</i>	200	130	120
Matpotatis	610	610	600
Fabrikspotatis	120	—	—
<i>Summa</i>	730	610	600
Socketbetor	960	30	—
Vall- och rotfruktsfröer	60	0	20
Oljeväxter	110	10	0
Trädgårdsprodukter	470	260	100
Övriga vegetabilier	60	70	120
<i>S:a vegetabilier</i>	3 220	1 380	1 020
<i>Animalier</i>			
Hästar, djurvärde	30	80	20
» dragarbete	110	400	750
Nötkreatur, djurvärde	1 660	2 150	1 370
» mjölk	5 220	5 680	5 600
» leveranställagg	250	240	240
Svin, djurvärde	3 680	2 400	1 270
Får och getter	20	30	50
Ägg och fjäderfä	1 280	1 200	240
Övrigt	90	110	140
<i>S:a animalier</i>	12 340	12 290	9 680
Ersättning för inventarier m m	120	120	270
Producentbidrag	140	170	200
<i>Summa summarum</i>	15 820	13 960	11 170

Räntekostnaderna har härvid beräknats dels på taxeringsvärden dels på marknadsvärden, varvid de sistnämnda har erhållits genom uppskrivning av taxeringsvärden med en köpeskillingskoefficient, som hösten 1956 har antagits uppgå till 1,81. Bostadsvärdena har i enlighet med de principer, som tillämpats vid prisförhandlingsberäkningarna, frändragits fastighetskapitalet.

På kostnadssidan intar de beräknade arbetskostnaderna för brukarens hustru och familj samt för lejd arbetskraft en framträdande plats och de svarar för mellan en fjärdedel och en tredjedel av det totala kostnadsbeloppet. Eventuella felaktigheter i arbetsredovisningen kan således väsentligt påverka beräkningarnas slutresultat. Iögonenfallande är också den stora betydelse, som kostnaderna för underhåll och avskrivning har i olika områden och ej minst i norra Sverige. En väsentlig del av ifrågasvarande kostnadspost

Tabell 9. Kostnader vid jordbruk på 7,5 hektar åker beräknade med utgångspunkt i kostnadsnivån omkring den 1 september 1956. I kronor per gård

	Sib	Skb	N
Kostnadsposter			
<i>Varuförbrukning</i>			
Kraftfoder	2 060	1 450	860
Mejeriavfall	380	400	240
Betmassa	40	0	—
Övriga fodermedel	240	200	260
Summa	2 720	2 050	1 360
Utsäde	370	330	220
<i>Handelsgödsel</i>			
kvävehaltig	260	150	80
fosforhaltig	250	320	180
kalihaltig	110	140	60
övrige	40	30	20
Kalk	20	40	10
Strömedel	40	60	40
Summa	1 090	1 070	590
Summa varuförbrukning	3 810	3 120	1 950
<i>Avskrivning och underhåll</i>			
Draghästar, avskrivning	60	90	130
Ekonomibyggnader	1 040	1 150	1 440
Traktorer, avskrivning	200	90	150
» underhåll	100	60	80
Övriga inventarier, avskrivning	820	860	810
» » underhåll	310	340	260
Diken	70	30	20
Övrigt	70	100	60
Summa avskrivning och underhåll	2 670	2 720	2 950
<i>Övriga kostnader</i>			
Diverse för husdjuren	310	330	350
» » växtodlingen	230	90	70
Elström	150	150	130
Bränn- och smörjoljor	250	150	180
Försäkringar	150	120	140
Maskinlegor m. m.	160	150	250
Övrigt	210	200	130
Summa övriga kostnader	1 460	1 190	1 250
Arbetskostnad för hustrun och familjen	2 770	3 270	2 820
Arbetskostnad för övriga (exklusive brukaren)	590	800	650
Summa kostnader (exklusive räntor och brukarens ersättning)	11 300	11 100	9 620
I jordbr. investerat kapital			
<i>Kapital</i>			
Fastigheten, taxeringsvärde (I)	19 860	17 550	15 470
» marknadsvärde (II)	35 950	31 770	28 000
Driftskapital, husdjur	8 720	8 640	6 650
» inventarier	10 650	9 720	9 850
» investeringar i ekonomiska föreningar	1 100	1 030	1 230
» rörelsemedel	5 770	5 370	4 670
Summa kapital I	46 100	42 310	37 870
II	62 190	56 530	50 400
Bostaden, taxeringsvärde I	11 070	13 190	14 170
» Marknadsvärde II	20 040	23 880	25 650
Summa kapital exklusive bostad I	35 030	29 120	23 700
II	42 150	32 650	24 750
Räntekostnader, I	1 530	1 270	1 030
» II	1 840	1 420	1 080
Summa kostnader exklusive brukarens arbete I	12 830	12 370	10 650
II	13 140	12 520	10 700

Alt I. Räntekostnader beräknade med utgångspunkt i taxeringsvärden

Alt II. Räntekostnader beräknade med utgångspunkt i marknadsvärden

Tabell 10. Resultatberäkning enligt specialbearbetningen av räkenskapsmaterialet.
I kronor

	Slb	Skb	N
a) Intäkter			
b) Kostnader exklusive ränte- och arbetskostnader	15 820	13 960	11 170
c) Räntekostnader	7 940	7 030	6 150
Alt. I	1 530	1 270	1 030
Alt. II	1 840	1 420	1 080
d) Arbetskostnader exklusive brukaren	3 360	4 070	3 470
e) Inkomst av skogsbruket			
av avverkning	— 30	410	1 870
av arbete	260	560	850
f) Ränta på skogen			
Alt. I	120	460	360
Alt. II	220	830	650
g) Övriga inkomster			
av arbete	300	640	690
av annat	150	140	120
h) Ränteutgifter, arrenden m. m.	590	590	940
i) Brukarens arbetsersättning			
Alt. I	3 990	3 330	4 510
Alt. II	3 580	2 810	4 170
j) Brukarens nettoinkomst	5 200	4 610	5 080

Alt. I Räntekostnader beräknade med utgångspunkt i taxeringsvärden

Alt. II » » » » » marknadsvärden

utgöres av kostnader för underhåll och avskrivning av ekonomibygnader. Dessa uppgår således i slättbygderna till ungefär 1 000 kronor och i skogsbygderna och norra Sverige till 1 100—1 500 kronor per gård. Av dessa belopp beräknas avskrivningskostnaderna utgöra omkring tre femtedelar.

I tabell 10 redovisas resultatet av beräkningarna uttryckt i lönsamhetsmått. För det första anges brukarens arbetsersättning, vilken erhålles när samtliga kostnader, inkluderande räntekostnader på eget i jordbruket investerade kapital samt den beräknade ersättningen till hustru och minderåriga barn, avdragits från totalinkomsten. Genom att till brukarens arbetsersättning lägga ränteinkomster (med avdrag för ränte- och arrendeutgifter samt utgifterna för undantag) erhålles brukarens nettoinkomst. Vid bedömningen av såväl brukarens arbetsinkomst som nettoinkomst bör observeras, att dessa lönsamhetsmått erhålles som restposter vid beräkningarna. De felkällor, som finnes vid beräkningarna i övrigt, kan följaktligen ge starka utslag beträffande dessa restposter. Likaledes påverkas de i hög grad av de tillämpade beräkningsprinciperna.

Beräkningarna anger brukarens arbetsersättning i slättbygdsområdet till cirka 4 000 kronor, i skogsbygdsområdet till cirka 3 300 kronor och i norra Sverige till cirka 4 500 kronor. Brukarens nettoinkomst uppgår i resp. områden till 5 200, 4 600 och 5 100 kronor.

Vid prisförhandlingarna 1956 har motsvarande bearbetning av räkenskapsmaterialet endast utförts för slättbygdsområdet. Den därvid för storleksgruppen 10—20 hektar beräknade arbetsinkomsten för brukaren överstiger bru-

karens arbetsinkomst vid utredningens beräkningar med i runt tal 3 500 kronor. En förhållandevis betydande inkomstspänning synes sålunda enligt räkenskapsmaterialet föreligga mellan småbruket och basjordbruket. Det bör härvid observeras, att utredningens beräkningar har gällt småbruk med 7,5 hektar åker och har således endast avsett att belysa inkomstförhållandena vid småbruk i storleksgruppen 5—10 hektar. För småbruk i storleksgruppen 2—5 hektar torde inkomstspänningen i förhållande till basjordbruken vara större än förut angivna 3 500 kronor.

2. Beräkningar på grundval av deklarationsundersökningsmaterialet

Sedan slutet av 1930-talet har en särskild undersökning av jordbrukarnas inkomster och utgifter utförts på grundval av självdeklarationerna. Fram till inkomståret 1952 byggde undersökningen på ett urval av gårdar med mer än 2 hektar åker, vilket hade uttagits i samband med vissa av 1938 års jordbruksutredning verkställda undersökningar av jordbrukets driftsförhållanden. Fr. o. m. inkomståret 1953 har däremot ett nytt urval tillämpats. Detta nya urval har i huvudsak uttagits efter samma principer, som har gällt beträffande urvalet av gårdar för de årliga stickprovsmässiga arealinventeringarna och kreatursräkningarna. Urvalskvoten ökar således från lägre till högre storleksgrupper. Fördelningen av urvalsenheterna på områden och storleksgrupper har i huvudsak gjorts proportionellt mot åkerarealen och grundats på det förhållandet, att variansen för de viktigaste växtslagen och husdjuren ökar med åkerarealen, något som man också har konstaterat i fråga om huvudposterna i självdeklarationerna. Av kostnadsskäl har emellertid deklarationsundersökningens urval begränsats och uttagits i form av ett sub-sample ur urvalet för arealinventeringarna och kreatursräkningarna, varvid dock någon förändring icke har gjorts i den relativa fördelningen på olika områden eller storleksgrupper.

Den nya deklarationsundersökningen omfattar totalt 8—9 000 gårdar, varav cirka 1 150 faller inom storleksgruppen 2—5 hektar, 2 100—2 200 inom storleksgruppen 5—10 hektar och 2 200—2 300 inom storleksgruppen 10—20 hektar. Antalet gårdar i deklarationsundersökningen utgör således för storleksgruppen 2—5 hektar 1,3 procent av samtliga gårdar i denna storleksgrupp enligt 1956 års jordbruksräkning, medan för storleksgruppen 5—10 hektar motsvarande siffra är 2,6 procent och för storleksgruppen 10—20 hektar 3,8 procent. Det bör observeras, att deklarationsundersökningen endast omfattar självägande jordbrukare och att arrendatorer icke är medtagna. I jordbrukarens inkomst enligt deklarationsundersökningen ingår även ersättningen för av hustrun och minderåriga barn i jordbruket utfört arbete.

En del invändningar kan resas mot en direkt jämförelse av deklarationsundersökningens inkomststoppgifter för en företagargrupp med inkomststoppgifterna för löntagargrupper. Emellertid har utredningen för sina syften icke behövt ta ställning till jämförbarheten i ett sådant sammanhang. Enligt 1947

Tabell 11. Antalet gårdar i olika storleksgrupper och områden i deklara-
tionsundersökningen för åren 1953, 1954 och 1955

	2—5 hektar			5—10 hektar			10—20 hektar		
	1953	1954	1955	1953	1954	1955	1953	1954	1955
Gss	43	41	41	105	104	95	225	240	233
Gmb	57	50	52	157	148	150	297	310	307
Gns	56	51	51	156	151	148	302	312	297
Ss	56	55	54	164	163	163	396	410	407
Gsk	380	370	368	725	734	735	499	518	516
Ssk	132	122	132	245	254	237	227	231	212
Nn I	135	137	139	93	103	101	41	41	42
Nn II	115	112	122	198	194	191	117	128	115
Nö I	81	88	88	38	40	41	15	18	18
Nö II	108	119	133	248	266	240	93	103	109
Totalt	1 163	1 145	1 180	2 129	2 157	2 101	2 202	2 301	2 246

¹ Med anledning av det begränsade antalet gårdar har resultaten för storleksgruppen 10—20 hektar i Nö I icke medtagits i det följande.

års riksdagsbeslut skall nämligen småbrukarstödet avvägas i förhållande till det stöd, som lämnas det övriga jordbruket genom generella åtgärder. Det ligger därför nära till hands att bygga förhandenvarande överväganden på en jämförelse av inkomstläget hos småbruket med inkomstläget hos jordbruk i basjordbrukets storleksgrupp. Småbrukets inkomster ställes då mot de genomsnittliga inkomsterna i närmast högre storleksgrupp, där några särskilda stödåtgärder utöver det generella prisstödet icke vidtages. Det bör observeras, att jämförelsen då icke direkt sker med de s. k. basjordbruket, som enligt 1947 års riksdagsbeslut utgöres av bättre gårdar i storleksgruppen 10—20 hektar.

En på grundval av deklara-
tionsundersökningen verkställd inkomstjämförelse mellan olika storleksgrupper behöver icke möta några allvarigare invändningar. Det finns skäl att förmoda, att felkällorna beträffande den absoluta nivån av inkomstuppgifterna är i stort sett likartade inom olika grupper. För utredningens syften har det emellertid också varit nödvändigt att erhålla en uppfattning om småbrukets inkomstvariationer. Spridningen i inkomsterna, som är av betydelse för bedömningen av spørsmålet i vad mån småbrukarstödet generellt kan lämnas till jordbruk under 10 hektar, kan väl belysas på grundval av deklara-
tionsundersökningens material. Detta material kan även lämna en viss information om inkomsternas fördelning på olika förvärvskällor.

För belysning av småbrukets inkomstläge har materialet från deklara-
tionsundersökningen specialbearbetats inom statistiska centralbyrån och utredningen. Såsom tidigare nämnts, har deklara-
tionsundersökningen omlagts fr. o. m. 1953 och den nya undersökningen är icke direkt jämförbar med den tidigare. Specialbearbetningen har därför begränsats till åren 1953, 1954 och 1955. Antalet gårdar i olika storleksgrupper vid dessa bearbetningar anges i tabell 11.

För att belysa förhållandena i norra Sveriges mera jordbruksbetonade

Tabell. 12. Median och kvartiler för taxerade nettolinkomster enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. I kronor

Område		2—5 hektar			5—10 hektar			10—20 hektar		
		Nedre kvartil	Median	Övre kvartil	Nedre kvartil	Median	Övre kvartil	Nedre kvartil	Median	Övre kvartil
Gss	1953	3 550	5 180	7 460	5 500	7 340	9 630	7 070	9 480	12 740
	1954	3 920	5 710	8 040	5 180	7 420	9 240	6 790	8 870	11 420
	1955	4 490	6 020	8 070	5 700	7 480	10 360	6 890	9 480	12 350
Gmb	1953	3 100	4 810	6 670	4 910	6 360	8 150	6 060	8 350	11 070
	1954	3 320	5 020	7 040	4 960	6 560	8 540	6 030	8 350	10 960
	1955	3 040	5 610	8 130	5 050	7 120	9 180	6 340	8 240	11 150
Gns	1953	2 850	3 790	5 260	4 060	5 220	7 000	5 390	7 140	9 180
	1954	3 200	4 240	6 150	4 230	5 440	7 230	5 680	8 020	9 790
	1955	3 000	4 290	6 320	4 350	5 810	7 810	5 710	7 500	9 490
Ss	1953	3 820	5 380	8 130	4 070	5 900	7 470	5 830	7 850	9 950
	1954	3 780	5 720	7 910	5 100	6 590	8 610	6 090	8 290	10 640
	1955	4 510	5 990	9 960	5 000	6 940	9 270	6 790	9 020	11 620
Gsk	1953	3 300	4 420	6 160	4 480	6 070	8 040	5 730	8 060	10 760
	1954	3 580	4 830	6 420	4 950	6 600	8 740	6 100	8 510	11 150
	1955	3 840	5 070	6 970	5 200	6 820	9 160	6 680	8 700	11 280
Ssk	1953	2 970	5 100	7 270	4 190	6 250	8 870	6 180	8 220	11 010
	1954	3 820	5 840	8 100	4 870	7 060	9 320	6 910	9 220	11 760
	1955	4 200	5 270	8 930	5 270	7 310	9 980	7 470	10 000	13 510
Nn I	1953	3 670	5 320	8 130	4 920	7 530	11 330	6 670	9 900	19 900
	1954	4 630	6 540	9 650	6 030	9 010	12 870	5 870	10 310	17 880
	1955	4 780	6 500	9 940	5 750	9 180	12 560	8 010	11 290	19 910
Nn II	1953	4 030	6 160	8 560	5 280	6 820	9 800	6 210	9 990	13 860
	1954	4 160	6 390	8 880	5 700	8 120	10 180	7 770	9 900	13 440
	1955	4 370	6 460	9 120	5 880	8 090	11 560	7 770	10 380	14 290
Nö I	1953	4 770	6 840	9 340	6 010	6 960	9 340	.	.	.
	1954	5 040	8 150	10 220	5 140	7 050	9 140	.	.	.
	1955	5 560	8 550	11 500	5 000	7 280	9 440	.	.	.
Nö II	1953	3 620	5 720	8 030	4 540	6 160	8 190	6 310	7 930	10 120
	1954	3 920	5 120	7 800	4 520	6 690	8 640	6 000	8 480	11 610
	1955	3 840	6 140	8 180	5 210	6 960	8 970	6 310	8 990	11 680

områden samt dess inland, har de sedvanliga två norrländska områdena ytterligare uppdelats. För norra Sverige redovisas resultaten således med följande områdesindelning.

Nn I — Nedre Norrland I (Nordsvenska mellanbygden o. Västernorrlands silurområde);

Nn II — Nedre Norrland II (Hälsinglands kustland, Västernorrlands läns kustland och Jämtlands läns silurområde);

Nö I — Övre Norrland I (Kopparbergs läns och Jämtlands läns fjällbygder, Västerbottens läns och Norrbottens läns inland);

Nö II — Övre Norrland II (Västerbottens läns och Norrbottens läns kustland).

Tabell 13. Skillnader mellan medianinkomsterna (Md) i storleksgruppen 10—20 hektar och medianinkomsterna i storleksgrupperna 2—5 och 5—10 hektar enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. I kronor

	Md för gruppen 10—20 hektar minus md för gruppen 2—5 hektar			Md för gruppen 10—20 hektar minus md för gruppen 5—10 hektar		
	1953	1954	1955	1953	1954	1955
Gss	+ 4 300	+ 3 160	+ 3 460	+ 2 140	+ 1 450	+ 2 000
Gmb	+ 3 540	+ 3 330	+ 2 630	+ 1 990	+ 1 790	+ 1 120
Gns	+ 3 350	+ 3 780	+ 3 210	+ 1 920	+ 2 580	+ 1 690
Ss	+ 2 470	+ 2 570	+ 3 030	+ 1 950	+ 1 700	+ 2 080
Gsk	+ 3 640	+ 3 680	+ 3 630	+ 1 990	+ 1 910	+ 1 880
Ssk	+ 3 120	+ 3 380	+ 4 730	+ 1 970	+ 2 160	+ 2 690
Nn I	+ 4 580	+ 3 770	+ 4 790	+ 2 370	+ 1 300	+ 2 110
Nn II	+ 3 830	+ 3 510	+ 3 920	+ 3 170	+ 1 770	+ 2 290
Nö I						
Nö II	+ 2 210	+ 3 360	+ 2 850	+ 1 770	+ 1 790	+ 2 030

Såsom framgår av tabell 12, har vid bearbetningen beräknats median, kvartiler och medeltal för samtliga taxerade nettoinkomster (= totala inkomster minus kostnader för inkomsternas förvärvande och underskott av förvärvskälla). Vid beräkningen av den kontanta nettoinkomsten har från den kontanta inkomsten avdrag gjorts för bl. a. utgifterna för arrenden o. dyl., arbetslöner till lejd arbetskraft eller andra vuxna familjemedlemmar än brukarens hustru, för inköp av utsäde, fodermedel, gödselmedel, bränn- och smörjoljor, levande och döda inventarier, för elström samt för utgifter för underhåll och drift av inventarier, byggnader, vägar, diken och stängsel m. m. Ränteutgifterna har beräknats endast på främmande kapital.

I tabell 13 anges skillnaden i olika områden mellan medianinkomsten i storleksgruppen 10—20 hektar och medianinkomsterna i grupperna 2—5 och 5—10 hektar. Det framgår därav, att medianinkomsterna i gruppen 2—5 hektar under samtliga år genomgående understiger motsvarande inkomst för gruppen 10—20 hektar med minst 2 000—2 500 kronor och att inkomstskillnaden i regel överstiger 3 000 kronor. För storleksgruppen 5—10 hektar är inkomstspänningen gentemot gruppen 10—20 hektar något mindre och uppgår här i de flesta områdena till omkring 2 000 kronor.

I tabell 14 redovisas för olika områden det s. k. kvartilmåttet, d. v. s. hälften av skillnaden mellan den övre och den nedre kvartilen. Det framgår därvid, att småbruket utgör en i inkomsthänseende tämligen heterogen grupp. För storleksgruppen 2—5 hektar ligger kvartilmåttet vid omkring 1 500—2 000 i södra och mellersta Sverige och i regel vid omkring 2 000—2 500 kronor i norra Sverige. För gruppen 5—10 hektar uppgår kvartilmåttet i övre Norrland och i samtliga områden i södra och mellersta Sverige med undantag för Svealands skogsbygder till omkring 1 500—2 000 kronor och ungefär 2 200—2 300 i Svealands skogsbygder och nedre Norrlands kustland. I nedre Norrlands inland överstiger kvartilmåttet 3 000 kronor. Det bör härvid observeras, att spridningen i småbrukets inkomster hade framträtt ännu

Tabell 14. Kvartilmåttet för taxerad nettinkomst enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. I kronor

	2—5 hektar			5—10 hektar			10—20 hektar		
	1953	1954	1955	1953	1954	1955	1953	1954	1955
Gss	1 950	2 060	1 790	2 060	2 030	2 330	2 830	2 320	2 730
Gmb	1 790	1 860	2 540	1 620	1 790	2 060	2 510	2 470	2 400
Gns	1 200	1 480	1 660	1 470	1 500	1 730	1 890	2 050	1 890
Ss	2 150	2 070	2 720	1 700	1 760	2 140	2 060	2 280	2 420
Gsk	1 430	1 420	1 560	1 780	1 890	1 980	2 520	2 530	2 300
Ssk	2 150	2 140	2 360	2 340	2 230	2 350	2 410	2 420	3 020
Nn I	2 230	2 510	2 580	3 210	3 420	3 400	6 010	6 600	5 950
Nn II	2 260	2 360	2 380	2 260	2 240	2 840	3 830	2 840	3 260
Nö I	2 280	2 590	2 970	1 670	2 000	2 220	.	.	.
Nö II	2 200	1 940	2 170	1 820	2 060	1 880	1 910	2 800	2 680

tydligare, därest gårdar under 10 hektar i den föreliggande undersökningen icke hade uppdelats i två storleksgrupper.

Det är inom varje område ett icke obetydligt antal småbruk som uppnår eller överskrider medianinkomstnivån för storleksgruppen 10—20 hektar. Detta gäller ungefär en fjärdedel av samtliga jordbruk i gruppen 5—10 hektar. I gruppen 2—5 hektar är detta däremot fallet endast beträffande ett mindre antal gårdar. Den övre kvartilen är här nämligen i regel icke obetydligt lägre än medianen för storleksgruppen 10—20 hektar. Totalt uppnår därför mindre än en fjärdedel av landets samtliga jordbruk i storleksgruppen 2—10 hektar medianinkomsten för gruppen 10—20 hektar i respektive område.

Även regionalt uppvisar deklarationsundersökningsmaterialet icke obetydliga inkomstvariationer. I tabell 15 anges sålunda medianinkomsten inom olika områden i förhållande till medianinkomsten i Götalands slättbygder. Det framgår av tabellen, att medianinkomsten för detta område endast i ett fåtal fall uppnås i andra områden i södra och mellersta Sverige och att det i intet fall överskrides mera påtagligt. I norra Sverige ligger medianinkomsterna i regel högre än i flertalet områden i södra och mellersta Sverige.

Jordbrukarnas taxerade nettinkomster kan i deklarationsundersökningen uppdelas i inkomsterna av jordbruksfastighet, tjänst och förvärvsarbete, kapital samt övriga förvärvskällor. Inkomsterna av jordbruksfastighet inbefattar härvid utom inkomsterna från den egentliga jordbruksdriften även inkomsterna av avverkningen och arbetet i egen skog. Inkomsterna av skogsarbete eller körslor i annans skog ingår i regel i inkomsterna av tjänst och förvärvsarbete. Under övriga förvärvskällor redovisas inkomsterna av exempelvis annan rörelse (affär, åkeri eller dylikt).

Självfallet svarar inkomsterna från jordbruksfastigheten vid en stigande åkerareal för en allt större del av totalinkomsten. Inom storleksgruppen

Tabell 15. Medianinkomsterna enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. Medianinkomsten i Götalands södra slättbygder (Gss) = 100

	2—5 hektar			5—10 hektar			10—20 hektar		
	1953	1954	1955	1953	1954	1955	1953	1954	1955
Gss	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gmb	93	88	93	87	88	95	88	94	87
Gns	73	74	71	71	73	78	75	90	79
Ss	104	100	100	80	89	93	83	93	95
Gsk	85	85	84	83	89	91	85	96	92
Ssk	98	102	88	85	95	98	87	104	105
Nn I	103	115	108	103	121	123	104	116	119
Nn II	119	112	107	93	109	108	105	112	109
Nö I	132	143	142	95	95	97	.	.	.
Nö II	110	90	102	84	90	93	84	96	95

2—5 hektar svarar sålunda inkomsterna från jordbruksfastigheten för högst tre fjärdedelar av totalinkomsten och i vissa områden för endast något mer än hälften. Inom storleksgruppen 5—10 hektar uppgår andelen för inkomsterna från jordbruksfastigheten i regel till 85—90 procent och är i intet område lägre än omkring tre fjärdedelar. Inom gruppen 10—20 hektar överstiger inkomsterna från jordbruksfastigheten i regel 90 procent av totalinkomsten.

»Kapital» svarar inom samtliga storleksgrupper för 1—4 procent av inkomsterna och är således av förhållandevis underordnad betydelse. Inkomsterna av »övrigt» är också av ungefär samma storleksordning — de synes dock vara av något större betydelse för grupperna under 10 hektar i Svealands slättbygder. Inkomsterna av tjänst och förvärvsarbete är däremot i åtskilliga områden av väsentlig betydelse för småbruket. Inom storleksgruppen 2—5 hektar svarar dessa inkomster från en till två femtedelar av totalinkomsten och ligger därvid lägst i Götalands skogsbygder, medan de högsta siffrorna uppvisas av Svealands slättbygder, Götalands norra slättbygder samt av norra Sveriges inland. I storleksgruppen 5—10 hektar är inkomsterna av tjänst och förvärvsarbete relativt sett av mindre betydelse än i gruppen 2—5 hektar och deras betydelse minskas ytterligare i gruppen 10—20 hektar. Beträffande storleksgruppen 5—10 hektar kan dock noteras, att i övre Norrland inkomsterna från tjänst och förvärvsarbete svarar för ungefär en femtedel av de redovisade totalinkomsterna.

Såsom framgått av den föregående redogörelsen, har de lägsta inkomstsiffrorna angetts för Götalands norra slättbygder och Götalands skogsbygder, medan de högsta inkomstsiffrorna har förelegat för vissa områden i norra Sverige. När man granskar uppgifterna om inkomsterna av tjänst och förvärvsarbete, synes det bl. a. framgå, att sådana inkomster är tämligen låga främst i Götalands skogsbygder, medan de i norra Sverige är icke obetydligt högre än i södra och mellersta Sverige. Ett visst samband torde således föreligga mellan inkomsterna av tjänst och förvärvsarbete och en förbättrad inkomstnivå för innehavare av småbruk.

En viss belysning av skogsbrukets betydelse för det mindre jordbrukets inkomstbildning kan erhållas genom deklarationsundersökningens uppgifter om kontanta inkomster av körslor och skogsbruk. Det framgår därvid, att de kontanta inkomsterna av körslor är högst i storleksgruppen 2—5 hektar i övre Norrlands inland, där de i genomsnitt uppgår till 2 000—2 500 kronor. I övre Norrlands kustland når de i storleksgrupperna 2—5 och 5—10 hektar endast upp till 500—700 kronor, medan de ligger i övriga norrländska områden för ifrågavarande storleksgrupper mellan 800 och 2 000 kronor. I Svealands skogsbygder anges de kontanta inkomsterna av körslor till 550—750 kronor. För Götalands skogsbygder är siffran endast 200—300 kronor och är därmed av samma begränsade omfattning som i södra och mellersta Sveriges slättbygder.

De högsta kontanta inkomsterna av skogsbruk i storleksgruppen 5—10 hektar redovisas för nedre Norrlands inland, där de uppgår till ej mindre än 6 000—7 000 kronor. I övriga delar av nedre Norrland uppgår de i denna storleksgrupp till 4 000—5 000 kronor, medan de i övre Norrlands inland utgör 3 500—4 000 kronor. För gruppen 2—5 hektar anges de kontanta inkomsterna av skogsbruk i norra Sveriges inland till 3 000—4 000 kronor och i nedre Norrlands kustland till 1 500—2 000 kronor. Av sistnämnda omfattning är ifrågavarande inkomster även i gruppen 5—10 hektar i Västerbottens och Norrbottens läns kustland, medan de i detta område i gruppen 2—5 hektar ligger vid omkring 1 000 kronor.

I södra och mellersta Sverige är de kontanta inkomsterna av skogsbruk tämligen betydande i Svealands skogsbygder. För storleksgruppen 2—5 hektar uppgår de till 2 000—3 000 kronor och för gruppen 5—10 hektar till 4 000—5 000 kronor. I Götalands skogsbygder är de kontanta inkomsterna av skogsbruk däremot endast ungefär hälften så stora som i motsvarande storleksgrupper i Svealands skogsbygder. I södra och mellersta Sveriges slättbygder är dessa inkomster, med undantag för storleksgruppen 5—10 hektar i Svealands slättbygder, förhållandevis begränsade.

Såväl räkenskapsmaterialet som deklarationsundersökningsmaterialet antyder, att väsentliga skillnader ännu föreligger mellan den genomsnittliga inkomstnivån vid jordbruk under 10 hektar och den genomsnittliga inkomstnivån för storleksgruppen 10—20 hektar. En betydande del av småbrukarna har således endast i begränsad utsträckning kunnat följa med i jordbruksbefolkningens allmänna inkomstförbättring. Detta synes i första hand gälla vid de småbruk, där möjligheterna att komplettera inkomsterna genom sysselsättning utanför den egna brukningsenheten av ett eller annat skäl har varit begränsade. Samtidigt anger deklarationsundersökningsmaterialet, att betydande inkomstvariationer föreligger inom småbrukargruppen. Således uppnås eller överskrides vid åtskilliga småbruk genomsnittsinkomsten för gruppen 10—20 hektar, samtidigt som andra småbruk inom samma område redovisar synnerligen begränsade inkomster.

De hittillsvarande formerna för småbrukarstöd¹

1. Producentbidraget 1939—1948

Fram till slutet av 1930-talet utgick icke några särskilda statliga subventioner till det mindre jordbruket. Såsom nämnts i kapitel 1, lämnades emellertid under lång tid statligt stöd till bildandet av egna hem och vidare stöddes vissa produktionsförbättrande åtgärder genom lån och bidrag. I slutet av 1930-talet uppmärksammade 1938 års jordbruksutredning, som skulle verkställa en översyn av de olika jordbrukspolitiska åtgärderna, småbrukets ogynnsamma inkomstutveckling och föreslog en småbrukar-subvention i form av mjölkprisets differentiering. Inom ramen för mjölkregleringen skulle en bottenkvantitet av 450 kg mjölk per månad erhålla ett bidrag med högst 2 öre/kg av de prisutjämningsmedel, som sedan 1933 erhöles genom uttagande av den s. k. mjölkavgiften och användes för att stödja smörexporten och för att utjämna prisskillnaderna mellan konsumtions- och produktmjölk. Det nya bidraget skulle icke få överstiga mjölkavgiftens belopp och innebar således i viss mån en restitution av mjölkavgiften för en bottenkvantitet. Jordbruksutredningens förslag framlades av regeringen för 1939 års riksdag, som beslöt att det föreslagna bidraget skulle utgå fr. o. m. 1 juli 1939.

Sammankopplingen mellan mjölkavgift och producentbidrag upphörde redan från årsskiftet 1939/40. Samtidigt höjdes den kvantitet mjölk (eller till mjölk omräknad grädde), för vilken bidraget utgick, från 450 till 650 kg per månad och bidraget kunde nu maximalt uppgå till 13 kronor per månad. För mjölk och grädde, som sålts direkt av producent till konsument, utgick bidraget dock icke med högre belopp än mjölkavgiften.

Nästföljande ändring av producentbidraget genomfördes sommaren 1940, då det bestämdes, att bidraget under vintermånaderna oktober—mars skulle utgå med 3 öre/kg och under återstoden av året med 2 öre/kg. Grundkvantiteten förblev oförändrat 650 kg per månad. Maximibeloppet för bidraget var nu 19,50 resp. 13 kronor per månad eller per år räknat sammanlagt 195 kronor.

Producentbidraget ändrades åter i juli 1941. Bidragsbeloppet höjdes nu även för månaderna april—september till 3 öre/kg. Bidragskvantiteten var fortfarande 650 kg per månad, men samtidigt infördes en årlig efterregle-

¹ I detta kapitel anges endast huvuddragen av sådana generella småbrukarsubventioner, som har utgått likformigt i olika delar av landet. Särskilda bidrag i norra Sverige beröres i kapitel X. En detaljerad redogörelse för bidragsformerna fram till 1951 finnes i Betänkande angående producent- och kontantbidrag till vissa innehavare av mindre jordbruk, SOU 1951:39. Skilda stödåtgärder på småbruksområdet belyses även i Det mindre jordbrukets möjligheter att uppnå bättre lönsamhet, SOU 1955:7.

ring. Vid kalenderårsskiftet skulle således en efterreglering ske på ett sådant sätt, att den enskilde bidragstagaren erhöll bidrag för en årskvantitet av 7 800 kg. Samtidigt bestämdes, att bidrag icke skulle utgå för till mjölkhandlare försålda kvantiteter. Maximibeloppet för bidraget uppgick efter ovan angivna ändringar till 234 kronor per år.

En tämligen genomgripande omläggning av producentbidraget genomfördes fr. o. m. 1 juli 1943. För att ge de svagaste brukningsenheterna det största stödet, höjdes bidraget för de minsta leverantörerna och sänktes sedan stegvis för de större leverantörerna. För en grundkvantitet av 200 kg per månad lämnades nu bidraget med 4 öre/kg. För en tillskottsquantitet av 300 kg per månad utgick bidraget med 3 öre, sänktes för följande 300 kg till 2 öre och för ytterligare 300 kg till 1 öre/kg invägd mjölk. Maximibeloppet för bidraget var nu 312 kronor per år. Därest månadsleveransen uppgick till 1 400 kg bortföll det sistnämnda bidraget av 1 öre/kg, vid leverans av ytterligare 300 kg bortföll 2 öresbidraget och efter en ytterligare tillskottsleverans av 300 kg, d. v. s. vid en sammanlagd månadsleverans av 2 000 kg, slopades även 3 öresbidraget. Vid varje 300 kg ytterligare leverans sänktes därefter bidraget för grundkvantiteten med 1 öre/kg och bidraget upphörde således helt vid en månadsleverans av 3 200 kg. Den tidigare efterregleringen slopades och vidare infördes en arealgräns vid 25 hektar. Större gårdar uteslöts således helt från producentbidraget.

Redan 1 juli 1944 gjordes vissa justeringar av den nya subventionsskalan. Bidraget kom nu att utbetalas kvartalsvis och lämnades med 4 öre/kg för leveranser upp till 2 000 kg per kvartal. För leveranser av mer än 2 000 men högst 3 500 kg per kvartal lämnades bidraget oförändrat med 80 kronor. För större leveranser sänktes detta belopp med 2 öre/kg för den kvantitet mjölk, som översteg 3 500 kg. Bidraget upphörde således helt vid en kvartalsleverans av 7 500 kg. Ett på ovanstående sätt utformat bidrag utgick oförändrat fram till 30 juni 1948. Fr. o. m. 1 oktober 1947 sänktes dock arealgränsen från 25 till 15 hektar.

2. *Producent- och kontantbidrag*

I samband med fastställandet av riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken beslöt 1947 års riksdag även vissa ändringar beträffande producentbidraget. De nya bestämmelserna, som trädde i kraft den 1 juli 1948, innebar bl. a., att arealgränsen sänktes från 15 till 10 hektar. Bidraget utgick nu med 12 öre/kg för en kvantitet av 4 000 kg per år. Därefter kvarstod bidraget oförändrat vid maximibeloppet 480 kronor per år för årsleveranser mellan 4 000 och 7 000 kg. För kvantiteter överstigande 7 000 kg reducerades bidraget med 3 öre/kg och upphörde således helt vid 23 000 kg.

För mjölkproducenter utan möjlighet att leverera mjölk till mejeri infördes ett s. k. kontantbidrag, som baserades på antalet kor och i övrigt utformades efter samma förutsättningar som producentbidraget. Vid beviljandet av kontantbidrag fästes avgörande vikt vid brukningsenhetens läge

i förhållande till mejeriets körlinje och detta bidrag fick således utgå endast om med hänsyn till avståndet till körlinjen leverans av praktiska skäl var utesluten. Undantag gjordes dock för de fall, då ett rent lokalt behov av mjölk förelåg och detta behov icke kunde täckas genom leverans från annan brukningsenhet eller från mejeri. Kontantbidragets storlek bestämdes med utgångspunkt i det genomsnittliga antalet kor på vederbörande brukningsenhet under åren 1944—46. Bidrag utgick därvid med följande belopp.

Genomsnittligt antal kor på brukningsenheten åren 1944—1946	Årligt bidragsbelopp i kronor
1	0
2	160
3	320
4—5	480
6	360
7	240
8	120
9 eller flera	0

Producent- och kontantbidrag skulle utgå till alla jordbrukare, vilka den 1 juli 1948 innehade brukningsenheter, som bestod av högst 10 hektar åker och till åker omräknad ängs- och betesmark. Bidrag kunde även beviljas innehavare av större brukningsenhet om avkastningsförmågan på grund av dålig ägoanordning eller dålig beskaffenhet hos åkerjorden var så låg, att den motsvarande avkastningsförmågan hos en genomsnittlig fastighet i orten med en åkerareal av högst 10 hektar och utan annan naturtillgång. Jordbrukare, som efter den 30 juni 1948 förvärvat eller arrenderat brukningsenhet av angivet slag, har endast under vissa förutsättningar efter prövning i varje särskilt fall kunnat erhålla bidrag. Således har släktskap med föregående bidragsberättigad brukare under vissa förhållanden medfört bidragsrätt för den nytillträdande. Vidare har brukningsenhetens behov av tillskottsjord under vissa omständigheter ansetts utgöra skäl för bidrag till den nytillträdande intill dess sådan komplettering genomförts.

3. Producentbidraget fr. o. m. 1953

Fr. o. m. 1 januari 1953 genomfördes åter en omläggning av producentbidraget. Bidraget avkopplades nu från den löpande mjölkproduktionen och det fastställdes, att bidraget skulle utgå med ett fast belopp, beräknat efter den genomsnittliga mjölkleveransen under perioden 1 juli 1948—30 juni 1952. Beträffande bidragsskalan bestämdes, att bidraget skulle utgå med 10 öre/kg för de första 1 000 kg samt att det därefter skulle lämnas med 9 öre/kg för de andra 1 000 kg, 8 öre/kg för de tredje 1 000 kg, 9 öre/kg för de fjärde 1 000 kg och 2 öre/kg för de femte 1 000 kg i genomsnittlig årsleverans. Vid en leverans av 5 000—10 000 kg skulle bidraget utgå oförändrat med 380 kronor, medan vid en leverans överstigande 10 000 kg avdrag skulle göras med 3 öre för varje överskjutande kg.

I samband med omläggningen av kontant- och producentbidragen genom-

fördes en inkomst- och förmögenhetsprövning, varvid bidrag skulle vägras sådana brukare, beträffande vilka det med hänsyn till deras inkomst- och förmögenhetsförhållanden var uppenbart, att de icke var beroende av jordbruket för sin utkomst. I de med anledning härav av lantbruksstyrelsen till lantbruksnämnderna utfärdade anvisningarna angavs, att en brukare, vilkens inkomster av andra förvärvskällor än jordbruk sammanlagt var av sådan storlek, att han uppenbarligen icke var beroende av jordbruket på brukningsenheten för sin utkomst, skulle uteslutas från bidragsrätt. Med hänsyn till syftet med bidragen skulle enligt lantbruksstyrelsens mening bidrag i regel icke komma ifråga, då brukarens inkomst av annat än jordbruk kunde antas normalt uppgå till eller överstiga ett belopp, motsvarande den genomsnittliga årsinkomsten för lantarbetare. Till inkomst av jordbruk skulle härvid icke hänföras inkomst av skogsbruk och fiske och ej heller exempelvis inkomst av en vid sidan av jordbruket bedriven handelsträdgårdsrörelse. Vid bedömningen av om brukaren kunde anses vara oberoende av jordbruket för sin utkomst, skulle emellertid även hans förmögenhetsförhållanden beaktas. Någon generell förmögenhetsgräns uppställdes härvid icke. Avgörande i denna fråga skulle vara huruvida enligt lantbruksnämndens uppfattning brukarens förmögenhetsförhållanden var sådana, att ett stöd av producentbidragets karaktär icke kunde anses befogat. Det skulle således från fall till fall bedömas om det med hänsyn till brukarens förmögenhetsförhållanden kunde anses skäligt, att bidragsrätten bortföll redan vid en lägre inkomst av förvärvskällor vid sidan av jordbruket än som motsvarar den genomsnittliga lantarbetarlönen.

Effekten av inkomst- och förmögenhetsprövningen kan belysas med följande siffror. Enligt lantbruksstyrelsens statistik rörande lantbruksnämndernas verksamhet under kalenderåret 1953 uppgick antalet producent- och kontantbidragstagare den 31 december 1952 till 183 639, varav 156 169 producentbidragstagare och 27 470 kontantbidragstagare. Det för året 1952 totalt utbetalda bidragsbeloppet, som utgick från anslaget för budgetåret 1952/53, utgjorde 68,5 milj. kronor. Efter omprövningen och slutlig prövning av vissa tillkommande ansökningar ävensom av besvärssärenden har antalet bidragstagare för år 1953 uppgått till 143 845 med ett totalt bidragsbelopp på 46,1 milj. kronor. Antalet bidragsberättigade har således mellan ifrågavarande år sjunkit med ungefär 40 000 och bidragsbeloppet minskat med omkring 22 milj. kronor. Antalet bidragstagare för år 1954 uppgick till 141 401 och det utbetalda beloppet till 44,8 milj. kronor. År 1955 har antalet bidragstagare minskat till 137 452 med ett sammanlagt bidragsbelopp på 43,4 milj. kronor.

Vid behovsprövningen har nämnderna i anslutning till de utfärdade anvisningarna i princip tagit hänsyn till brukarens inkomst- och förmögenhetsförhållanden år 1952. I tveksamma fall har dock flera års inkomster ansetts böra läggas till grund för bedömningen av om brukaren normalt kunde anses ha en inkomst vid sidan om jordbruket som borde utesluta från bidragsrätt. Inkomster av skogskörslor, som ofta varierar avsevärt från år

till år, har bedömts försiktigt och i många fall med ledning av uppgifter om flera års inkomster. Inkomsterna av skog har varit föremål för särskild bedömning. Sålunda har en beräkning skett av den genomsnittliga årliga avkastningen av skogen. Nämnderna har därvid i stor utsträckning använt sig av de värden i fråga om bonitet och relativ skogstillgång, som tillämpats vid 1952 års fastighetstaxering. Den på så sätt framräknade årsavkastningen av skogen har därefter åsatts ett jämförelsevis lågt virkespris per kubikmeter skog på rot.

Förmögenhetens inverkan på bidragsbehovet skulle som ovan nämnts icke bedömas efter någon generell gräns. Nämnderna torde dock i allmänhet ha tillämpat efter de olika förhållandena avpassade normer för i vilken utsträckning inkomst vid sidan av jordbruket i förening med förmögenhet skulle utesluta från bidragsrätt.

Lantbruksstyrelsen har vid prövning av besvär över nämndernas beslut i fråga om behovsprövningen i stort sett godkänt de inkomstgränser och den skogsvärdering nämnderna tillämpat. Beträffande förmögenhetens inverkan på bidragsbehovet har styrelsen i praxis stannat för att en förmögenhet på 50 000 kronor som regel borde utesluta från bidragsrätt.

Den inkomst- och förmögenhetsprövning som företogs i anledning av bidragens omläggning fr. o. m. den 1 januari 1953 har därefter icke omprövats. Förändringar i inkomst- och förmögenhetsförhållandena, som inträtt efter nämnda tidpunkt, har sålunda icke fortlöpande kontrollerats. Ej heller har den, som vid behovsprövningen uteslutits från bidrag, ansetts kunna återfå bidraget i anledning av minskning av inkomsterna under senare år.

4. Leveranstillägget

Fr. o. m. den 1 mars 1952 har ett s. k. leveranstillägg utgått på all till mejeri levererad mjölk. Fram till september 1954 har leveranstillägget utgått med 5 öre/kg för den del av leveransen som låg mellan 4 000 och 10 000 kg per år, medan tillägget för leveranser över 10 000 kg utgick oförändrat med 300 kronor oavsett årsleveransens storlek.

Fr. o. m. 1954/55 utgår leveranstillägget med 3 öre/kg för leveranser upp till 10 000 kg, maximibidraget 300 konor kvarstår oförändrat till en årsleverans av 25 000 kg, varefter det minskas med 6 öre/kg för överskjutande kvantitet och således upphör vid 30 000 kg. Leveranstillägg under 30 kronor per år utbetalas ej.

S J Ä T T E K A P I T L E T

Grunddragen av utredningens förslag

Sedan mitten av 1940-talet har en förbättring av jordbrukets allmänna inkomstläge möjliggjorts bl. a. genom en omfattande rationalisering och effektivisering av jordbruksproduktionen. Den i enlighet med 1947 års riksdagsbeslut förda prispolitiken har likaledes varit av stor vikt för jordbrukets inkomstbildning. Av största betydelse för inkomstutvecklingen bland småbruketsbefolkningen har samtidigt varit de alltmer vidgade möjligheterna till sysselsättning vid sidan om arbetet på den egna brukningsenheten. Härigenom har inkomstläget vid åtskilliga småbruk väsentligt förbättrats. Vid en genomgång av småbrukarstödet måste därför i första hand utrönas i vad mån och i vilken utsträckning de tidigare inkomstproblemen kvarstår vid småbruket.

I kapitel IV redovisades resultaten från vissa inkomstundersökningar. Av dessa framgår, att de genomsnittliga inkomsterna vid jordbruk under 10 hektar fortfarande väsentligt understiger genomsnittsinkomsten i basjordbrukens storleksgrupp (10—20 hektar). Enligt deklarationsundersökningen uppgick således år 1953 den genomsnittliga taxerade nettointäkten¹ i storleksgruppen 2—5 hektar till 5 520 kronor, i storleksgruppen 5—10 hektar till 6 780 kronor och i storleksgruppen 10—20 hektar till 8 760 kronor. För år 1954 var motsvarande siffror 5 930, 7 260 och 9 000 kronor samt för år 1955 6 380, 7 610 och 9 390 kronor. Samtidigt uppvisar dock småbrukets inkomster en betydande spridning. Således ligger kvartilmåttet — d. v. s. hälften av skillnaden mellan den övre och den nedre kvartilen — såväl i storleksgruppen 2—5 hektar som i storleksgruppen 5—10 hektar vid omkring 1 500—2 500 kronor. Detta innebär, att inom ett och samma område den i inkomsthänseende lägre fjärdedelen av småbruken har inkomster, som med minst 3 000—5 000 kronor understiger inkomsterna för den högre fjärdedelen. Inom samma område kan således den inkomstmässigt bättre fjärdedelen ha mer än dubbelt så höga inkomster som den sämre fjärdedelen. Det kan vidare nämnas, att enligt deklarationsundersökningen för 1955 i södra och mellersta Sveriges slättbygder av jordbruk i storleksgruppen 2—10 hektar närmare en fjärdedel endast uppnådde mindre än hälften av genomsnittsinkomsten för storleksgruppen 10—20 hektar inom samma område. Samtidigt överskreds dock denna genomsnittsinkomst av en fjärdedel av mindre jordbruk. I södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder samt i norra Sverige hade tre tiondelar av jordbruken i gruppen 2—10 hektar mindre än hälften av basjordbruksgruppens genomsnittsinkomst inom resp.

¹ Jordbrukarinkomsten enligt deklarationsundersökningen innefattar även ersättningen till hustru och minderåriga barn för inom jordbruket utfört arbete.

område, medan denna genomsnittsinkomst i dessa områden överskreds av en femtedel av småbruket.

Med utgångspunkt i ovanstående siffror kan det för det första fastslås, att ett påtagligt stödbehov fortfarande föreligger vid en väsentlig del av småbruket. Såsom tidigare nämnts, angavs i 1947 års riksdagsbeslut att det mindre jordbruket skulle erhålla ett bistånd från det allmännas sida, vilket stod i rimligt förhållande till den lönsamhet, som större brukningsenheter uppnådde vid den av statsmakterna stödda prisnivån på jordbrukets produkter. Av ovan angivna siffror framgår, att vid ett stort antal småbruk inkomstskillnaden i förhållande till större jordbruk är betydande och att det nuvarande småbrukarstödet endast i mindre mån har kunnat minska denna inkomstspänning. Bl. a. har småbrukare, som på grund av sin ålder icke har kunnat komplettera sina inkomster genom sysselsättning utanför den egna brukningsenheten eller som överhuvudtaget har saknat möjligheter till sådan inkomstkomplettering, icke följt med i jordbruksbefolkningens allmänna inkomstförbättring. För denna småbrukarkategori har utvecklingen snarare lett till ett ökat än ett minskat stödbehov.

Utredningen vill framhålla, att det särskilda stödet icke kan lösa inkomstproblemet vid det lägre inkomstskiktet av småbruk. Även efter en viss vidgning av särstödet kommer en betydande inkomstspänning att föreligga mellan ifrågavarande gårdar och brukningsenheter i basjordbrukens storleksgrupp, eftersom en mera påtaglig utjämning av denna inkomstklyfta skulle förutsätta en flerdubbling av anslagsbeloppen till småbrukarstödet. I direktiven till utredningen har emellertid angetts, att utredningen vid utformningen av sitt förslag skulle ta till utgångspunkt då utgående anslagsbelopp. Det har därför för utredningen gällt att söka fördela ett i huvudsak givet anslagsbelopp på ett sådant sätt, att det i möjligaste mån skulle tillföras den mest stödbehövande kategorin av småbruk. I detta sammanhang vill utredningen framhålla, att det vid sidan om småbrukarstödet är av stor betydelse att uppmärksamhet ägnas åt produktionsförbättrande åtgärder vid småbruket. Åtskilligt torde nämligen kunna vinnas exempelvis genom bättre tillvaratagande av vallar, bättre balanserade foderstater och liknande åtgärder. Frågan om det statliga stödet till ifrågavarande åtgärder faller emellertid utanför ramen för utredningens uppdrag.

De tidigare angivna inkomstsiffrorna antyder, att det vid sidan om småbruk med utpräglat stödbehov föreligger en annan småbrukarkategori, som inkomstmässigt väl hävdar sig vid en jämförelse med brukare av gårdar i basjordbrukens storleksgrupp. Ett enbart efter en konventionell arealgräns utgående småbrukarstöd skulle därför innebära, att stödet i ett icke obetydligt antal fall skulle tillföras personer med samma eller högre inkomster än basjordbrukens. Vid en i huvudsak given anslagsram för småbrukarstödet betyder detta också en begränsning av de medel, som kan användas till stöd av det lägre inkomstskiktet bland småbrukarbefolkningen. Med hänsyn härtill har utredningen ansett det befogat, att det centrala bidraget i det av utredningen föreslagna bidragssystemet — arealtillägget —

avgränsas till den kategori av småbrukare, som uppvisar ett sämre inkomstläge än basjordbruksgruppen i genomsnitt. Stödet fyller då sitt i 1947 års riksdagsbeslut angivna syfte att i någon mån utjämna inkomstskillnaderna mellan småbruket och jordbruk med större produktionsunderlag. Utan att införa någon form av direkt behovsprövning erhålles också genom den på ovan angivet sätt dragna inkomstgränsen ett samband mellan utformningen av det generella prisstödet och det särskilda småbrukarstödet. Liksom man inom ramen för det generella prisstödet accepterar inkomstvariationer med hänsyn till speciella produktionsförutsättningar, gårdens produktionsunderlag, den personliga dugligheten o. s. v., godtar man då även i fråga om småbruket ganska vida inkomstvariationer. Genom inkomstgränsen undviker man emellertid att en person, som redan uppnår en inkomst i stort sett motsvarande basjordbruksgruppens genomsnittsnivå, därutöver tillföres ytterligare inkomstkomplettering endast därför att hans gård har en begränsad åkerareal.

Vid utformningen av 1947 års riksdagsbeslut fästes betydande vikt vid de tendenser till överskottsproduktion, som man ansåg sig kunna skönja med hänsyn till produktions- och konsumtionsutvecklingen. Under de följande åren har avgången av arbetskraft från jordbruk till andra näringar varit synnerligen stark och detta har bl. a. föranlett en viss dämpning av produktionens stegringstakt. Samtidigt har dock även förbrukningen stagnerat och på åtskilliga varuområden har produktionen ändå kommit att överstiga konsumtionen inom landet. Det är också enligt utredningens mening realistiskt att räkna med att för en del produkter den inhemska produktionen även framdeles kommer att överstiga förbrukningen. Avsevärda svårigheter kan i detta sammanhang uppstå därest överskottsproduktionen koncentreras till vissa produkter med särskilt ogynnsamma avsättningsförhållanden. Vid utformningen av småbrukarstödet bör således beaktas, att man icke stimulerar fram svåravsättbara överskott på vissa produktområden. Ur denna synpunkt synes det önskvärt att icke koncentrera småbrukarstödet till någon speciell produktionsgren. Det kan också i detta sammanhang nämnas, att ett av syftena med det år 1956 införda nya prissättningssystemet för jordbruksprodukter har varit att nå en sådan inriktning av produktionen, att den förskjutes mot sådana produkter, för vilka våra konkurrensförutsättningar gentemot utlandet är gynnsammast. Detta skulle ske genom ett i huvudsak enhetligt gränsskydd för olika varor, så att de vid utrikeshandel gällande prisrelationerna även skulle bli utslagsgivande för prisförhållandena på den inländska marknaden. Med hänsyn härtill kan det också anses mindre lämpligt med ett system av produktprissubventioner, varigenom de för det övriga jordbruket gällande prisrelationerna brytes beträffande en speciell grupp av jordbruk.

Såsom framgår av kapitel III, har under senare år betydande förändringar inträffat i fråga om jordbrukets företagsstruktur. I många områden har

småbruket i snabb takt övergetts både som produktions- och bosättningsform. En strukturrationalisering, varigenom jordbruksföretag med otillräckligt produktionsunderlag sammanslås till bärkraftiga brukningsenheter och sämre jord avföres från produktionen, utgör givetvis i många fall en naturlig och nödvändig anpassning till ändrade produktionstekniska förutsättningar. Emellertid bör enligt utredningens mening observeras, att dragningskraften från jordbruket i många fall kan bli så stark, att i en del trakter en accentuerad utveckling kan leda till att underlaget för ett samhällsliv helt rubbas. Avflyttningen blir då icke ett uttryck för en normal förändring i produktionsresursernas fördelning mellan olika näringsgrenar utan ett uttryck för en minskad trivsel på en alltmer glesbefolkad landsbygd. Detta kan bl. a. medföra svåra konsekvenser för arbetskraftsförsörjningen i landsbygdens kvarvarande näringar. Enligt utredningens uppfattning kan man dock genom det särskilda småbrukarstödet endast i begränsad grad påverka denna utveckling.

Enligt 1947 års riksdagsbeslut anknöts producentbidraget till brukaren och bidraget skulle endast i särfall övergå till nytillträdande jordbrukare. Denna ankytning gäller alltjämt. Vid en del gårdar, där sedan 1948 ägarskifte har ägt rum, har därför producentbidraget bortfallit. Antalet sådana jordbruk ökar också undan för undan, eftersom ett ägarskifte icke alltid åtföljes av arealkomplettering eller sammanslagning. Det blir därför alltmer vanligt att i samma trakt av två med hänsyn till produktionsbetingelserna och storleken helt liknande gårdar den enes brukare erhåller producentbidrag, medan brukaren av den andra gården har tillträtt efter 30 juni 1948 och därför icke är bidragsberättigad. Ett sådant förhållande föranleder ofta stark irritation, då motiveringen för stödets anknytning till den gamle ägaren är svårförståelig för menige man.

Därest man anser en snabbt fortskridande sammanslagning och förstärkning av en del små gårdar önskvärd, är det givetvis följdriktigt att man då söker utforma småbrukarstödet så, att det på intet sätt verkar hindrande på denna utveckling. Det är också teoretiskt sett riktigt, att varje förbättring av en produktionsenhets räntabilitet måste under i övrigt oförändrade förhållanden öka benägenheten till dess fortsatta utnyttjande samt höja dess saluvärde. Det är däremot svårt att fastställa sambandet mellan en räntabilitetsförbättring och benägenheten att i oförändrad form fortsätta driften vid ett övergångsjordbruk. Därest andra faktorer verkar i motsatt riktning, kan en mindre räntabilitetsförbättring sakna praktisk betydelse.

Vid utformningen av 1947 års riksdagsbeslut kunde man självfallet icke förutse de mycket goda sysselsättningsförhållanden, som sedermera kom att prägla efterkrigsårens arbetsmarknad. Man räknade på den tiden tvärtom med att en konjunkturavmattning så småningom skulle inträffa och att åtminstone tidvis vissa sysselsättningssvårigheter skulle uppstå. När nu läget i stadsnäringarna i stället har kännetecknats av arbetskraftsbrist, har det varit lätt för den yngre arbetskraften i jordbruket att i tätorterna finna arbete för löner väsentligt överstigande inkomsterna vid åtskilliga småbruk.

Genom flyttningen till tätort har man dessutom ofta velat undgå den isolering, som de långa avstånden och besvärliga kommunikationsförhållandena medför på landsbygden. Den allmänna benägenheten att överta en mindre brukningsenhet torde således ha varit mindre än vad man tidigare kunde räkna med.

Enligt utredningens uppfattning är det av stor vikt, att småbrukarstödet icke leder till missförstånd och irritation. Som förut angetts, kan vissa ekonomiska motiv åberopas för att stödet upphör vid ägarskifte. Det kan vidare anföras, att det särskilda stödet har utgått till den tidigare ägaren, då denne redan varit bunden vid brukningsenheten och hans möjligheter att övergå till annan sysselsättning har varit begränsade. Dessutom kan man hänvisa till att äldre brukare i regel har övertagit sina småbruk vid en tid, då sysselsättningsförhållandena i samhället var helt annorlunda än nu och då staten direkt främjade bildandet av mindre gårdar. Den nye ägaren har däremot kunnat bedöma brukningsenhetens lönsamhet vid nu föreliggande produktionsförutsättningar och det är således efter ett eget beslut, som han driver ett mindre räntabelt företag. Han kan således enligt denna tankegång icke fordra, att de sämre förutsättningarna för hans företag utjämnas genom statliga bidrag.

Såsom förut nämnts, är dock ovanstående resonemang ganska svårövertygliga för de människor, som direkt beröres av stödåtgärderna. Beslut om övertagande av en brukningsenhet fattas icke alltid efter ett noggrant övervägande av olika ekonomiska för- och nackdelar. Man vill ofta icke bryta kontakten med en viss bygd och livsmiljö, samtidigt som de ekonomiska resurserna icke räcker för inköp av en större jordbruksfastighet. Därför bedömer man då kanske även förutsättningarna att driva ett mindre jordbruk mer optimistiskt än vad som objektivt sett är befogat. Det behöver dessutom icke alls vara så, att köpet av gården bygger på en felbedömning av de ekonomiska förutsättningarna på längre sikt. Under alla förhållanden har dock den nytillträdande brukaren ofta sämre ekonomi och större skuldbelastning än hans företrädare. Det blir därför för honom oförklarligt, varför han i motsats till sin företrädare och andra äldre jordbrukare i trakten icke blir bidragsberättigad.

Bidragsanknytningen till en äldre brukarkategori är enligt utredningens uppfattning av underordnad betydelse för strukturrationaliseringens utveckling, som i stället i första hand påverkas av sysselsättningsförhållandena i övriga näringar. Samtidigt leder dock anknytningen av bidrag till viss brukarkategori till ganska allmän irritation och detta trots att frågan om bidragsrätt endast berör en tämligen begränsad grupp av jordbrukare. Utredningen anser därför, att ifrågakvarande bidragsanknytning icke bör tillämpas.

Såsom tidigare anförts, kan en del principiella invändningar resas mot ett system med produktbidrag. Sådana bidrag är också administrativt svåra att genomföra i fråga om en del för småbruket betydelsefulla varugrupper.

Som alternativ till produktbidrag har utredningen övervägt möjligheten av produktionsmedelsbidrag, d. v. s. att inköp av handelsgödsel och/eller fodermedel skulle subventioneras. Försäljningen av handelsgödsel sker emellertid genom ett stort antal företag och handeln med fodermedel sker i viss utsträckning jordbrukarna emellan. En subventionering genom säljaren är därför i båda fallen icke administrativt genomförbar. Bidrag vid inköp av handelsgödsel och fodermedel kan således endast ges genom rabattkuponger, som vid inköp lämnas som likvid eller dellikvid och sedan av säljaren kan inges till inlösen hos vederbörande statliga myndighet. Det är dock härvid icke möjligt att uppställa som villkor, att de med rabattkuponger inköpta förnödenheterna endast får användas på bidragstagarens gård. Det är nämligen omöjligt att kontrollera i vad mån ett sådant villkor respekteras och det skulle följaktligen under alla förhållanden i ett stort antal fall komma att överträdas. Bidrag i form av rabattkuponger skulle sålunda i praktiken helt enkelt komma att motsvara direkta kontantbidrag och rabattkupongerna kan bli betalningsmedel vid allehanda affärstransaktioner. Det kan befaras, att bidragstagare, som vidareförsäljer rabattkuponger eller med rabatt inköpta förnödenheter till andra jordbrukare, icke skulle få betalt till rabattbeloppets fulla värde och att en del av stödet på detta sätt skulle överflyttas till andra grupper. Med hänsyn till det anförda har utredningen ansett produktionsmedelsbidrag icke vara en framkomlig väg vid utformningen av småbrukarstödet.

Det nuvarande producentbidraget utgår efter en år 1953 genomförd inkomstprövning och utbetalas endast i särfall efter ägarskifte vid en gård. Bidraget är också frikopplat från löpande produktion och har beräknats med utgångspunkt i den genomsnittliga mjölkproduktionen under perioden 1948—52 eller har i mindre antal fall anknutits till det tidigare s. k. kontantbidraget. Det är emellertid enligt utredningens uppfattning mindre lämpligt att på längre sikt anknyta ett bidrag till produktionen under en förgången tidsperiod och producentbidraget bör därför enligt utredningens förslag slopas som bidragsform. I stället för producentbidrag bör införas ett arealtillägg, som icke är anknutet till någon bestämd produktionsgren. Beträffande detta tillägg bör vissa inkomst- och förmögenhetsgränser tillämpas. Den närmare utformningen av det föreslagna arealtillägget redovisas i kapitel VII.

En betydande del av de nuvarande småbrukarsubventionerna utgår i form av leveranstillsätt på mjölk. Med hänsyn till mjölkproduktionens dominerande ställning vid småbruket, bör denna bidragsform enligt utredningens uppfattning bibehållas. Såsom framgår av kapitel VIII har utredningen även ansett en viss förstärkning av detta tillägg befogad.

I samband med utformningen av det nya prissättningsssystemet på jordbruksprodukter angav statsmakterna, att detta system kunde medföra vissa svårigheter i fråga om kalvkött och att frågan om ett särskilt stöd till denna produktionsgren därför skulle undersökas. Utredningen anser, att kalv-

uppfödningen har stor betydelse såsom alternativ till mejerileveranserna och att ett kalvbidrag följaktligen kompletterat de föreslagna mjölksubventionerna. Genom kalvuppfödningen begränsas nämligen mejerileveranserna och därmed exportförlusterna på mejeriprodukter, samtidigt som avsättningsutrymme på den inhemska marknaden finnes för en ökad köttproduktion. En begränsning av mejerileveranserna från avlägset belägna gårdar kan vidare i en del fall medföra minskade transportkostnader. Den närmare utformningen av kalvbidraget redovisas i kapitel IX.

Frågan om det särskilda stödet i norra Sverige behandlas i kapitel X.

SJUNDE KAPITLET

Areal tillägg

I föregående kapitel har angetts vissa riktlinjer för utformningen av småbrukarstödet. I enlighet med dessa riktlinjer har utredningen bl. a. utformat ett arealtillägg, som icke anknyter till någon bestämd produktionsgren, och beträffande vilket vissa inkomst- och förmögenhetsgränser tillämpas. Tillägget skall i övrigt utgå med varierande belopp till brukare av jordbruk med vid fastighetstaxeringen angiven åkerareal av 1,1—10,0 hektar. Härvid skall dock även inräknas eventuella arrenden av tillskottsjord. Förutsättningen för bidragsrätt är att den angivna åkerarealen brukas av bidragstagaren.

1. Arealgränserna

Då det i 1947 års riksdagsbeslut angavs, att särskilt stöd skulle utgå till jordbruk under 10 hektar, innebar detta att man tog arealen till indikator för brukningsenheternas produktionsunderlag och bärkraft. Med hänsyn till variationerna i jordens avkastningsförmåga ter sig emellertid varje enkel arealgräns som en synnerligen grov indelningsgrund. En arealuppgift ger ingen uttömmande upplysning om produktionsförutsättningarna vid en gård och är en särskilt otillförlitlig jämförelsenorm vid bedömningen av jordbrukens bärkraft i olika delar av landet. Exempelvis torde 5 hektar bördig skånsk slättbyggsjord företräda en vida större produktionskapacitet än en dubbelt så stor areal av stenig småländsk åker. Det kan nämnas, att enligt deklarationsundersökningarna omkring två femtedelar av samtliga jordbruk i gruppen 2—10 hektar i södra och mellersta Sveriges slättbygder uppnådde kontanta inkomster av försålda jordbruksprodukter överstigande 10 000 kronor, medan motsvarande andel i södra och mellersta Sveriges skogsbygder endast uppgick till omkring en femtedel.

Vid utformningen av det nuvarande producentbidraget har man sökt att i någon mån uppmjuka effekten av en arealgräns. I producentbidragskungörelsen har således angetts, att bidraget även kan utgå till sådana brukningsenheter över 10 hektar, vilkas avkastningsförmåga den 1 juli 1948 på grund av dålig ägoanordning, dålig beskaffenhet hos åkerjorden eller andra dylika omständigheter var lika låg eller lägre än avkastningsförmågan hos en genomsnittlig fastighet i orten vid arealgränsen och utan annan naturtillgång än åkerjord.

Ovan angivna bestämmelser har dock endast i begränsad omfattning lett till att lantbruksnämnderna har lämnat bidrag till gårdar över 10 hektar. En mera allmän uppluckring av arealgränsen skulle nämligen ha krävt en

omfattande individuell bedömning och ställt nämnderna inför betydande administrativa svårigheter. Vid årsskiftet 1949/50 utgick således endast i omkring 4 000 fall bidrag till gårdar med över 10 hektar jordbruksjord.

Det är enligt utredningens uppfattning nödvändigt, att man i bestämmelserna för arealtillägg i fråga om olika kriterier anger fullt entydiga gränser. I annat fall blir systemet administrativt svårhanterligt och kostnadskrävande. Eftersom en arealgräns under alla förhållanden innebär en konventionsmässig gränsdragning, torde en uppmjukning av denna gräns i och för sig icke tillgodose önskemålet om ökad »rättvisa». De regionala skiljaktigheterna i bedömningsgrunderna blir ändå bestående, samtidigt som det icke är möjligt att tillämpa skilda arealgränser i olika delar av landet. En jordbrukspolitisk gränsdragning vid 10 hektar torde numera också vara allmänt godtagen och bör därför även framdeles tillämpas vid gränsdragningen i fråga om småbrukarstöd.

Beträffande producentbidrag angavs 1948, att med åker skulle jämföras till åker omräknad ängs- och betesmark. I lantbruksstyrelsens anvisningar till lantbruksnämnderna uppställdes inga bindande regler härför. Omräkningen skulle ske efter prövning från fall till fall. Tillämpningen av omräkningsbestämmelserna torde också ha varierat avsevärt mellan olika lantbruksnämnder. Enligt utredningens uppfattning bör i fråga om arealtillägg en sådan omräkning icke genomföras. En eventuell omräkning måste nämligen i varje enskilt fall ske efter en individuell bedömning med utgång från regionalt varierande normer, vilket i hög grad skulle försvåra det administrativa arbetet med arealtillägget.

En gräns vid 10 hektar åker utan omräkning av ängs- och betesmark innebär en viss höjning av den reella arealgränsen. Då man emellertid samtidigt helt ovillkorligt fastslår denna gräns genom att slopa möjligheterna till modifikationer, motverkas effekten av en sådan gränshöjning. Areal tillägg bör således icke utgå därest arealen vid brukade fastigheter enligt den senaste fastighetstaxeringen överstiger 10,0 hektar åker.

Såsom framgår av det föregående, bör enligt utredningens uppfattning arealtillägget anknytas till den åkerareal, som har redovisats vid den senaste fastighetstaxeringen. Utredningen är medveten om, att arealangivelserna till fastighetstaxeringen i en del fall kan vara tämligen schematiska. Trots detta bör enligt utredningens mening anknytningen till fastighetstaxeringens uppgifter vara ovillkorlig. Korrigeringar i fastighetstaxeringens officiella siffror skulle nämligen leda till en ingående prövning i varje särskilt fall och en korrigeringsmöjlighet skulle följaktligen väsentligt vidga det administrativa arbetet vid utbetalningen av arealtillägget. Rättelser i fråga om åkerarealen bör därför ske i samband med de periodiskt återkommande fastighetstaxeringarna, medan under mellanperioderna fastighetstaxeringens uppgifter bör gälla vid utbetalningen av tillägget.

Areal tillägget bör utgå till brukaren och vid arrende bör således arrendatorn och icke ägaren vara bidragsberättigad. Vid sidan om den vid fastig-

hetstaxeringen angivna åkerarealen bör följaktligen hänsyn också tas till eventuella arrenden av tillskottsjord. Vid ansökan om arealtillägg bör således anges såväl den vid den senaste fastighetstaxeringen fastställda åkerarealen vid den av bidragssökanden brukade fastigheten (eller fastigheterna) som eventuellt tillarrenderad åker. Tillägget bör därefter beräknas på den sammanlagda brukade åkerarealen. Något tillägg bör självfallet icke utgå i de fall, då åker ej längre utnyttjas i produktionen eller då driften på densamma sker synnerligen extensivt.

Beträffande det nuvarande producentbidraget har ingen nedre arealgräns uppställts. Enligt av lantbruksstyrelsen för utredningens räkning från lantbruksnämnderna införskaffade uppgifter har bidraget 1956 i omkring 12 000 fall utbetalats till gårdar under 2,0 hektar. Att detta antal icke är större sammanhänger med anknytningen av producentbidraget till mejerileveranserna under perioden 1 juli 1948—30 juni 1952. Huvuddelen av gårdar under 2 hektar, som icke under nämnda period redovisade mejerileveranser, har härigenom icke erhållit bidrag. Endast i de fall, då det tidigare s. k. kontantbidraget har utgått, kan producentbidraget även nu ha utbetalats till brukare av gårdar utan mjölkproduktion perioden 1948—52. Enligt 1951 års jordbruksräkning saknar 71 procent av jordbruk i gruppen 0,26—1,0 hektar nötkreatur, medan motsvarande andel för gruppen 1—2 hektar var 40 procent. Då således den övervägande delen av jordbruk under 2 hektar saknar mjölkproduktion, har producentbidrag endast utgått till en mindre del av sådana jordbruk. Bidragsbeloppet har samtidigt i regel väsentligt understigit maximibeloppet (380 kronor).

Därest ingen nedre arealgräns tillämpas i fråga om arealtillägg, vidgas bidragstagarkretsen avsevärt i förhållande till det nuvarande antalet producentbidragstagare. Enligt utredningens uppfattning bör dock arealtillägg icke utgå till jordbruk med en åkerareal understigande 1,1 hektar. Däremot har utredningen ansett, att tillägget med hänsyn till bruksstrukturen i vissa delar av landet med lägsta belopp bör utgå redan fr. o. m. en åkerareal av 1,1 hektar.

Enligt Riksförbundet Landsbygdens folks jordbruksregister uppgick det sammanlagda antalet jordbruk med en åkerareal av 1,1—2,0 hektar till närmare 40 000. Approximativt kan beräknas, att av dessa gårdar en fjärdedel kommer att utgallras genom de i fortsättningen angivna inkomst- eller förmögenhetsgränserna. Antalet bidragstagare i gruppen 1,1—2,0 hektar kan följaktligen beräknas till 30 000 och totalkostnaden för arealtillägg till dessa småbruk vid ett arealtillägg av 125 kronor per gård till ungefär 3,5—4 milj. kronor.

2. Mantalsskrivningskravet

Såsom angetts i det föregående, bör arealtillägg endast utgå för åker, som användes för effektiv jordbruksproduktion. Det är emellertid enligt utredningens mening likaledes oförenligt med småbrukarstödet syften om areal-

tillägg lämnas till personer, vilka icke regelbundet är bosatta på sina brukningsenheter och detta även om de tidvis vistas å dessa och där upprätthåller en viss jordbruksproduktion. Vid den i det föregående angivna utformningen av arealtilläggssystemet är dock risken för att tillägget kommer att utgå i sådana fall, som lokalt kan bli ansedda som direkt stötande, förhållandevis begränsat. Genom inkomstgränsen kommer nämligen här ifrågasvarande kategori i regel att utgallras.

Det är emellertid enligt utredningens mening ändå befogat, att som villkor för arealtillägg även uppställa kravet, att bidragstagaren under det år, som tillägget avser, skall ha varit mantalsskriven å brukningsenheten eller vid sambruk å någon av brukningsenheterna. Således bör exempelvis en bidragssökande våren 1959 ha varit mantalsskriven på brukningsenheten hösten 1958. Mantalsskrivningskravet skapar då ytterligare garanti för att arealtillägget icke tillkommer personer utanför jordbruket.

3. Inkomstgränsen

I kapitel IV har småbrukets inkomstläge belysts bl. a. på grundval av deklarationsundersökningsmaterialet. Det har därvid framhållits, att det torde vara förenat med vissa svårigheter att jämföra de taxerade inkomsterna hos grupper med skilda förvärvsförhållanden. Några sådana jämförelser har därför ej heller gjorts av utredningen. Däremot har liknande betänkligheter icke ansetts föreligga beträffande jämförelser mellan de taxerade inkomsterna hos vissa grupper företagare inom samma näringsgren. I kapitel IV jämföras följaktligen också småbrukarnas taxerade inkomster med de genomsnittliga taxerade inkomsterna för andra jordbrukargrupper.

Såsom angetts i kapitel VI, kan det icke anses stå i överensstämmelse med småbrukarstödet syften, att detta stöd utan begränsning utgår även till småbruk med högre inkomster än genomsnittsinkomsten i basjordbrukens storleksgrupp. Med denna utgångspunkt bör man enligt utredningens uppfattning vid utformningen av arealtillägget sätta den genomsnittliga taxerade nettoinkomsten för storleksgruppen 10—20 hektar som en gräns för bidragsrätt. Det bör framhållas, att en sådan inkomstgräns självfallet icke innebär, att småbruket allmänt föres upp till den genomsnittliga inkomstnivån för storleksgruppen 10—20 hektar. Såsom framgår av tidigare redovisade undersökningar, är inkomstskillnaderna betydande mellan det genomsnittliga inkomstläget hos jordbruk under 10 hektar och jordbruk i basjordbrukens storleksgrupp. Vid flertalet småbruk ligger inkomsterna således väsentligt under genomsnittsnivån för storleksgruppen 10—20 hektar.

Den angivna inkomstgränsen innebär, att arealtillägg icke bör utbetalas därest bidragssökandens taxerade nettoinkomst uppnår genomsnittsinkomsten i storleksgruppen 10—20 hektar. Följaktligen torde bidragssökandens inkomst under det år, som bidraget avser, jämföras med genomsnittsinkomsten för gruppen 10—20 hektar under samma år. Emellertid kan uppgifter från deklarationsundersökningen för ett visst år endast erhållas omkring

15 månader efter utgången av detta år. Exempelvis förelåg resultaten från deklarationsundersökningen för 1955 först våren 1957. Ansökan om arealtillägg bör samtidigt vara knuten till det senaste inkomståret, d. v. s. i detta fall 1956. Det är emellertid icke lämpligt att jämföra bidragssökandenas inkomster under ett visst år med inkomstläget inom gruppen 10—20 hektar under ett annat år. Bl. a. på grund av skördefluktuationer kan det allmänna inkomstläget inom jordbruket uppvisa betydande årliga variationer. En viss utjämning kan dock uppnås därest man beträffande jämförelseinkomsten utgår från medeltalet för några år. Utredningen anser därför, att man beträffande inkomstgränsen bör utgå från genomsnittsinkomsten för gruppen 10—20 hektar under de tre senast förflutna åren, för vilka resultat från deklarationsundersökningarna föreligger, d. v. s. i föregående exempel från åren 1953, 1954 och 1955. För att eliminera effekten av den tidsmässiga eftersläpningen, bör inkomstgränsen framskrivas för eventuella förändringar i penningvärdet med socialstyrelsens konsumentprisindex. Exempelvis uppgår i södra och mellersta Sverige genomsnittsinkomsten för gruppen 10—20 hektar under ovannämnda treårsperiod till 8 820 kronor. Socialstyrelsens konsumentprisindex har samtidigt i genomsnitt under treårsperioden uppgått till 130 (1949 = 100), men har för 1956 stigit till 139 eller med 7 procent. Följaktligen bör genomsnittsinkomsten (inkomstgränsen) höjas med 7 procent till 9 440 kronor.

I det föregående har som inkomstgräns föreslagits den genomsnittliga taxerade nettoinkomsten inom storleksgruppen 10—20 hektar under en treårsperiod. Häremot kan emellertid invändas, att därest denna genomsnittliga nivå direkt sättes som gräns, stödet i sådana fall, då bidragssökandens inkomst endast obetydligt understiger inkomstgränsen, ändå kommer att leda till en högre totalinkomst än genomsnittet för jämförelsegruppen. Där est exempelvis den på angivet sätt beräknade inkomstgränsen uppgår till 9 440 kronor och arealtillägget till exempelvis 500 kronor, kommer bidragstagare med en inkomst på 9 340 kronor att överskrida jämförelsenivån med 400 kronor. De kommer således bl. a. att uppnå en högre inkomst än de jordbrukare, som har redovisat en taxerad inkomst på exempelvis 9 500 kronor och således icke har erhållit arealtillägg. Systemet bör således enligt utredningens uppfattning utformas så, att den tidigare angivna jämförelsenivån icke överskrides genom bidraget; i gränsfall bör bidraget följaktligen utgå med reducerat belopp. I ovanstående exempel erhåller då bidragstagare med 9 340 kronor i taxerad nettoinkomst endast 100 kronor i arealtillägg ($9\,340 + 100 = 9\,440$).

Såsom framgår av kapitel IV, ligger genomsnittsinkomsterna inom de olika storleksgrupperna i huvudsak vid samma nivå i södra och mellersta Sveriges slättbygder som i dess skogs- och dalbygder. Däremot är genomsnittsinkomsten i norra Sverige icke oväsentligt högre än i övriga delar av landet. En inkomstgräns, som bygger på genomsnittsinkomsten för hela landet, måste därför leda till en särskilt omfattande utgallring i norra Sverige. Det kan följaktligen ifrågasättas, om man beträffande denna del av landet

icke borde utgå från genomsnittsinkomsten i storleksgruppen 10—20 hektar därstädes. Utredningen har emellertid icke ansett sig böra förorda en på detta sätt utformad särskild inkomstgräns. Storleksgruppen 10—20 hektar omfattar i norra Sverige totalt endast omkring 8 000 gårdar, vilka i urvalet till deklara-tionsundersökningen företrädes av ungefär 270 jordbruk. Ifrå-gavarande särskilda inkomstgräns skulle således komma att bygga på ett be-gränsat antal gårdar, vilka inom sitt område är föga framträdande. En viss särbehandling av norra Sverige vid utformningen av inkomstgränsen är emellertid enligt utredningens uppfattning befogad. Bl. a. genom utbetalning av ett extra mjölkpristillägg har nämligen sedan länge särskilt stöd lämnats områdena i norr. Med hänsyn till bl. a. de högre levnadskostnaderna har detta skett trots att inkomstläget i norra Sverige även utan särstöd har legat väl i nivå med inkomstläget för motsvarande storleksgrupper i övriga delar av landet.

Det särskilda norrlandstillägget för mjölk kan leda till att en småbrukare i norra Sverige uppnår inkomstgränsen och att arealtillägget härigenom bortfaller. Därmed skulle i en del fall syftet med Norrlandsstödet helt eller delvis förfelas. Enligt utredningens mening bör därför följande korrektion ske vid utformningen av inkomstgränsen för norra Sverige. För de år, som in-komstgränsen bygger på, beräknas på grundval av deklara-tionsundersökningarna den genomsnittliga skillnaden i inkomstläget i storleksgruppen 2—10 hektar i norra Sverige och i övriga delar av landet.¹ Därest inkomstläget i det förstnämnda området överstiger inkomstnivån i övriga delar av landet höjes inkomstgränsen för norra Sverige med den absoluta differens, som beräkningen utvisar. Exempelvis uppgick den genomsnittliga nettointkomsten i gruppen 2—10 hektar i södra och mellersta Sverige 1953—1955 till 6 230 kronor och i norra Sverige till 7 180 kronor och skillnaden var såle-des 950 kronor. Inkomstgränsen för södra och mellersta Sverige beräknas då med utgångspunkt i genomsnittsinkomsten i gruppen 10—20 hektar i detta område och sättes sedan för norra Sverige 950 kronor högre.

Effekten av de på föregående sätt utformade inkomstgränserna kan helysas på grundval av utredningens specialbearbetningar av deklara-tionsunder-sökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. Genomsnittsinkomsten i storleks-gruppen 10—20 hektar i södra och mellersta Sverige uppgick under denna treårsperiod till 8 820 kronor. Den på ovanstående sätt beräknade inkomst-gränsen skulle tillämpas vid utbetalningen av arealtillägget för år 1956. Då emellertid uppgifter för detta år ännu saknas, har vid föreliggande beräk-ning utgått från deklara-tionsundersökningen för år 1955.² För norra Sve-rige har räknats med en inkomstgräns av 9 770 kronor. De angivna in-komstgränserna kan beräknas medföra följande utgallring vid jordbruk i storleksgrupperna 2—5 och 5—10 hektar.

¹ Vid beräkningen av genomsnittsinkomsten för gruppen 2—5 hektar har inkomsterna för grupperna 2—5 och 5—10 hektar vägts med totalantalet brukningsenheter inom resp. storleks-grupp och område.

² Med hänsyn härtill har någon korrektion för förändringen i penningvärdet icke verk-ställts.

	2—5 hektar		5—10 hektar	
	Utgallring %	Beräknat antal utgallrade	Utgallring %	Beräknat antal utgallrade
Södra o. mellersta Sveriges slätt- bygder	21	2 960	25	4 890
Södra o. mellersta Sveriges skogs- och dalbygder	16	5 820	31	11 890
Norra Sverige.....	26	9 650	31	7 850
Hela riket	21	18 430	30	24 630

4. Förmögenhetsgränsen

En större förmögenhet åtföljes i ett stort antal fall av en inkomst, som överstiger den tidigare angivna inkomstgränsen och flertalet innehavare av större förmögenheter kommer följaktligen att uteslutas från arealtillägg genom tillämpningen av inkomstgränsen. En särskild förmögenhetsgräns kan med hänsyn härtill synas mindre angelägen. Då emellertid även ett förhållandevis begränsat antal fall av bidragstagare med betydande förmögenhet kan framkalla allmän irritation, har utredningen ändå ansett sig böra förorda en sådan gräns. Förmögenhetsgränsen för arealtillägg bör därvid enligt utredningens uppfattning fastställas till samma nivå som gränsen för frihet från förmögenhetsskatt och bör framdeles automatiskt justeras vid eventuella ändringar av det skattefria beloppet. Utredningen har ansett sig böra förorda denna gräns, eftersom skattemyndigheternas granskning av förmögenhetsförhållandena i huvudsak koncentreras till förmögenheter, som ligger vid eller överstiger gränsen för förmögenhetsskatt.

I föreliggande sammanhang bör också påminnas om att vid den år 1953 genomförda inkomst- och förmögenhetsgranskningen lantbruksstyrelsen kom att tillämpa en förmögenhetsgräns av 50 000 kronor. Denna gräns avsåg emellertid förmögenheterna vid tillämpningen av taxeringsvärdena vid 1952 års fastighetstaxering. På grund av de sedermera höjda taxeringsvärdena torde den av utredningen föreslagna förmögenhetsgränsen i huvudsak sammanfalla med den av lantbruksstyrelsen tillämpade.

Gränsen för förmögenhetsbeskattningen har nyligen fastställts till 80 000 kronor. Vid deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955 har förmögenhetssuppgifterna varit baserade på taxeringsvärdena vid 1952 års fastighetstaxering. Med utgångspunkt i den genomsnittliga höjningen av fastighetstaxering vid 1957 års fastighetstaxering kan emellertid beräknas, att en förmögenhetsgräns vid 80 000 kronor leder till en total utgallring på sammanlagt 8 procent av gårdarna i storleksgruppen 2—10 hektar. Emellertid skulle ej mindre än två tredjedelar av de genom förmögenhetsgränsen utgallrade ändå uteslutas från arealtillägget på grund av överskriden inkomstgräns. Genom förmögenhetsgränsen uteslutes således i praktiken endast omkring 3 procent av samtliga gårdar i storleksgruppen 2—10 hektar.

5. Areal tilläggets storlek

Specialbearbetningen av deklarationsmaterialet för åren 1953—55 visar, att ungefär upp till 3 hektar de lägre inkomstgrupperna är särskilt framträdande. Inkomstfördelningen förskjutes sedan vid 4—5 hektar mot förhållandevis högre inkomstgrupper och står sedan i huvudsak oförändrad fram till omkring 8 hektar. I grupperna närmast 10-hektarsgränsen inträder en ytterligare förskjutning mot högre inkomstgrupper. Areal tillägget bör därför enligt utredningens uppfattning i botten stiga med arealstorleken för att sedan stå oförändrat för en mellangrupp och slutligen avtrappas i närheten av 10-hektarsgränsen. Fullt bidrag i botten skulle nämligen innebära en väsentlig ökning av bidragsbeloppet till gårdar med lägsta hektarantal, eftersom det nuvarande producentbidraget är avvägt med hänsyn till produktionsunderlaget. En avtrappning av areal tillägget närmare 10-hektarsgränsen är nödvändig bl. a. med hänsyn till den ogynnsamma effekt, som ett oförändrat areal tillägg skulle ha beträffande kompletteringen av något större småbruk med tilläggsjord. Utgår exempelvis areal tillägget med ett maximibelopp av 500 kronor ändå upp till 10-hektarsgränsen, innebär detta, att en gård på 9,1—10,0 hektar vid tillköp av endast 1 hektar förlorar ett kapitaliserat belopp på över 30 000 kronor. För att minska denna effekt bör areal tillägget följaktligen begränsas redan före 10-hektarsgränsen. Med hänsyn till föregående synpunkter bör areal tillägget enligt utredningens uppfattning utgå med följande årsbelopp.

Fr. o. m. 1,1	t. o. m. 2,0	hektar	— 125	kronor
» 2,1	» 3,0	»	— 250	»
» 3,1	» 4,0	»	— 375	»
» 4,1	» 7,0	»	— 500	»
» 7,1	» 8,0	»	— 375	»
» 8,1	» 9,0	»	— 250	»
» 9,1	» 10,0	»	— 125	»

För beräkning av kostnaderna för areal tillägg har på utredningens uppdrag gårdar under 10 hektar i Riksförbundet Landsbygdens folks jordbruksregister uppdelats på hektarsgrupper. Vid tillämpning av den därvid erhållna fördelningen och den förut angivna effekten av inkomst- och förmögenhetsgränserna kan totalkostnaden för areal tillägg beräknas till 50 milj. kronor årligen.

6. Det administrativa förfarandet

Ansökan om areal tillägg bör lämnas i samband med deklARATIONEN, d. v. s. i februari, och bör då avse areal tillägg för närmast föregående kalenderår. På ansökningshandlingen anges fastighetsnummer, åkerareal enligt den senaste fastighetstaxeringen, i vad mån tillskotts jord arrenderats samt att

sökanden föregående höst har mantalsskrivits på gården. Vidare bör försäkras att den angivna åkerarealen har varit i bruk. På ansökningshandlingen anges dessutom sökandens taxerade nettoinkomst och behållna förmögenhet enligt den samtidigt avgivna självdeklarationen.

Efter behandlingen av deklarationen granskas de avgivna uppgifterna om taxerad nettoinkomst och behållen förmögenhet av taxeringsnämnden, varvid eventuella korrigeringar införes. Härför bör enligt utredningens mening utgå en viss ersättning till ordförandena i taxeringsnämnderna. Utredningen anser härvid 25 öre per ansökningshandling som ett skäligt ersättningsbelopp. Vid denna ersättning per ansökningshandling kommer totalkostnaden för granskningen att uppgå till omkring 35 000 kronor.

Taxeringsnämnderna skall enligt gällande bestämmelser vara klara med taxeringsarbetet till utgången av juni månad. Vid denna tidpunkt bör således samtliga ansökningsblanketter även vara inkomna till den bidragsutbetalande myndigheten, som således kan utbetala bidraget under loppet av juli och augusti.

Såsom framgått av det föregående, föreligger en väsentlig skillnad mellan utformningen av bidragsnormerna för arealtillägg och producentbidrag. Beträffande producentbidrag har normerna icke dragits efter skarpa gränser och bedömningen av ansökningarna har fått ske av lantbruksnämnderna efter föredragning av kvalificerade tjänstemän. Beträffande arealtillägg är villkoren för bidragsrätt i huvudsak entydigt angivna och en ansökan kommer därför icke att fordra någon analys av sökandens ekonomiska eller andra förhållanden och ej heller någon särskild tolkning av bestämmelserna. Det kommer klart att framgå i vad mån en sökande är bidragsberättigad eller ej — så snart exempelvis bidragssökandens inkomst överstiger inkomstgränsen, är det tveklöst fastslaget att hans bidragsrätt har upphört. Genomgången av ansökningshandlingarna kan således ske av underordnad personal. Då administrationen av arealtillägget icke kräver någon direkt kännedom om lokala förhållanden, bör den helt handhas av statens jordbruksnämnd. Enligt utredningens mening är det nämligen önskvärt, att ansvaret för de skilda formerna av småbrukarstödet icke splittras mellan olika myndigheter. Såsom framgår av kapitel VIII och IX, har utredningen följaktligen även föreslagit, att jordbruksnämnden bör handha kontrollen och utbetalningen av kalvbidraget och leveranstillägget.

Vid utbetalningen av arealtillägget utgår man från den av taxeringsnämnden fastställda inkomsten och förmögenheten. Emellertid kan de av taxeringsnämnderna fastställda beloppen senare ändras av bl. a. prövningsnämnden. Innebär en sådan ändring att inkomst- eller förmögenhetsbeloppet sänkes under resp. gräns, bör vederbörande med hänvisning till ändrad taxering senare kunna erhålla arealtillägg för ifrågavarande år. Vid en höjning i senare instans av inkomsten eller förmögenheten över resp. gräns bör däremot ett redan utbetalat arealtillägg icke återkrävas.

Särskild kontroll bör vid utbetalningen av arealtillägget ske beträffande uppgifterna om åkerarealen. Det kan således för detta ändamål vara nödvändigt, att man med utgångspunkt i fastighetstaxeringen lägger upp ett register över jordbruk upp till 10,0 hektar åker. Bidragssökandenas uppgifter om åkerarealen kan då kontrolleras på grundval av detta register, som förnyas efter varje fastighetstaxering. Kontrollen av arrendeförhållandena bör ske stickprovsmässigt och på motsvarande sätt bör även granskas att arealtillägg icke utgår för åker som ej längre användes i produktionen.

Å T T O N D E K A P I T L E T

Leveranstillägg

Såsom angetts i kapitel V, infördes det s. k. leveranstillägget för mjölk fr. o. m. 1 mars 1952 och utgick under regleringsåren 1952/53 och 1953/54 med 5 öre/kg för den del av leveransen, som låg mellan 4 000 och 10 000 kg per år, samt för leveranserna över 10 000 kg med 300 kronor. Fr. o. m. regleringsåret 1954/55 utgår leveranstillägget med 3 öre/kg för leveranser upp till 10 000 kg, maximibeloppet 300 kronor kvarstår därefter oförändrat till 25 000 kg i årsleverans, varefter det minskas med 6 öre/kg för överskjutande kvantitet och upphör vid 29 500 kg, eftersom tillägg under 30 kronor icke utbetalas.

Omläggningen av leveranstillägget 1954/55 innebar i första hand att leveranstillägget till jordbruk över 20 hektar begränsades. Samtidigt förstärktes något stödet till jordbruk under 10 hektar, medan totalbeloppet till jordbruk i basjordbrukens storleksgrupp förblev i stort sett oförändrat. Eftersom bottenkvantiteten på 4 000 kg i årsleverans slopades, kom bidraget även jordbruk med begränsad mjölkproduktion tillgodo. För leverantörer av upp till 4 000 kg per år betydde omläggningen en förbättring av mjölkpriset med 3,0 öre/kg, medan för leverantörer av 10 000 kg det effektiva mjölkpriset icke ändrades genom omläggningen av leveranstillägget. För leverantörer av mer än 25 000 kg betydde ändringen en bidragsminskning, som vid exempelvis en årsleverans av 29 500 kg innebar en minskning av det effektiva mjölkpriset med 1,02 öre/kg.

Leveranstillägget utgick i början med omkring 50 milj. kronor. Såsom framgår av tabell 16, har under de senaste åren antalet mejerileverantörer väsentligt begränsats. Det minskade antalet mejerileverantörer har lett till en viss begränsning av de belopp, som har utbetalats i leveranstillägg. Sålunda har tillägget 1955/56 totalt utgått med 46,3 milj. kronor och 1956/57 med 44,4 milj. kronor.

Tabell 16. Antalet mejerileverantörer 1954/55, 1955/56 och 1956/57

Årsleverans, kg	1954/55	1955/56	1956/57	Nedgång (—) resp. uppgång (+) från	
				1954/55 till 1955/56, %	1955/56 till 1956/57, %
1— 1 000.....	7 551	7 410	6 966	—1,9	— 6,0
1 001—10 000.....	117 015	113 081	102 472	—3,4	— 9,4
10 001—25 000.....	88 828	85 777	85 133	—3,4	— 0,8
25 001—29 000.....	9 429	9 128	9 896	—3,2	+ 8,4
över 29 000.....	21 264	20 674	23 080	—2,8	+11,6
Totalt	244 087	236 070	227 547	—3,3	— 3,6

1. *Mjölkleveransernas fördelning efter årsleverans och storleksgrupp*

I samband med arealinventeringen 1 juni 1956 genomfördes en undersökning av 1955 års mjölkproduktion. På uppdrag av utredningen har en specialbearbetning av denna mjölkundersökning verkställt av statistiska centralbyrån. I tabell 17 anges sålunda för olika storleksgrupper den procentuella fördelningen av mejerileverantörerna på skilda leveranskvantiteter. I tabellen redovisas vidare det med utgångspunkt i jordbruksräkningsmaterialet beräknade antalet mjölkleverantörer fördelade efter årsleverans och gårdsstorlek. Av mjölkundersökningen framgår också, att något över 60 procent av jordbruk i storleksgruppen 2—5 hektar levererade mjölk till mejeri och att motsvarande andel för storleksgrupper 5—10 hektar uppgick till cirka 85 procent, för grupperna 10—15, 15—20 och 20—30 hektar till något över 90 procent, för gruppen 30—50 hektar till ungefär 85 procent samt för jordbruk över 50 hektar till 75—80 procent.

Det sammanlagda antalet mejerileverantörer uppgår enligt tabell 17 till 213 300 mot 236 100 enligt Svenska mejeriernas riksförenings statistik för 1955/56. Differensen är således ungefär 23 000. Vid utredningens beräkningar har emellertid gårdar under 2 hektar icke varit medräknade. Antalet sådana gårdar kan beräknas till omkring 80 000, varav ungefär 35 000 under 1 hektar. Enligt 1951 års jordbruksräkning var något över 70 procent av gårdarna under 1 hektar och 40 procent av gårdarna i gruppen 1—2 hektar utan nötkreatur. Av gårdar under 2 hektar kan sålunda endast ungefär 35 000—40 000 beräknas överhuvudtaget bedriva mjölkproduktion. Enligt 1951 års jordbruksräkning fanns det vid ifrågavarande gårdar med nötkreatur endast i genomsnitt 1,6—2,0 kor per brukningsenhet. Vid en betydande del av dessa gårdar måste således mjölk ha producerats enbart för hemmaförbrukning och vid följande beräkningar har därför för jordbruk under 2 hektar antagits ett leverantörsantal på 20 000. På grund av tidigare undersökningar har därvid genomsnittsleveransen per mejerileverantör beräknats till 2 700 kg per år.

2. *Avvägningen av leveranstillägg*

Leveranstillägget har främst tillkommit i syfte att stödja det mindre jordbruket. Någon skarp arealgräns kan emellertid icke dras mellan jordbruk, vilka kan betecknas som småbruk, och en del övriga jordbruksföretag. Exempelvis är vid åtskilliga jordbruk med en areal något överstigande 10 hektar produktionsunderlaget tämligen begränsat och dessa jordbruk kan med hänsyn till sina produktionsförhållanden hänföras till småbruksgruppen. Trots att arealen således endast utgör en schematisk indelningsgrund bör, såsom tidigare framhållits, av administrativa skäl en ovillkorlig arealgräns tillämpas vid utformningen av arealtillägget. Enligt utredningens uppfattning bör dock gränsövergången i detta sammanhang uppmjukas genom att leveranstillägget bibehålles som bidragsform. Med hänsyn till småbru-

Tabell 17. Fördelningen av mejerileveran-

Årsleverans, kg	2—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—20 ha	
	%	Ber. antal	%	Ber. antal	%	Ber. antal	%	Ber. antal
1— 1 000.....	2,8	1 540	0,6	430	0,3	110	0,3	60
1 001— 2 000.....	6,1	3 360	1,8	1 290	1,3	470	0,4	80
2 001— 3 000.....	7,5	4 140	2,3	1 650	0,7	250	0,7	130
3 001— 4 000.....	10,5	5 790	3,4	2 440	1,0	360	0,9	170
4 001— 5 000.....	11,4	6 290	4,2	3 010	1,4	500	0,7	130
5 001— 6 000.....	12,9	7 120	5,2	3 720	2,2	790	1,3	240
6 001— 7 000.....	10,3	5 680	6,6	4 720	2,3	820	1,1	210
7 001— 8 000.....	8,9	4 910	8,2	5 870	2,8	1 000	2,0	380
8 001— 9 000.....	9,1	5 020	7,8	5 580	3,4	1 220	1,4	260
9 001—10 000.....	5,6	3 090	8,3	5 940	4,1	1 470	2,1	390
<i>S:a 1—10 000.....</i>	<i>85,1</i>	<i>46 940</i>	<i>48,4</i>	<i>34 650</i>	<i>19,5</i>	<i>6 990</i>	<i>10,9</i>	<i>2 050</i>
10 001—11 000.....	5,0	2 760	7,2	5 160	4,0	1 430	2,4	450
11 001—12 000.....	3,2	1 760	7,0	5 010	5,1	1 830	2,7	510
12 001—13 000.....	3,2	1 760	6,3	4 510	4,4	1 580	2,3	430
13 001—14 000.....	1,1	600	5,2	3 720	5,8	2 080	3,8	720
14 001—15 000.....	0,9	500	4,8	3 440	6,1	2 180	4,3	810
15 001—16 000.....	0,4	220	4,0	2 860	4,9	1 750	4,2	790
16 001—17 000.....	0,3	160	3,3	2 360	5,7	2 040	3,7	690
17 001—18 000.....	0,1	60	3,1	2 220	6,0	2 150	3,9	730
18 001—19 000.....	0,1	60	2,4	1 720	4,6	1 650	3,9	730
19 001—20 000.....	0,2	120	1,9	1 360	4,3	1 540	4,6	860
<i>S:a 10 001—20 000.....</i>	<i>14,5</i>	<i>8 000</i>	<i>45,2</i>	<i>32 360</i>	<i>50,9</i>	<i>18 230</i>	<i>35,8</i>	<i>6 720</i>
20 001—21 000.....	0,1	60	1,4	1 000	3,6	1 290	3,8	720
21 001—22 000.....	0,2	120	0,9	640	4,0	1 430	4,6	860
22 001—23 000.....	0,1	60	1,0	720	3,4	1 220	3,5	650
23 001—24 000.....	.	.	0,6	430	3,1	1 120	4,7	880
24 001—25 000.....	.	.	0,7	500	3,4	1 220	4,2	790
25 001—26 000.....	.	.	0,5	360	1,9	680	3,3	620
26 001—27 000.....	.	.	0,2	140	1,8	640	3,5	660
27 001—28 000.....	.	.	0,3	220	1,5	540	3,0	560
28 001—29 000.....	.	.	0,2	140	0,9	320	2,5	470
29 001—30 000.....	.	.	0,2	140	1,8	640	3,2	600
<i>S:a 20 001—30 000.....</i>	<i>0,4</i>	<i>240</i>	<i>6,0</i>	<i>4 290</i>	<i>25,4</i>	<i>9 100</i>	<i>36,3</i>	<i>6 810</i>
30 001— 35 000.....	.	.	0,3	220	2,9	1 040	9,2	1 730
35 001— 40 000.....	.	.	0,1	70	0,8	290	4,3	810
40 001— 60 000.....	0,5	180	3,5	650
60 001— 80 000.....
80 001—100 000.....
100 001—200 000.....
200 001—300 000.....
300 001—400 000.....
över 400 000.....
<i>S:a över 30 000.....</i>	.	.	<i>0,4</i>	<i>290</i>	<i>4,2</i>	<i>1 510</i>	<i>17,0</i>	<i>3 190</i>
Totalt	100,0	55 180	100,0	71 590	100,0	35 830	100,0	18 770

törerna på olika leverans- och storleksgrupper

20—30 ha		30—50 ha		50—100 ha		över 100 ha		Totalt över 2 ha	
%	Ber. antal	%	Ber. antal	%	Ber. antal	%	Ber. antal	%	Ber. antal
0,2	20	0,2	20	.	.	0,1	0	1,0	2 180
0,7	120	0,4	40	0,4	10	.	.	2,5	5 370
0,7	120	1,0	100	0,4	10	0,1	0	3,0	6 400
0,6	100	0,7	70	1,0	40	0,3	10	4,2	8 980
0,6	100	0,8	80	0,5	20	0,3	10	4,7	10 140
0,8	130	0,8	80	0,8	30	0,1	0	5,7	12 110
0,7	120	0,9	90	1,0	40	0,3	10	5,5	11 690
1,2	200	0,9	90	0,9	40	0,2	0	5,8	12 490
1,2	200	0,8	80	0,6	20	0,1	0	5,8	12 380
2,1	350	1,4	140	0,6	20	0,1	0	5,3	11 400
8,8	1 460	7,9	790	6,2	230	1,6	30	43,7	93 140
1,2	200	1,0	100	0,6	20	0,2	0	4,7	10 120
1,8	300	1,5	150	0,5	20	0,3	10	4,5	9 590
2,0	330	1,1	100	0,6	20	.	.	4,1	8 730
2,2	370	1,1	110	0,6	20	0,2	0	3,6	7 620
2,8	470	1,2	120	0,8	30	0,2	0	3,5	7 550
1,4	230	1,4	140	0,6	20	0,1	0	2,8	6 010
2,1	350	1,3	130	0,7	30	0,2	10	2,7	5 770
3,0	500	2,0	190	0,5	20	0,1	0	2,8	5 870
3,1	520	1,5	150	0,8	30	0,3	10	2,3	4 870
4,0	660	2,1	200	0,5	20	0,2	0	2,2	4 760
23,6	3 930	14,2	1 390	6,2	230	1,8	30	33,2	70 890
3,4	560	1,4	140	0,4	10	0,1	0	1,8	3 780
2,8	470	1,4	140	1,1	40	0,3	10	1,7	3 710
3,2	530	2,0	190	0,8	30	0,1	0	1,6	3 400
3,0	500	2,1	200	1,0	40	0,1	0	1,5	3 170
3,5	580	2,1	200	0,8	30	0,3	10	1,5	3 130
3,7	620	1,5	150	0,9	40	0,1	0	1,2	2 470
3,7	620	2,0	190	0,7	30	0,1	0	1,1	2 280
3,2	530	2,2	220	0,7	30	0,1	0	1,0	2 100
2,7	450	1,8	170	0,8	30	0,1	0	0,7	1 580
3,5	580	3,3	320	1,5	60	0,4	10	1,1	2 350
32,7	5 440	19,8	1 920	8,7	340	1,7	30	13,2	28 170
12,4	2 060	11,5	1 130	4,1	170	0,7	10	3,0	6 360
9,6	1 600	9,5	930	5,2	210	0,7	10	1,9	3 920
12,2	2 030	26,3	2 580	24,3	980	7,0	100	3,1	6 520
0,6	100	9,0	880	25,1	1 010	11,8	180	1,0	2 170
0,1	10	1,8	180	12,8	520	14,5	220	0,4	930
.	.	.	.	7,3	290	42,0	630	0,4	920
.	.	.	.	0,1	0	11,8	180	0,1	180
.	3,9	60	0,0	60
.	2,5	40	0,0	40
34,9	5 800	58,1	5 700	78,9	3 180	94,9	1 430	9,9	21 100
100,0	16 630	100,0	9 800	100,0	3 980	100,0	1 520	100,0	213 300

kets inkomstläge och de förändringar i penningvärdet, som har inträffat sedan den nuvarande skalan för leveranstillägg har fastställts, är enligt utredningens uppfattning en höjning av leveranstillägget påkallad.

Enligt 1955 års mjölkundersökning har den helt övervägande delen av leverantörerna inom storleksgruppen 2—5 hektar en årsleverans understigande 10 000 kg och inom denna storleksgrupp förekommer leveranser över 15 000 kg endast i ett fåtal fall. Storleksgruppen 5—10 hektar uppvisar en markant förskjutning mot större årsleveranser — inom denna grupp har endast närmare hälften av leverantörerna en leverans understigande 10 000 kg och nästan en fjärdedel uppvisar en leverans överstigande 15 000 kg. För att en eventuell förbättring av leveranstillägget mera allmänt skulle komma småbruket tillgodo måste man således avväga det nya tillägget så att förbättringen tillkommer leverantörer av upp till omkring 15 000 kg.

I storleksgruppen 10—15 hektar är ungefär hälften av leveranserna lägre än 15 000 kg och i storleksgruppen 15—20 hektar underskrides denna nivå av något mer än en fjärdedel av leverantörerna. Vid en höjning av leveranstillägget upp till en leveranskvantitet av omkring 15 000 kg kommer således en del av det ökade stödet även jordbruk i storleksgrupperna 10—20 hektar tillgodo. Bidragshöjningen gäller härvid i första hand jordbruk vid den nedre arealgränsen inom ifrågavarande storleksgrupp. Med hänsyn till det tidigare anförda bör enligt utredningens uppfattning en sådan höjning accepteras. Det är dock enligt utredningens mening icke önskvärt, att det förstärkta leveranstillägget leder till en allmän höjning av bidragsbeloppen till leverantörerna i storleksgruppen 10—20 hektar. Leveranstillägget, som utgör en del av småbrukarstödet, bör nämligen i möjligaste mån koncentreras till det mindre jordbruket och en avtrappning av tillägget bör därför ske redan fr. o. m. en årsleverans av 15 000 kg. Samtidigt har dock utredningen ansett, att man genom leveranstillägget icke bör stimulera helt begränsade mejerileveranser. Leveranstillägget bör således icke utgå för en grundkvantitet av 1 000 kg per år. I enlighet med det anförda bör leveranstillägget utformas enligt följande.

Leveranstillägget bör ej utgå för årsleveranser på 1 000 kg eller mindre.

Tabell 18. Fördelningen av årsleveranserna till mejeri inom olika storleksgrupper enligt 1955 års mjölkundersökning (sammandrag av tabell 17)

Årsleveranser, kg	2—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—20 ha	20—30 ha	över 30 ha
1— 5 000.....	38	12	5	3	3	3
5 001—10 000.....	47	36	15	8	6	4
10 001—15 000.....	14	30	25	16	10	5
15 001—20 000.....	1	15	25	20	13	6
20 001—25 000.....	0	5	18	21	16	7
25 001—30 000.....	.	2	8	15	17	8
över 30 000.....	.	.	4	17	35	67
	100	100	100	100	100	100

Tabell 19. Effekten på mjölklikviderna vid olika årsleveranser av den föreslagna omläggningen av leveransstillägget

Mjölklev. per år 1 000 kg	Nuvarande lev. tillägg		Utredningens förslag		Förändringen vid utredningens förslag i förhållande till nuvarande lev. tillägg	
	öre/kg	kr/år	öre/kg	kr/år	öre/kg	kr/år
1	3,00	30	—	—	—3,00	— 30
2	3,00	60	2,50	50	—0,50	— 10
3	3,00	90	3,33	100	+ 0,33	+ 10
4	3,00	120	3,75	150	+ 0,75	+ 30
5	3,00	150	4,00	200	+ 1,00	+ 50
6	3,00	180	4,17	250	+ 1,17	+ 70
7	3,00	210	4,29	300	+ 1,29	+ 90
8	3,00	240	4,38	350	+ 1,38	+110
9	3,00	270	4,44	400	+ 1,44	+130
10	3,00	300	4,00	400	+ 1,00	+100
11	2,73	300	3,64	400	+ 0,91	+100
12	2,50	300	3,33	400	+ 0,83	+100
13	2,31	300	3,08	400	+ 0,77	+100
14	2,14	300	2,86	400	+ 0,72	+100
15	2,00	300	2,67	400	+ 0,67	+100
16	1,87	300	2,25	360	+ 0,38	+ 60
17	1,76	300	1,88	320	+ 0,12	+ 20
18	1,67	300	1,56	280	— 0,11	— 20
19	1,58	300	1,26	240	— 0,32	— 60
20	1,50	300	1,00	200	— 0,50	—100
21	1,43	300	0,76	160	— 0,67	—140
22	1,36	300	0,55	120	— 0,81	—180
23	1,30	300	0,35	80	— 0,95	—220
24	1,25	300	0,17	40	— 1,08	—260
25	1,20	300	—	—	— 1,20	—300
26	0,92	240	—	—	— 0,92	—240
27	0,67	180	—	—	— 0,67	—180
28	0,43	120	—	—	— 0,43	—120
29	0,21	60	—	—	— 0,21	— 60

För leveranskvantiteten 1 001—9 000 kg bör tillägget lämnas med 5 öre/kg, så att det maximalt uppgår till 400 kronor. Eftersom tillägg under 30 kronor icke bör utbetalas, blir leveransstillägget effektivt fr. o. m. en årsleverans av 1 600 kg. För leveranser mellan 9 000 och 15 000 kg bör tillägget utgå oförändrat med 400 kronor. För leveranser överstigande 15 000 kg bör tillägget minskas för överskjutande kvantitet med 4 öre/kg. Tillägget bör således helt upphöra vid en årsleverans av 24 250 kg, eftersom, såsom tidigare nämnts, tillägg under 30 kronor icke bör utgå.

Totalkostnaden för ett på angivet sätt utformat leveransstillägg kan beräknas till 51 milj. kronor. Av detta belopp kan 36 milj. kronor beräknas bli tillförda jordbruk under 10 hektar, vilket innebär en höjning av småbrukarstödet i form av leveransstillägg med 10 milj. kronor. Till jordbruk i storleksgruppen 10—20 hektar kan beräknas tillkomma 13 milj. kronor, vilket innebär en höjning av subventionsbeloppet med 3 milj. kronor. För jordbruk över 20 hektar kan leveransstillägget beräknas sjunka med 6 milj. kronor och därmed totalt utgå med 2 milj. kronor. Effekten av det före-

NIONDE KAPITLET

Kalvbidrag

Under de senaste årtiondena har mejerileveranserna väsentligt utvidgats och den hos producenterna använda mjölkkvantiteten begränsats. Ännu i slutet av 1930-talet svarade mejeriinvägningen för ungefär två tredjedelar av den totala mjölkproduktionen, medan motsvarande andel i mitten av 1950-talet har stigit till omkring 85 procent. Årsförbrukningen hos producenterna uppgår numera till endast något över 500 milj. kg mot 1 500 milj. kg före kriget.

I första hand har utbyggnaden av mejeriernas transportorganisation för- anlett ökade mejerileveranser. Körlinjenätet har starkt vidgats och mjölk avhämtas nu även från trakter, där försäljningen till mejeri tidigare var för- enad med betydande besvärligheter för leverantörerna. Av bl. a. försörj- ningsskäl uppmuntrades också utbyggnaden av körlinjerna under ett fler- tal år genom statligt stöd. Vidare har de förändrade förutsättningarna för produktion och avsättning av lantsmör lett till ökad mejeriavsättning. Här- till kommer en viss begränsning av hemmaförbrukningen av konsumtions- mjölk genom nedgången i jordbruksbefolkningen. Försäljningen av kon- sumtionsmjölk utanför mejeri har ävenledes starkt begränsats. Priserna vid sådan försäljning har nämligen under lång tid varit bundna vid en förhål- landevis låg nivå, samtidigt som statliga bidrag har utgått vid mejerileverans. Från slutet av 1930-talet till mitten av 1950-talet har försäljningen av kon- sumtionsmjölk utanför mejeri minskat från 240 milj. kg till drygt 100 milj. kg. Anknytningen av bidragen till mejeriinvägningen synes emellertid sär- skilt ha påverkat gödkalvsproduktionen och fodermjölksanvändningen. Ut- fodringen av helmjök har sålunda sedan slutet av 1930-talet sjunkit från 390 till 210 milj. kg. Nedgången uppgår följaktligen till 180 milj. kg, vilket motsvarar i smör räknat ungefär 8 milj. kg eller mer än hälften av den årliga smörexporten under första delen av 1950-talet.

Utbyggnaden av mejerinäringen har betytt en väsentlig rationalisering av mjölkhandeln och tillverkningen av mejeriprodukter. I en del fall kan dock utvidgade mejerileveranser leda till ökade transportkostnader. Av- hämtningen av mjölk från avlägset belägna gårdar kan nämligen väsentligt förlänga mejeriernas körlinjer och sådana förlängningar måste ibland ske för ganska små mjölkleveranser. Ökad direktförsäljning och mjölkutfod- ring kan således i en del fall vara ekonomiskt motiverade.

Småbruket är i hög grad bundet vid mjölkproduktionen, som i vissa de- lar av landet svarar för upp till hälften av de genomsnittliga intäkterna vid mindre jordbruk. Som ett naturligt komplement till mjölkproduktionen framstår härvid kalvuppfödningen. Denna produktionsgren kräver person-

lig omsorg och noggrannhet och är därför väl lämpad för småbruket. Emellertid har kalvuppfödningen sedan slutet av 1930-talet varit på tillbakagång och har nedgått med ungefär en tredjedel. I slutet av 1930-talet uppgick således produktionen av större kalv till 34 milj. kg och svarade då för närmare en fjärdedel av den totala svenska köttproduktionen. I mitten av 1950-talet har produktionssiffran för större kalv sjunkit till 21 milj. kg och dess andel i köttproduktionen till 15 procent.

Minskningen i kalvuppfödningen kan naturligtvis icke helt förklaras med utformningen av bidragssystemet. I en del fall torde de förbättrade sysselsättningsmöjligheterna utanför småbruket och bristen på arbetskraft vid större gårdar ha medfört, att den arbetskrävande kalvuppfödningen har inskränkts. Nedgången i koantalet har givetvis också medverkat härtill. Emellertid torde subventionernas anknytning till den löpande mjölkproduktionen ävenledes ha bidragit till kalvproduktionens begränsning. Att mjölksubventionerna väsentligt måste ha påverkat kalkylerna för kalvuppfödningen kan belägas med följande exempel.

Vid gödkalvsuppfödningen kan man räkna med en åtgång av något över 10 kg helmjolk per kg ökning i den levande vikten. Det allmänna mjölkpristillägget och leveranstillägget uppgår för närvarande vid leveranser upp till 10 000 kg till i genomsnitt närmare 6 öre/kg. Detta innebär ett bortfall av statliga mjölkbidrag vid gödkalvsuppfödning, som är baserad på helmjölksutfodring, på cirka 60 öre per 1 kg viktökning. Vid en ingångsvikt på 45 kg uppgår bidragsbortfallet per kalv vid en levande vikt på 110 kg (beräknad slaktvikt 60 kg) till 40 kronor. Då medelavräkningspriset för en gödkalv med denna slaktvikt 1956/57 uppgick till omkring 390 kronor, motsvarade bidragsbortfallet ungefär en tiondel av avräkningspriset.

Eftersom omkring två tredjedelar av jordbruken i storleksgruppen 2—10 ha har mindre mejerileveranser än 10 000 kg, gäller föregående beräkning vid en betydande del av det mindre jordbruket. Vid gårdar med större mejerileveranser blir bidragsbortfallet på grund av leveranstilläggets avtrappning självfallet mindre. Vid en årsleverans på mellan 10 000 och 25 000 kg utgår leveranstillägget oförändrat med 300 kronor och påverkas således inom denna intervall icke av ändringar i mjölkleveranserna. En jordbrukare, som levererar exempelvis 20 000 kg mjölk per år och som genom vidgad gödkalvsuppfödning begränsar sin leverans till exempelvis 18 000 kg, får således icke vidkännas någon minskning av leveranstillägget. För denne jordbrukare uppgår då bidragsbortfallet per kalv med 60 kg slaktvikt till endast 18 kronor. För leverantörer med årsleveranser i intervallen 25 000—30 000 kg, där leveranstillägget sjunker med 6 öre/kg vid stigande leverans, blir bidragsbortfallet ännu mindre. För större leverantörer uppgår bidragsbortfallet till 18 kronor, motsvarande det allmänna mjölkpristillägget på den utfodrade kvantiteten. Vid här redovisade beräkningar har extra mjölkpristillägget i norra Sverige i intet fall medräknats.

Såsom framgår av det föregående, blir inkomstbortfallet med hänsyn till leveranstilläggets utformning något olika vid gårdar med skilda leverans-

kvantiteter. Av intresse är härvid, att bidragsbortfallet vid utvidgad gödkalvsuppfödning är särskilt utpräglat vid mindre gårdar. Den nuvarande utformningen av bidragssystemet verkar således mest hämmande på kalvsuppfödningen vid sådana jordbruk, som ur olika synpunkter är mest lämpade för denna produktion. Under de gångna åren har det också vid olika tillfällen framförts i diskussionen, att man vid kalvsuppfödningen skulle lämna ett bidrag, motsvarande bidragsbeloppet för den utfodrade mjölkkvantiteten. En sådan komplettering av bidragssystemet synes även motiverad med hänsyn till de överskottssvårigheter, som på senare tid har präglat mjölkområdet. Samtidigt understiger den svenska köttproduktionen konsumtionen inom landet med 20 à 25 milj. kg årligen och utrymme finnes således för ökad avsättning på den svenska marknaden.

I direktiven till utredningen har angetts, att man bör undersöka i vad mån prisstödet kan anknytas till andra produkter än mjölk. I detta sammanhang har bl. a. nämnts kalvkött. Frågan om ett kalvbidrag har dessutom aktualiserats genom statsmakternas uttalanden i samband med utformningen av det nya prissättningssystemet på jordbruksprodukter. Vid förhandlingar mellan jordbruksnämnden och jordbrukets förhandlingsdelegation angående utformningen av prisstödet efter 1 september 1956 diskuterades sålunda vissa svårigheter, som framdeles kunde uppstå i fråga om gödkalvsproduktionen. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 5 april 1956 anförde jordbruksnämnden härom följande.

»Kalvkött omfattar så skilda varuslag som gödkalv, gräskalv och spädkalv. Under förhandlingarnas gång har uttalats, att det svenska gödkalvköttet troligen kommer att få vidkännas en hård konkurrens från den danska s. k. fedekalven. Detta kalvkött torde närmast få rubriceras såsom ett mellanting mellan gräskalvkött och gödkalvkött. Färskt kalvkött, motsvarande de allra bästa klasserna av gödkalv, vilka helt eller så gott som helt uppfödes på helmjolk, är svårt att importera, ehuru en viss export förekommer från Frankrike. Det går icke att bestämt uttala sig om huruvida det bästa kalvköttet skall kunna hävda sin ställning med den nu överenskomna införselavgiften. Eftersom gödkalvsproduktionen i första hand bedrivs vid de mindre jordbruken, torde småbruksstödutredningen komma att ägna sin uppmärksamhet åt de problem för gödkalvsuppfödningen, som kan bli en följd av det nya prissättningssystemet. Som förut framhållits omfattar kalvköttet många varierande djurgrupper och kvaliteter. Man kan därför icke göra direkta jämförelser med de utländska priserna. Till grund för bestämmandet av införselavgiften har på detta område i första hand legat danska offerter på gräskalv och spädkalv.»

Med anledning av jordbruksnämndens skrivelse förutsattes sedermera i propositionen 1956:165, att utredningen om småbruksstöd skulle komma att uppmärksamma de problem, som det nya prissättningssystemet kunde medföra i fråga om kalvkött. Ett liknande uttalande gjordes även vid frågans riksdagsbehandling.

Vid bedömningen av importavgifterna i det nya prissättningssystemet har man i huvudsak utgått från de under senare delen av produktionsåret 1955/56 gällande priserna och fastställt importavgifterna så att dessa priser i hu-

vudsak kunde väntas bli uppnådda vid de importpriser, som beräknades föreligga vid ingången av det nya systemet. Endast i undantagsfall fastställdes därvid importavgifterna till mer än 25 procent av det beräknade importvärdet. I det av 1955 års riksdag fattade principbeslutet om det nya prissättningssystemet hade emellertid angetts, att importavgiften för kalvkött skulle fastställas till 10 öre/kg mera än den imporavgift, som erhöles med ovan angivna utgångspunkt. Importavgiften för kalvkött fastställdes med hänsyn härtill till 100 öre/kg och denna avgift skulle gälla så länge Sveriges slakteriförbunds partipris för kalvkött i Stockholm och Göteborg låg mellan 380 och 520 öre/kg (de s. k. prisgränserna). Trots denna förhållandevis höga importavgift ansågs det svårt att upprätthålla det genomsnittliga priset för allt kalvkött och man uppskattade prisnedgången till 14 öre/kg. Därvid räknade man med att prissänkningen för gödkalv skulle bli större än den genomsnittliga prissänkningen på allt kalvkött.

Under det nya prissättningssystemets första tillämpningsår, 1956/57, har farhågorna för ett prisfall på kalvkött icke bekräftats. Köttpriserna har över huvud taget varit förhållandevis höga och detta har även återspeglats i prisutvecklingen på kalvkött. I slutet av november 1956 tenderade priset på kalvkött att överstiga den övre prisgränsen och med anledning härav sänktes importavgiften på kalvkött fram till mitten av januari 1957. Därefter har fram till november 1957 importavgiften åter utgått med 100 öre/kg, medan priserna har något understigit den övre prisgränsen. I samband med att den s. k. 5-procentsregeln utlöstes, höjdes i början av november 1957 importavgiften för kalvkött till 105 öre/kg och prisgränserna till 400 resp. 546 öre/kg. Eftersom priset på kalvkött tenderade att överstiga den övre prisgränsen sänktes sedermera importavgiften under november först till 90 öre/kg och kort tid därefter ytterligare med 15 öre/kg till 75 öre/kg. I början av januari 1958 höjdes importavgiften åter till 105 öre/kg.

Det bör emellertid observeras, att prisutvecklingen under 1956/57 bl. a. har påverkats av den ökade internationella spänningen. Man kan således fortfarande icke bortse från risken av ett pristryck på kalvkött. I jordbruksnämndens tidigare åberopade skrivelse har farhågor uttalats beträffande möjligheterna för det bästa kalvköttet att hävda sin ställning vid en importavgift på 100 öre/kg. Ett eventuellt pristryck kan emellertid likväl komma att drabba övriga klasser och typer av kött av större kalv. En mera betydande införsel av utländskt kalvkött till förhållandevis låga priser kan nämligen genomgående ändra avsättningsförhållandena för den inhemska varan. Kalvkött av lägre kvaliteter kan därvid bli utsatt för pristryckande konkurrens vid avsättningen till bl. a. charkuterifabriker, samtidigt som de bättre kvaliteterna av importvaran då kan komma att konkurrera med de högre klasserna av svenskt kalvkött vid försäljningen över disk.

Det bästa gödkalvköttet (av klasserna Extra Prima —1-) svarar för endast ungefär en tredjedel av den totala produktionen av sådant kött. En begränsning av ett kalvbidrag till de högre kvaliteterna skulle följaktligen betyda att den övervägande delen av kalvuppfödningen lämnades utanför stöd-

Tabell 20. Den besiktigade slakten av större kalv år 1956

L ä n	Gödkalv			Gräskalv	
	Totalt		Klass EP—1—	Styck	%
	Styck	%			
Malmöhus	17 153	6,2	5 969	1 418	3,2
Kristianstads	31 170	11,2	10 002	1 661	3,7
Blekinge	4 332	1,6	1 650	418	0,9
Hallands	22 015	7,9	3 814	1 908	4,3
Jönköpings	25 453	9,2	4 875	1 479	3,3
Kronobergs	22 438	8,1	6 285	572	1,3
Kalmar	18 910	6,8	3 203	1 941	4,3
Gotlands	2 779	1,1	800	358	0,8
Östergötlands	12 769	4,6	5 017	807	1,8
Skaraborgs	11 350	4,1	3 197	1 505	3,4
Älvsborgs	18 825	6,8	6 122	812	1,8
Göteborgs och Bohus	20 239	7,3	5 824	2 240	5,0
Värmlands	25 988	9,3	7 016	1 524	3,4
Örebro	10 909	3,9	4 814	643	1,4
Södermanlands	3 940	1,4	2 454	457	1,0
Stockholms stad o. län samt Uppsala län	10 377	3,7	3 750	1 646	3,7
Västmanlands	4 382	1,6	1 820	428	1,0
Kopparbergs	6 482	2,3	1 734	885	2,0
Gävleborgs	5 990	2,1	785	1 319	2,9
Västernorrlands	2 285	0,8	445	4 135	9,2
Jämtlands	53	0,0	3	2 018	4,5
Västerbottens	35	0,0	1	13 350	29,8
Norrbottens	96	0,0	3	3 303	7,3
	278 170	100,0	79 583	44 827	100,0

systemet. En sådan begränsning är enligt utredningens uppfattning icke be-
fogad. Såsom tidigare nämnts, täcker den svenska köttproduktionen icke den
inhemska förbrukningen och avsättningsutrymme finnes således för en vä-
sentligt ökad produktion. Vid i huvudsak oförändrade importpriser kan också
ett till högre kvaliteter begränsat kalvbidrag leda till en icke oväsentlig pro-
duktionsökning av det bästa kalvköttet. Avsättningutrymmet för sådant kalv-
kött kan snabbt bli täckt och den till följd av bidraget ökade produktionen
får då en pristryckande effekt. Risken för en sådan utveckling undviks
däremot om kalvbidraget kommer att omfatta hela produktionen av göd-
kalvskött och en eventuell produktionsökning således icke koncentreras till
kött av speciell kvalitet.

I tabell 20 redovisas den besiktigade svenska kalvslakten under året 1956.
De framgår därav, att gödkalvslakten uppgår till omkring 280 000 djur, sam-
tidigt som slakten av gräskalv omfattar 45 000 djur. Därvid förekommer en-
dast en helt obetydlig del av gödkalvslakten i norra Sverige. Detta område
svarar däremot för ungefär två tredjedelar av slakten av gräskalv.¹ Bl. a. torde
det i norra Sverige utgående extra mjölkpristillägget ha verkat hämmande
på gödkalvsproduktionen i denna del av landet. Emellertid har även det
norrländska djurmaterialets sämre förutsättningar för köttproduktion med-

¹ Fr. o. m. hösten 1957 har vid köttklassificeringen gräskalv, kalvar av en tidigare ej förekom-
mande typ (liknande den danska fedekalven) jämte vissa typer av äldre tung gödkalv samman-
förts under benämningen mellankalv.

verkat till att gödkalvsproduktionen icke har fått fäste i norra Sverige. Ett bidragssystem, som anknyter endast till gödkalv, skulle således i huvudsak stödja kalvproduktionen i de södra och mellersta delarna av landet. Uppfödningen av gräskalv är emellertid av väsentlig betydelse för det norrländska småbruket. Utredningen anser därför, att ett kalvbidrag bör utgå på all större kalv.

Det kan givetvis ifrågasättas, i vad mån det ur ekonomisk synpunkt är befogat att vid det nya prissättningssystemet lämna särskilt stöd åt en viss produktionsgren. Det ligger nämligen i det nya systemets natur, att produktionsgrenar, som icke kan hävda sig vid den överenskomna importavgiften, begränsas och att produktionsmedel överflyttas till gentemot utlandet mera konkurrenskraftiga produktionsområden. I fråga om kalvuppfödning kan dock enligt utredningens uppfattning starka skäl åberopas för ett särskilt stöd. Produktionsalternativen är begränsade vid mindre jordbruk. Det torde således vid en ytterligare minskning av kalvuppfödningen vara svårt för en del av småbrukets arbetskraft att finna sysselsättning i annan produktion. Följaktligen skulle då inkomstläget vid åtskilliga småbruk försämrast och den samhällsekonomiskt produktiva arbetsinsatsen vid dessa gårdar minskas. Tillbakagången i kalvuppfödningen vid hårdnande utländsk konkurrens skulle dock ej endast innebära, att en ur småbrukets synpunkt lämplig produktionsgren begränsades. En nedgång i gödkalvsproduktionen skulle även leda till ökade överskott på mjölkområdet. Enligt tidigare redovisade beräkningar uppgår mjölkåtgången per gödkalv vid 60 kg slaktvikt till närmare 700 kg. Denna mjölkkvantitet motsvarar i smör räknat ungefär 30 kg. Räknar man med att smörexporten måste ske till ett pris, som med 1,50 kr/kg understiger det inhemska, ökar denna kvantitet exportförlusterna med cirka 45 kronor. Vid en till hälften reducerad gödkalvsproduktion skulle således exportförlusterna på mejeriområdet sammanlagt stiga med ungefär 6 milj. kronor. Eftersom exportmöjligheterna för smör är tämligen begränsade, kan den här angivna ökningen av överskottet med omkring 4 milj. kg leda till betydande svårigheter, särskilt om våra exportkvantiteter ändå skulle komma att stiga på grund av en ytterligare nedgång av den inhemska smörförbrukningen. Blir överskotten betydande, kan det också bli nödvändigt att sälja en del av marginalkvantiteterna med större förlust än ovan som exempel angivna 1,50 kr/kg. Det kan således vara väl befogat att genom särskilda stödåtgärder söka bibehålla kalvuppfödningen åtminstone i dess nuvarande omfattning.

Såsom tidigare angetts, är det synnerligen svårt att bedöma den framtida prisutvecklingen för kalvkött. Man kan således å ena sidan icke bortse från att ett ökat utbud av importkött på den svenska marknaden kan leda till en väsentlig prisnedgång, medan å andra sidan vissa tecken tyder på att vid nuvarande importskydd prisläget på köttområdet i huvudsak kan komma att upprätthållas. I det sistnämnda fallet innebär ett kalvbidrag en direkt stimulans till utvidgning av gödkalvsproduktionen. Enligt utredningens uppfattning kan dock även en sådan produktionsutvidgning anses som önsk-

värd. På grund av den då ökade förbrukningen av fodermjolk begränsas exportförlusterna på smör, samtidigt som avsättningsutrymme på den inhemska marknaden finnes för den ökade köttproduktionen.

Sedan slutet av 1955 har s. k. kalvnäring saluförts på den svenska marknaden men först sedan senhösten 1956 har försäljningen av dessa ersättningsmedel för hel- och skummjolk vid kalvuppfödningen fått en någorlunda nämnvärd omfattning. Fortfarande svarar dock ifrågavarande preparat för endast en obetydlig del av foderåtgången vid kalvuppfödning. De olika preparattyperna består i huvudsak av mager tormjolk och animaliskt fett, växtfett jämte socker, salt och vitaminer samt antibiotika. Sammansättningen växlar inom ganska vida gränser alltefter användningsområdet. Så har exempelvis statens husdjursförsök sammansatt en »kalvstarter», som tillsammans med kraftfoder är avsedd att efter ungefär 1 1/2 månad helt ersätta all flytande mjolk. Andra preparat är däremot avsedda att redan efter första veckan ersätta såväl hel- som skummjolk och de uppblandas med vatten och i vissa fall mindre del skummjolk till en mjölkliknande vätska.

Det är för närvarande icke möjligt att avgöra huruvida ovan angivna preparat i framtiden kan få en mera framträdande ställning vid kalvuppfödningen. Några mera omfattande försök med dessa preparat har hittills icke utförts. Därest ifrågavarande ersättningsmedel får en större utbredning, kommer sambandet mellan kalvuppfödning och mjölkutfodring att minska. Man kan då icke räkna med att vid en utvidgad kalvuppfödning mjölköverskottet reduceras i samma omfattning, som har angetts i förut redovisade beräkningar. Emellertid består även kalvnäringspreparat av olika inom landet producerade näringsämnen, varför man då bl. a. får ökad avsättning för exempelvis animaliskt fett. Vid sin nuvarande utbredning påverkar kalvnäringspreparat under alla förhållanden icke de motiv, som i det föregående har anförts för ett kalvbidrag.

1. Generellt eller storleksbegränsat kalvbidrag

Vid utformningen av kalvbidraget uppstår spørgsmålet i vad mån stödet skall lämnas generellt eller om det skall begränsas endast till det mindre jordbruket. En begränsning av bidragsrätten till en viss grupp av jordbruk är i och för sig administrativt genomförbar, men förfarandet är arbetskrävande såväl centralt som lokalt. Bidragssystemet måste då nämligen utformas på ungefär följande sätt. Varje jordbrukare, som är berättigad till kalvbidrag, anger detta till uppköparen. Denne lämnar in en blankett till besiktningssinrättningen, som intygar att kalven besiktigats för vederbörandes räkning. Uppköparen intygar därefter på blanketten att kalven har inköpts från jordbrukaren i fråga, och återsänder blanketten till denne. Härefter försäkrar jordbrukaren på blanketten, att han själv har uppfött ifrågavarande kalv. Intygen samlas av jordbrukaren och insändes en eller två gånger om året till den myndighet, som handhar utbetalningen av bidraget. För att minska

Tabell 21. Sambandet mellan antalet åkerareal vid vissa slakteri-

Åkerareal	Kronoberg				Västmanland			
	Antal lev. kalvar	%	Antal leverantörer	Per leverantör	Antal lev. kalvar	%	Antal leverantörer	Per leverantör
0— 2 ha	2 021	9,2	1 067	1,9	123	4,5	75	1,6
2— 5 »	9 081	41,4	3 288	2,8	227	8,2	85	2,7
5— 10 »	8 769	40,0	2 668	3,3	586	21,2	271	2,2
10— 20 »	1 686	7,7	475	3,6	571	20,7	525	1,1
20— 30 »	218	1,0	52	4,2	596	21,6	283	2,1
30— 50 »	84	0,4	21	4,0	373	13,5	163	2,3
50—100 »	31	0,1	11	2,7	208	7,5	75	2,8
100— »	35	0,2	4	8,8	77	2,8	28	2,8
Summa	21 925	100,0	7 586	2,9	2 761	100,0	1 505	1,8
Summa medlemmar	11 552				4 989			

riskerna för missbruk, är det dock i detta fall nödvändigt att fastställa ett högsta antal kalvar för vilka en jordbrukare årligen är bidragsberättigad.

Såsom framgår av ovanstående, medför ett till småbruket begränsat kalvbidrag en förhållandevis omfattande korrespondens mellan dels den bidragsberättigade jordbrukaren och uppköparen, dels jordbrukaren och den bidragsutbetalande myndigheten. Ett register måste då också läggas upp över alla de jordbrukare, som är berättigade till bidraget. Vid ett allmänt utgående pristillägg på kalv är däremot bidragsutbetalningen enkel och torde icke medföra några nämnvärda kostnader. I samband med besiktningen utbetalas då besiktningsinrättningen det fastställda bidragsbeloppet, som sedan ersättes den av den statliga myndighet, vilken handhar den centrala kontrollen och utbetalningen av bidraget. Det är härvid enligt utredningens mening lämpligt, att nämnda kontroll och utbetalning skall tillkomma statens jordbruksnämnd, vilken bl. a. redan nu utövar kontrollen över köttklassificeringen, handhar uppbörderna av slaktdjursavgiften samt dessutom allmänt ansvarar för de prisreglerande åtgärderna på jordbrukets område. Vid ett generellt utgående kalvtillägg torde någon utökning av nämndens personal icke vara nödvändig.

Kalvslaktens fördelning på leverantörer i olika storleksgrupper är givetvis av stor betydelse vid bedömningen av frågan om ett generellt eller till en viss grupp av jordbruk begränsat kalvbidrag. Utredningen har därför genom Sveriges slakteriförbund införskaffat uppgifter härom från några slakteriföreningar, som kan anses företråda områden med olikartad produktionsstruktur och olikartade produktionsbetingelser. Sålunda företräder av de fyra undersökta slakteriföreningarna föreningen i Kronobergs län ett område med stor gödkalvsproduktion, medan å andra sidan slakteriföreningen i Västmanland omfattar ett område med mindre produktion. Vidare är leveransområdena till den förstnämnda slakteriföreningen, liksom till föreningen i Södra Älvsborg, småbruksbetonade, medan det medelstora och

levererade större kalvar och leverantörernas
föreningar år 1955

S. Ä l v s b o r g				V. S v e r i g e				S u m m a			
Antal lev. kalvar	%	Antal leverantörer	Per leverantör	Antal lev. kalvar	%	Antal leverantörer	Per leverantör	Antal lev. kalvar	%	Antal leverantörer	Per leverantör
19	0,2	16	1,2	2 749	9,8	1 310	2,1	4 912	7,8	2 468	2,0
4 290	43,4	1 832	2,3	6 365	22,6	3 335	1,9	19 963	31,8	8 540	2,3
4 906	49,5	1 750	2,8	9 618	34,1	4 177	2,3	23 879	38,1	8 866	2,7
585	5,9	183	3,2	6 942	24,7	2 710	2,6	9 784	15,6	3 893	2,5
57	0,6	20	2,8	1 513	5,4	488	3,1	2 384	3,8	843	2,8
10	0,1	4	2,5	678	2,4	206	3,3	1 145	1,8	394	2,9
} 26	0,3	2	13,0	203	0,7	51	4,0	} 659	1,1	194	3,4
				79	0,3	23	3,4				
9 893	100,0	3 807	2,6	28 147	100,0	12 300	2,3	62 726	100,0	25 198	2,5
6 750				23 429				46 720			

större jordbruket dominerar i Västmanland. Slakteriföreningen i Västra Sverige företräder slutligen ett område med skiftande brukningsstruktur. De undersökta föreningarna, som representerar närmare en fjärdedel av den totala gödkalvsslakten, torde följaktligen ge en god bild av kalvslaktens fördelning på olika storleksgrupper.

Undersökningsresultatet redovisas i tabell 21. Såsom framgår därav, kommer ungefär tre fjärdedelar av kalvleveranserna från gårdar under 10 hektar, medan gårdar i storleksgruppen 10—20 hektar svarar för ungefär 15 procent. Vid jordbruk över 20 hektar sker mindre än en tiondel av kalvuppfödningen. Som jämförelse kan nämnas, att av mjölkproduktionen ungefär två femtedelar faller på gårdar under 10 hektar, ungefär en fjärdedel på gårdar i storleksgruppen 10—20 hektar och ungefär en tredjedel på gårdar över 20 hektar. I ännu högre grad än mjölkproduktionen är således kalvuppfödningen en småbrukets produktionsgren. Även ett generellt utgående kalvtillägg kommer således till helt övervägande del småbruket till godo.

En begränsning av kalvbidraget till jordbruk under 10 hektar medför, såsom förut nämnts, ett invecklat administrativt förfarande. I samband härmed uppstår också risker för överträdelser av olika i detta fall nödiga bestämmelser och en tämligen omfattande kontroll blir därför påkallad. Eftersom ett generellt bidrag till 90 procent kommer jordbruk under 20 hektar till godo och därvid cirka 75 procent av bidraget går till jordbruk under 10 hektar, får även ett sådant bidrag en stark karaktär av småbrukarstöd. Ett generellt bidrag utmärkes också av stor administrativ enkelhet och det kräver små kostnader för utbetalning och kontroll. Ur angivna synpunkter är därför den generella bidragsformen att förorda.

Det kan dock även ifrågasättas om ett generellt utgående kalvbidrag icke bör begränsas till ett visst antal djur per brukningsenhet. En sådan kvantitetsgräns måste då ligga så högt, att det icke begränsar bidraget för sådana småbruk, som direkt har specialiserat sig på kalvproduktion. Kvantitets-

gränsen skulle således endast begränsa bidragsbeloppen för storleverantörer i de högre storleksgrupperna. Det kunde nämligen anses stötande om brukarna av större gårdar, där möjligheterna att variera produktionen är betydande, erhåller stora belopp i kalvbidrag. I det föregående har dock som ett motiv för kalvbidraget anförts dess begränsande effekt på mejerileveranserna och därmed på överskottet av mjölk och mejeriprodukter. Ur denna synpunkt torde även i enskilda fall förhållandevis stora bidragsbelopp vara principiellt godtagbara. Hela frågeställningen blir emellertid av helt underordnad betydelse därest stora kalvleveranser per leverantör överhuvudtaget är sällsynta. Det finnes skäl att förmoda, att så är fallet, då en mera omfattande kalvuppfödning med hjälp av lejd arbetskraft måste bli förhållandevis kostnadskrävande. För att undersöka förekomsten av en mera omfattande kalvuppfödning vid enstaka gårdar, har utredningen genom slakteriförbundet infordrat uppgifter om större leveranser än 10 kalvar per år och leverantör vid de förut angivna fyra slakteriföreningarna. För sådana större leveranser har därvid fastställts storleken av leverantörens gård.

Resultaten från nämnda undersökning redovisas i tabell 22. Det framgår därav, att stora leveranser är synnerligen sällsynta. Vid Västra Sveriges slakteriförening har således endast 32 av sammanlagt 12 300 kalvleverantörer avlämnat mer än 10 kalvar. Leveranser av 15 eller fler kalvar per år förekom endast i 5 fall, vilket utgör endast ett par promille av totalantalet kalvleverantörer. Vid övriga undersökta slakteriföreningar är andelen av större leveranser ännu obetydligare.

Utredningen anser, att med hänsyn till här redovisade siffror en maximering av bidragsbeloppet icke kan komma i fråga. En kvantitetsbegränsning förutsätter nämligen en registrering av leveranserna per leverantör. Då en jordbrukare kan leverera sina djur till olika besiktningssinrättningar, måste denna registrering ske centralt. Detta innebär, att man måste upprätta en central förteckning över samtliga kalvleverantörer och då även centralisera bidragsutbetalningen. Följaktligen får man i huvudsak tillämpa samma system, som förut skisserats för ett till småbruket begränsat kalvbidrag. Kostnaderna för anordningarna i fråga står icke i någon rimlig proportion till det ytterst ringa antal fall, då större leverantörer genom kvantitetsbegränsningen får vidkännas en viss minskning av bidragsbeloppet.

Enligt utredningens här redovisade uppfattning kan vid kalvuppfödningens nuvarande struktur någon storleksbegränsning av bidraget icke förordas. Utvecklingen på området bör emellertid ständigt följas av statens jordbruksnämnd. Därest stora leveranser per brukningsenhet framdeles blir vanligare än hittills, bör det ankomma nämnden att föreslå en under dessa förhållanden lämplig begränsning av bidraget. Enligt utredningens uppfattning bör dock kalvbidraget även i ett sådant läge bl. a. med hänsyn till kontrollsvårigheterna icke begränsas till vissa storleksgrupper. I stället bör då övervägas en begränsning av antalet bidragsberättigade djur per leverantör. Exempelvis kan då fastställas, att bidrag får utgå för högst 15 djur per år och leverantör.

Tabell 22. Uppgifter om gårdar med leveranser av mer än 10 kalvar till vissa slakteriföreningar år 1955

Gårdens åkerareal, hektar	Antal lev.	Kalvar per leverantör	Summa kalvar	Gårdens åkerareal, hektar	Antal lev.	Kalvar per leverantör	Summa kalvar
<i>Kronoberg</i>				<i>Västra Sverige</i>			
5.....	1	11	11	0.....	3	11	33
6.....	1	13	13	0.....	1	12	12
8.....	1	11	11	2.....	1	13	13
10.....	1	11	11	2.....	1	15	15
12.....	1	12	12	3.....	1	12	12
13.....	1	11	11	4.....	1	11	11
15.....	1	11	11	6.....	1	11	11
17.....	1	11	11	9.....	1	11	11
35.....	1	17	17	9.....	2	14	28
112.....	1	25	25	S:a	12		146
S:a	10		133	10.....	1	13	13
				12.....	2	11	22
<i>Västmanland</i>				14.....	1	14	14
21.....	1	11	11	15.....	1	13	13
40.....	1	14	14	20.....	1	11	11
78.....	1	22	22	21.....	1	11	11
S:a	3		47	23.....	1	15	15
				24.....	1	11	11
<i>Södra Älvsborg</i>				25.....	1	12	12
5.....	1	13	13	27.....	1	11	11
6.....	1	11	11	29.....	1	14	14
7.....	1	11	11	32.....	1	14	14
9.....	1	13	13	37.....	1	14	14
9.....	1	14	14	45.....	1	23	23
9.....	1	15	15	50.....	1	16	16
10.....	1	12	12	51.....	1	11	11
10.....	1	12	12	63.....	1	13	13
12.....	1	13	13	85.....	1	27	27
S:a	9		114	185.....	1	14	14
				S:a	20		279
				Sammanlagt			
				Västra Sverige	32		425

2. Bidrag per djur eller per kg slaktvikt

Vid utformningen av ett kalvbidrag uppstår frågan i vad mån detta bidrag skall lämnas per djur eller per kg slaktvikt. Det förstnämnda alternativet innebär, att samma bidragsbelopp utbetalas för varje besiktigt djur, som klassificerats såsom större kalv. En sådan bidragsform medför naturligtvis det minsta arbetet för de bidragsutbetalande besiktningsinrättningarna. En viss differentiering av bidraget efter viktgrupper är emellertid ofrånkomlig. Samma bidrag för djur av högst varierande vikt skulle nämligen medföra att det för jordbrukarna skulle ställa sig gynnsamt att leverera kalvar av låg vikt. Bidragsbeloppet per kg blir då nämligen betydligt högre för sådana kalvar än för kalvar av hög vikt.

Vissa olägenheter uppstår även vid bidragets differentiering på ett fåtal viktgrupper. Slaktvikten kan då komma att pressas mot den nedre gränsen

inom varje viktgrupp. Det blir nämligen i varje särskilt fall ur producentens synpunkt förmånligt att leverera en kalv så snart den har uppnått den för en högre bidragsgrupp nödiga vikten. Eftersom det icke är önskvärt, att slaktvikternas fördelning påverkas av bidragssystemets utformning, är ett per kg slaktvikt utgående bidrag enligt utredningens mening att föredra. Den i detta sammanhang nödvändiga vägningen torde ej heller vara förenad med större svårigheter och medföra ett alltför omfattande merarbete för besiktningsinrättningarna. För arbetet med utbetalningen och redovisningen är det dock påkallat att lämna besiktningsinrättningarna en viss ersättning. Denna ersättning kan sammanlagt beräknas till ungefär 40 000 kronor årligen. Vägningarna vid besiktningsinrättningarna torde på ett betryggande sätt kunna kontrolleras bl. a. genom en löpande stickprovskontroll, som skulle utföras av jordbruksnämnden. I princip är ej heller kontrollsvårigheterna större vid ett system med bidrag per kg än vid ett system med uppdelning i några viktgrupper. Det torde tvärtom föreligga en större frestelse att vid det sistnämnda systemet föra djuren under en viss viktgräns till en högre bidragsgrupp, eftersom detta ger en påtagligare höjning av bidragsbeloppet än en »felvägning» på några kg vid ett system med bidrag per kg.

3. *Avvägningen av bidragsbeloppen*

Såsom angetts i det föregående, är syftet med kalvbidraget att stödja en produktion, som kräver en väsentlig insats av arbete och foder. Med hänsyn härtill bör bidraget utformas så, att det endast utgår för djur över en viss viktgräns. Lämnas bidraget till djur i mycket låga viktklasser, kan det nämligen leda till att man efter en begränsad utfordring kan få spädkalvar upp i bidragsberättigad grupp. Med hänsyn till marknadsförhållandena på köttområdet synes det också motiverat att stimulera produktionen av något större kalv.

I regel sättes vid köttklassificeringen gränsen mellan mindre och större kalv vid 30 kg slaktvikt. Med hänsyn till det förut anförda bör emellertid den nedre viktgränsen för ett kalvbidrag sättes något högre. Den nedre viktgränsen bör således fastställas till 40 kg, vilket motsvarar något över 70 kg levande vikt vid slakt. Viktökningen i förhållande till ingångsvikten uppgår härvid till 30—35 kg.

I det föregående har angetts, att man vid gödkalvsuppfödningen kan räkna med något över 10 kg mjölk per kg viktökning. Avväges kalvbidraget med utgångspunkt i de subventioner, som beräknas på mjölk, bör det fastställas till 70 öre per kg viktökning. Mjölkbidragen har då beräknats till ungefär 7 öre/kg, motsvarande allmänt mjölkpristillägg plus leveranstillägg vid en årsleverans av cirka 10 000 kg. Det angivna kalvbidraget skulle i princip lämnas för varje kg levande vikt vid slakt, som överstiger ingångsvikten, vilken enligt föreliggande undersökningar i genomsnitt kan beräknas till 40 kg. Emellertid måste ett bidrag anknytas till slaktvikten. Eftersom slaktförlusterna kan beräknas till närmare hälften av levande vikt, bör bi-

draget utgå med 140 öre/kg för slaktvikt överstigande 25 kg. Då slaktvikten i genomsnitt uppgår till omkring 60 kg, bör bidraget räknat på hela slaktvikten sättas till 80 öre/kg slaktvikt.

I motiveringen för kalvbidraget har framhållits, att detta bidrag skall dels stödja en för småbruket betydelsefull produktion, dels medverka till en begränsning av mjölköverskottet. Med hänsyn till den sistnämnda synpunkten bör kalvbidraget utformas så, att den särskilt mjölkkrävande produktionen av gödkalv uppmuntras. Det förut angivna bidraget på 80 öre/kg slaktvikt har avvägts med utgångspunkt i mjölkåtgången vid produktion av högre klasser av kalvkött. Vid produktion av kalvkött av lägre klasser är mjölkåtgången per kg viktökning lägre än vad som angivits i föregående beräkningar. Vid produktion av lägre klasser av kalvkött är bortfallet av mjölksubventioner således mindre än vad som motsvaras av ett kalvbidrag på ungefär 80 öre/kg slaktvikt.

Enligt utredningens mening bör kalvbidraget uppdelas i dels ett grundbidrag, som skall utgå för all större kalv (över 40 kg) oavsett klassificeringen, samt ett extra tillägg, som endast utgår på gödkalv, vilken klassificerats som Extra Prima, 1 +, 1 och 1 —. Med hänsyn till småbrukarstödet allmänna syften bör det sammanlagda bidragsbeloppet sättas något högre än det belopp, som motsvarar det beräkningsmässiga bortfallet av mjölkbidrag vid gödkalvsuppfödningen. Grundbidraget bör således enligt utredningens uppfattning fastställas till 60 öre/kg och extra tillägget till 40 öre/kg. Såsom tidigare angetts, bör dock bidrag icke utgå för kalvar med lägre slaktvikt än 40 kg.

Det är ur kvalitetssynpunkt önskvärt, att kalvbidraget icke utformas så, att leveranserna av alltför stora djur stimuleras. Kalvar med över 100 kg slaktvikt kan närmast klassificeras som ungdjur. Även bidragets karaktär av kalvbidrag gör det sålunda önskvärt, att det icke utgår för den del av slaktvikten, som överstiger 100 kg. Grundbidraget bör därför enligt utredningens uppfattning maximeras till 60 kronor. På motsvarande sätt bör extra tillägget maximeras till 40 kronor per djur.

4. *Kostnaderna för kalvbidrag*

Enligt tabell 20 omfattar den besiktigade slakten av större kalv ungefär 325 000 djur, varav gödkalv svarar för ca 280 000 och gräskalv för 45 000. Häri ingår dock även en del kalvar med lägre slaktvikt än 40 kg. Man kan emellertid förutsätta, att en del sådana kalvar efter bidragets införande kommer att uppfödast till bidragberättigad vikt. Man kan därför vid kostnadsberäkningen utgå från det ovan angivna kalvantalet. En sådan kostnadsberäkning anger emellertid endast kostnaderna för bidraget vid kalvuppfödningens nuvarande omfattning. Vid en utvidgad kalvuppfödning stiger givetvis kostnaderna för kalvbidraget. Samtidigt sjunker dock i viss utsträckning kostnaderna för mjölkbidrag, varför nettostegringen blir begränsad.

Vid en genomsnittlig slaktvikt på 60 kg och kalvuppfödningens nuvarande omfattning kan kostnaderna för grundbidraget beräknas till närmare 12

milj. kronor. Extra tillägget kan samtidigt beräknas belöpa på ungefär 2 milj. kronor. De sammanlagda kostnaderna för kalvbidraget uppgår således vid kalvproduktionens nuvarande omfattning till omkring 14 milj. kronor. Av detta belopp kan ungefär 11 milj. kronor beräknas bli tillförda jordbruk under 10 hektar, närmare 2 milj. kronor jordbruk i storleksgruppen 10—20 hektar och mindre än 1 milj. kronor jordbruk över 20 hektar.

Enligt tabell 20 omfattar den beslagade skatten en skatt på 325 000 dkr, varav 260 000 dkr utgör skatt på 325 000 dkr. Detta belopp dock även en del skatt på 50 kr. Den skatt emottänkt förämlas till underberättigad till 100 kr. Den skatt på beslagningen utgör från den övriga skatten efter förändringarna. Yrkande anger emellertid endast kostnaderna för bidraget vid utgången av skattens emottänkt. Vid en utgående förändring skiljer sig verkliga kostnaderna för kalvbidraget. Skatt på 100 kr utgör emellertid kostnaderna för kalvbidraget. Vid en utgående förändring skiljer sig emellertid emottänkt skatt på 50 kr och kalvbidragets kostnader. 12

Enligt tabell 20 omfattar den beslagade skatten en skatt på 325 000 dkr, varav 260 000 dkr utgör skatt på 325 000 dkr. Detta belopp dock även en del skatt på 50 kr. Den skatt emottänkt förämlas till underberättigad till 100 kr. Den skatt på beslagningen utgör från den övriga skatten efter förändringarna. Yrkande anger emellertid endast kostnaderna för bidraget vid utgången av skattens emottänkt. Vid en utgående förändring skiljer sig verkliga kostnaderna för kalvbidraget. Skatt på 100 kr utgör emellertid kostnaderna för kalvbidraget. Vid en utgående förändring skiljer sig emellertid emottänkt skatt på 50 kr och kalvbidragets kostnader. 12

Enligt tabell 20 omfattar den beslagade skatten en skatt på 325 000 dkr, varav 260 000 dkr utgör skatt på 325 000 dkr. Detta belopp dock även en del skatt på 50 kr. Den skatt emottänkt förämlas till underberättigad till 100 kr. Den skatt på beslagningen utgör från den övriga skatten efter förändringarna. Yrkande anger emellertid endast kostnaderna för bidraget vid utgången av skattens emottänkt. Vid en utgående förändring skiljer sig verkliga kostnaderna för kalvbidraget. Skatt på 100 kr utgör emellertid kostnaderna för kalvbidraget. Vid en utgående förändring skiljer sig emellertid emottänkt skatt på 50 kr och kalvbidragets kostnader. 12

TIONDE KAPITLET

Det särskilda stödet i norra Sverige

Extra mjölkpristillägget i norra Sverige infördes under mjölkregleringens tidigare skede i form av en eftergift av andelen i exportstödet för de norr-ländska prisutjämningsdistrikten. Vid fördelningen av prisutjämningsmedel erhöll dessa områden först en tilldelning motsvarande deras andel i exporttilläggen, varefter återstoden av tillgängliga medel fördelades efter enhetliga grunder. Samtidigt som bidraget ökade i storlek utvecklades det till ett rent statligt bidrag över budgeten. Tillägget har utgått per kg mjölkfett för den vid mejerierna invägda mjölken och motsvarade i början av 1950-talet inom olika områden lägst ungefär 1 öre/kg och högst 5 öre/kg mjölk. De totala kostnaderna för tillägget uppgick vid dessa bidragsbelopp till 23,5 milj. kronor.

Fr. o. m. 1 september 1951 infördes ett nytt mjölkpristillägg, kallat clearingtillägg. Bakgrunden härtill var, att statsmakterna till följd av mjölkproduktionens ökning samt avsättningsförhållandena icke ansåg det möjligt att genomföra en allmän prishöjning på mjölk och mejeriprodukter samt att man önskade få till stånd en viss omläggning av jordbrukets produktionsinriktning. Därför genomfördes prishöjningar endast för övriga jordbruksprodukter. Clearingtillägget skulle i princip fördelas på den mjölk, som invägdes inom områden med förhållandevis små möjligheter att utnyttja de genomförda prisförhöjningarna. I sak innebar detta, att tillägget företrädesvis skulle utgå till jordbruk, som på grund av olika förhållanden i första hand var beroende av mjölkproduktionen som inkomstkälla. Hit kunde hänföras jordbruk med ogynnsamma naturliga betingelser för annan produktion än mjölkproduktionen samt i övrigt mindre jordbruk, där en inriktning på annan produktion av driftsekonomiska skäl icke lämpligen kunde ske.

Clearingtillägget utgick i likhet med det extra mjölkpristillägget med varierande belopp efter en geografisk områdesindelning. Till skillnad från det extra mjölkpristillägget lämnades dock clearingtillägget även till jordbruk inom de sämre jordbruksområdena i södra Sverige. Pristillägget varierade mellan 0,5 och 2,4 öre/kg mjölk.

Clearingtillägget finansierades dels med medel, som erhöles genom en från 1 september 1951 företagen prishöjning på grädde och ost, vilka i detta sammanhang pålades häremot svarande ökning av utjämningsavgiften, dels genom uttagande av den genom prishöjningen inträdde lagervärdeökningen på ost, dels slutligen med medel, som erhöles genom restitution av utjämningsavgift vid export av mejeriprodukter. För perioden september 1951—februari 1952 uppgick kostnaderna för clearingtillägget till 12,6 milj. kronor.

Tabell 23. Extra mjölkpristillägget i norra Sverige fr. o. m. 1 mars 1952

	Öre/kg mjölkfett	Öre/kg mjölk (3,5% fetthalt)	Öre/kg mjölk (3,99 % fetthalt)
I. Norrbottens län, Västerbottens läns lappmark, Västerbottens län såvitt angår mjölk, som levereras till Backe mejeri, Jämtlands län såvitt angår mjölk, som levereras till Gäddede mejeri	180	6,3	7,2
II. Västerbottens län i övrigt, Jämtlands län i övrigt samt Kopparbergs län såvitt angår mjölk, som levereras till Särna mejeri	165	5,8	6,6
III. Västerbottens län i övrigt	130	4,6	5,2
IV. Hälsingland samt Kopparbergs län såvitt angår mjölk, som levereras till Leksand, Mora, Rättviks och Vansbro mejerier	100	3,5	4,0
V. Kopparbergs län i övrigt, Gästrikland, Uppsala län såvitt angår mjölk, som levereras till Skärplinge, Tierps och Örbyhus mejerier, Västmanlands län såvitt angår mjölk, som levereras till Harbro, Tärnsjö och Östervåla mejerier, Värmlands län, Örebro läns bergslag, samt Tössbo och Vedbo härader och Ämås stad i Älvsborgs län	30	1,0	1,2

Redan i slutet av 1941 hade införts ett särskilt körlinjebidrag för att främja leveranser av mjölk från avlägset boende producenter. I princip utgick körlinjebidraget med ett belopp per kg mjölk motsvarande hälften av vad vederbörande mejeris kostnad för intransport av mjölk överstigit den genomsnittliga kostnaden i hela landet. Körlinjebidraget minskades i september 1950 med 0,15 öre/kg, varvid emellertid till områdena i norra Sverige lämnades kompensation genom höjning av det extra mjölkpristillägget. Från 1 januari 1951 borttogs körlinjebidraget helt utan att någon kompensation då lämnades i form av annat statligt tillägg på mjölkpriset.

Väsentliga ändringar i bidragssystemet genomfördes i samband med pris-sättningen för senare delen av produktionsåret 1951/52. Dessa ändringar kom att gälla från 1 mars 1952. Det ansågs förenat med betydande olägenheter att tillämpa flera olika bidragsformer för i stort sett enahanda ändamål och man ville därför minska bidragsformernas antal och förenkla systemet. På grund av svårigheter att åstadkomma en efter de naturliga produktionsförhållandena anpassad områdestilldelning hade därjämte praktiska svårigheter och olägenheter yppat sig beträffande tillämpningen av clearingtillägget i södra och mellersta Sverige. Det hade vidare visat sig vara omöjligt att åstadkomma en sådan områdesindelning, som anslöt sig till gränserna för mejeriernas tillförselområden. Med anledning härav slopades clearingtillägget som bidragsform och det s. k. leveranstillägget infördes (se kapitel V och VIII). Samtidigt inarbetades i systemet viss kompensation för tidigare utgående körlinjebidrag. Efter omläggningen har differentieringen skett på två vägar, nämligen dels genom extra mjölkpristillägg i norra Sverige, baserat

på en områdesindelning, dels genom leveranstillägg, som i norra Sverige kompletterar det extra mjölkpristillägget och i andra delar av landet har ersatt clearingtillägget.

Leveranstillägget ansågs dock icke tillräckligt för att i norra Sverige ersätta det tidigare clearingtillägget och samtidigt ge ifrågavarande områden en skälig del av de ökade belopp, som i föreliggande sammanhang skulle tillföras jordbruket. En höjning av det extra mjölkpristillägget ansågs följaktligen påkallad. Därvid hade man att ta hänsyn dels till de bortfallande clearingtilläggen, som i norra Sverige varierade mellan 1,0 och 2,4 öre/kg på all invägd mjölk, dels till det tidigare utgående körlijnjebidraget (0,2—0,3 öre/kg). I samband med höjningen av extra mjölkpristillägget omprövades också indelningen i olika pristilläggsområden. Kostnaden för det extra mjölkpristillägget har för 1956/57 uppgått till omkring 28 milj. kronor och tilläggets utformning i övrigt framgår av tabell 23.

Vid olika årsleveranser uppgår extra mjölkpristillägg till följande belopp (i kronor) vid 3,99 procents fetthalt, d. v. s. vid den beräknade medelfetthalten för norra Sverige år 1956.

Årsleverans, kg	Område				
	I	II	III	IV	V
1 000.....	72	66	52	40	12
2 000.....	144	132	104	80	24
3 000.....	216	198	156	120	36
4 000.....	288	264	208	160	48
5 000.....	360	330	260	200	60
6 000.....	432	396	312	240	72
7 000.....	504	462	364	280	84
8 000.....	576	528	416	320	96
9 000.....	648	594	468	360	108
10 000.....	720	660	520	400	120
11 000.....	792	726	572	440	132
12 000.....	864	792	624	480	144
13 000.....	936	858	676	520	156
14 000.....	1 008	924	728	560	168
15 000.....	1 080	990	780	600	180

1. Kostnadsläget i norra Sverige

Det särskilda mjölkpristillägget i norra Sverige har bl. a. till syfte att åtminstone delvis utjämna de högre transport- och mejerikostnaderna i detta område. I tabell 24 redovisas uppsamlingskostnaderna för mjölk i olika delar av landet åren 1952—1956. Såsom framgår därav, uppvisar dessa kostnader betydande variationer. Skillnaden mellan norra Sverige och genomsnittet för landet i övrigt framgår av uppställningen överst på sid. 90 (i öre/kg).

Uppsamlingskostnaderna i norra Sverige överstiger de genomsnittliga uppsamlingskostnaderna i övriga delar av landet med i medeltal omkring 1 öre/

	1952	1953	1954	1955	1956
Hälsingland	+ 0,84	+ 0,92	+ 1,09	+ 1,01	+ 0,95
Jämtlands län	+ 0,73	+ 0,76	+ 1,03	+ 0,94	+ 0,88
Västernorrlands län.....	+ 1,20	+ 1,22	+ 1,19	+ 1,36	+ 1,36
Västerbottens län.....	+ 0,60	+ 0,60	+ 0,63	+ 0,76	+ 0,80
Norrbottnens län	+ 0,65	+ 0,71	+ 0,73	+ 0,94	+ 1,14

kg. Ovanstående tablå anger, att det även mellan olika norrländska områden förekommer icke obetydliga skillnader i uppsamlingskostnaderna. Dessa ligger högst i Västernorrlands län och lägst i Västerbottens län, varvid differensen uppgår till omkring 0,6 öre/kg. Även mellan olika mejeriföretag inom samma norrländska län förekommer icke obetydliga skillnader, vilket framgår av tabell 25, där uppgifter om uppsamlingskostnaderna för mjölk lämnas beträffande skilda mejeriföretag i Norrland.

Även driftskostnaderna är vid de norrländska mejerierna högre än de genomsnittliga driftskostnaderna vid mejerierna i övriga delar av landet. Detta

Tabell 24. Uppsamlingskostnaderna för mjölk åren 1952—1956

	1952		1953		1954		1955		1956	
	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kd	i % av me deltal
Stockholms län	1,90	102,2	1,96	103,7	1,98	102,6	2,14	103,4	2,35	107,8
Uppsala län	1,65	88,7	1,78	94,2	1,76	91,2	1,93	93,2	2,09	95,9
Södermanlands län....	1,54	82,8	1,55	82,0	1,56	80,8	1,72	83,1	1,77	81,2
Örebro län	1,96	105,4	2,06	109,0	2,16	111,9	2,41	116,4	2,68	122,9
Västmanlands län	1,81	97,3	1,87	98,9	1,92	99,5	2,08	100,5	2,30	105,5
Östergötlands län	1,72	92,5	1,77	93,7	1,80	93,3	1,96	94,7	2,08	95,4
Tjustbygden	1,75	94,1	1,82	96,3	1,82	94,3	1,93	93,2	2,06	94,5
Sevede o. Tunalän....	2,20	118,3	2,20	116,4	2,23	115,5	2,38	115,0	2,58	118,3
Gotland	2,08	111,8	1,97	104,2	1,94	100,5	1,95	94,2	1,99	91,3
Jönköpings län.....	2,17	116,7	2,19	115,9	2,22	115,0	2,34	113,0	2,43	111,5
Kronobergs län.....	2,18	117,2	2,20	116,4	2,27	117,6	2,42	116,9	2,50	114,7
Södra Kalmar län	1,92	103,2	1,96	103,7	1,98	102,6	2,09	101,0	2,19	100,5
Blekinge.....	2,01	108,1	2,03	107,4	2,06	106,7	2,16	104,3	2,25	103,2
Hallands län.....	1,45	78,0	1,45	76,7	1,46	75,6	1,53	73,9	1,57	72,0
Göteborg. o. Bohus län ..	1,82	97,8	1,82	96,3	1,83	94,8	1,94	93,7	2,11	96,8
Älvsborgs län	1,73	93,0	1,71	90,5	1,76	91,2	1,87	90,3	1,96	89,9
Skaraborgs län.....	1,47	79,0	1,50	79,4	1,55	80,3	1,61	77,8	1,73	79,4
Nordöstra Skåne.....	1,65	88,7	1,63	86,2	1,72	89,1	1,83	88,4	1,99	91,3
Sydöstra Skåne.....	1,21	65,1	1,26	66,7	1,27	65,8	1,31	63,3	1,38	63,3
Sydvästra Skåne.....	1,40	75,3	1,48	78,3	1,50	77,7	1,57	75,8	1,62	74,3
Nordvästra Skåne	1,36	73,1	1,41	74,6	1,43	74,1	1,54	74,4	1,59	72,9
Värmlands län	2,74	147,3	2,60	137,6	2,83	146,6	3,02	145,9	3,20	146,8
Kopparbergs län.....	2,35	126,3	2,40	127,0	2,45	126,9	2,68	129,5	2,73	125,2
Gästrikland m. m.	2,13	114,5	2,37	125,4	2,35	121,8	2,46	118,8	2,65	121,6
Hälsingland	2,60	139,8	2,70	142,9	2,91	150,8	2,96	143,0	3,01	138,1
Jämtlands län	2,49	133,9	2,54	134,4	2,85	147,7	2,89	139,6	2,94	134,9
Västernorrlands län....	2,96	159,1	3,00	158,7	3,01	156,0	3,31	159,9	3,42	156,9
Västerbottens län	2,36	126,9	2,38	125,9	2,45	126,9	2,71	130,9	2,86	131,2
Norrbottnens län	2,41	129,6	2,49	131,7	2,55	132,1	2,89	139,6	3,20	146,8
Hela riket	1,86	100,0	1,89	100,0	1,93	100,0	2,07	100,0	2,18	100,0

Tabell 25. Uppsamlingskostnaderna för mjölk i öre/kg för nedan angivna mejeriföretag i Norrland under åren 1952—1956

	1952		1953		1954		1955		1956	
	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal
<i>Hälsingland</i>										
S:a Hälsinglands mf. . .	2,31	124,2	2,39	128,5	2,70	139,9	2,69	130,0	2,69	123,4
Ljusdalsortens Amf. . .	2,61	140,3	2,80	148,1	2,92	151,3	3,11	150,2	2,97	136,2
Delsbo Andelsmf. . . .	3,03	162,9	3,12	165,1	3,20	165,8	3,04	146,9	3,51	161,0
Hudiksvallsort. Amf. . .	3,32	178,5	3,35	177,2	3,38	175,1	3,55	171,5	3,76	172,5
Hela Hälsingland	2,60	139,8	2,70	142,9	2,91	150,8	2,96	143,0	3,01	138,1
<i>Jämtland</i>										
Jämtlands läns mf. . .	2,49	133,9	2,54	134,4	2,85	147,7	2,89	139,6	2,94	134,9
<i>Västernorrland</i>										
Ångermanlands mf. . .	2,73	146,8	2,74	145,0	2,79	144,6	3,09	149,3	3,24	148,6
Sundsvalls Mjölk. . . .	3,17	170,4	3,17	167,7	3,16	163,7	3,40	164,3	3,39	155,5
Örnsköldsviksort. Amf.	3,06	164,5	3,16	167,2	3,12	161,7	3,48	168,1	3,66	167,9
Hela Västernorrland	2,96	159,1	3,00	158,7	3,01	156,0	3,31	159,9	3,42	156,9
<i>Västerbotten</i>										
Västerbottens s:a	2,19	117,7	2,22	117,5	2,26	117,1	2,45	118,4	2,67	122,5
Skellefteortens mf. . . .	2,40	129,0	2,36	124,9	2,41	124,9	2,76	133,3	2,81	128,9
Lappmarkens mf.	3,00	161,3	3,17	167,7	3,29	170,5	3,53	170,5	3,70	169,7
Överklintens mf.	2,11	113,4	2,17	114,8	—	—	—	—	—	—
Kolaboda mf.	1,09	58,6	1,36	72,0	1,60	82,9	1,73	83,6	1,75	80,3
Hela Västerbotten	2,36	126,9	2,38	125,9	2,45	126,9	2,71	130,9	2,86	131,2
<i>Norrbottnen</i>										
Norrbottnens I. prod.f. . .	2,41	129,6	2,49	131,7	2,55	132,1	2,89	139,6	3,20	146,8
Hela riket	1,86	100,0	1,89	100,0	1,93	100,0	2,07	100,0	2,18	100,0

beror bl. a. på de högre arbetslönerna för mejerianställda, de högre kostnaderna för bränsle — såväl på grund av större volym som högre pris — samt på högre förnödenhetspriser överhuvudtaget. Det är emellertid tämligen svårt att fastställa den reella driftskostnadsdifferensen mellan norra Sverige och landet i övrigt. Ett mejeris driftskostnader är nämligen i hög grad beroende av dess produktionsinriktning. Driftskostnaderna är sålunda lägst vid smörmejerierna, medan det ligger betydligt högre vid konsumtionsmjölkmejerier. Enligt beräkningarna för 1955 var merkostnaderna 6,3 öre/kg för till konsumtionsmjölk och konsumtionsgräddor använd helmjölk.

I tabell 26 anges driftskostnaderna i öre/kg för mejeriföretag med två eller flera driftsenheter (F-mejerier). Det framgår av tablan, att driftskostnaderna för Norrland uppgick till 7,85 öre/kg, medan motsvarande belopp i övriga områden utgjorde 7,15 öre/kg. Differensen uppgår således till 0,6 öre/kg. Man kan således överslagsmässigt räkna med att uppsamlings- och driftskostnaderna i norra Sverige genomsnittligt överstiger motsvarande kostnader i övriga delar av landet med närmare 2 öre/kg. Det bör framhållas, att den angivna kostnadsdifferensen är synnerligen approximativ, eftersom kostnadsskillnaderna delvis beror på variationerna i produktionsinriktningen.

Tabell 26. F-mejeriernas driftskostnader i öre/kg mjölk

	Norrland			Övriga områden		
	1953	1954	1955	1953	1954	1955
Smörmjölksfett i procent av redovisat	0,56	0,54	0,48	0,54	0,51	0,49
Arbetslöner, mejeripersonal	1,81	1,84	2,15	1,77	1,83	2,12
Bränsle, el. energi, vatten	0,66	0,67	0,76	0,53	0,53	0,56
Förbrukningsartiklar, förnödenheter	0,30	0,32	0,36	0,28	0,29	0,30
Emballage	0,48	0,54	0,64	0,41	0,43	0,47
Mjolk- och produktkontroll	0,22	0,23	0,24	0,14	0,15	0,16
Allmänna omkostnader	0,98	1,11	1,21	0,88	0,97	1,07
Kapitalkostnader enligt bokföringen	1,01	1,31	1,48	0,93	1,31	1,49
Distributionstransporter	0,55	0,69	0,91	0,63	0,77	0,86
Transporter mellan egna mejerier	0,06	0,06	0,10	0,14	0,10	0,12
Totaltkostnader	6,07	6,77	7,85	5,71	6,38	7,15

2. Avräkningspriserna i norra Sverige

Såsom tidigare angetts, uppgår extra mjölkpristillägget högst till ett belopp, som motsvarar 6,3 öre/kg mjölk vid 3,5 procent fetthalt och ligger i övrigt i Västerbottens och Västernorrlands län vid 5,8 och 4,6 öre/kg mjölk. De högre uppsamlings- och driftskostnaderna kan således för en stor del av området icke helt utjäma tilläggsbeloppet och avräkningspriserna med mejerileverantörer ligger bl. a. därför i norra Sverige högre än i övriga delar av landet. Uppgifter om avräkningspriserna för mjölk med 3,5 procent fetthalt lämnas i tabell 27. I nedanstående uppställning anges de belopp (i öre/kg), varmed avräkningspriserna i norra Sverige överstiger genomsnittspriset för landet i övrigt vid 3,5 procent fetthalt.

	1952	1953	1954	1955	1956
Hälsingland	+ 2,91	+ 2,59	+ 2,42	+ 1,75	+ 1,33
Jämtlands län	+ 5,18	+ 5,98	+ 7,44	+ 8,12	+ 7,59
Västernorrlands län	+ 3,64	+ 3,40	+ 3,73	+ 3,61	+ 3,96
Västerbottens län	+ 5,35	+ 4,15	+ 4,07	+ 4,15	+ 4,57
Norrbottnens län	+ 7,63	+ 7,64	+ 8,20	+ 9,53	+ 9,89

Vid bedömningen av föregående siffror bör observeras, att de anger skillnaderna vid 3,5 procents fetthalt. Därest hänsyn togs till den högre fetthalten i norra Sverige, blir differenserna givetvis större. Vidare bör observeras, att leveranstillägget icke ingår i angivna avräkningspriser. Samtidigt är det dock tydligt, att produktionskostnaderna vid gården i allmänhet är högre i norra Sverige än i större delen av landet i övrigt. De högre avräkningspriserna kan således i allmänhet icke väntas medföra en i motsvarande mån bättre lönsamhet för den norrländska mjölkproduktionen.

Tabell 27. Avräkningspriserna med mejerileverantörer för 3,5 %-ig mjölk vid 4,5 öres skummjölkspris för leverantör (exkl. uppsamlingskostnad)

	1952		1953		1954		1955		1956	
	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal	öre/ kg	i % av me- deltal
Stockholms län	34,08	101,4	36,04	106,3	34,76	104,6	35,91	104,3	41,14	105,2
Uppsala län	32,86	97,7	34,97	103,2	33,68	101,4	35,12	102,0	40,14	102,6
Södermanlands län	32,91	97,9	35,00	103,2	33,70	101,4	35,02	101,7	41,25	105,5
Örebro län	31,72	94,3	32,31	95,3	31,82	95,8	32,96	95,7	38,12	97,5
Västmanlands län	32,80	97,6	34,93	103,0	33,59	101,1	35,13	102,0	40,42	103,3
Östergötlands län	32,62	97,0	34,31	101,2	33,22	100,0	34,61	105,5	40,10	102,5
Tjustbygden	33,23	98,8	32,60	96,2	32,08	96,5	33,68	97,8	39,69	101,5
Sevede o. Tunalän	31,66	94,2	32,64	96,3	31,87	95,9	32,83	95,3	37,29	95,3
Gotland	30,28	90,1	30,06	88,7	29,96	90,2	31,21	90,6	35,42	90,6
Jönköpings län.....	32,59	96,9	32,28	95,2	31,75	95,5	32,97	95,7	37,34	95,5
Kronobergs län	31,42	93,5	31,23	92,1	30,71	92,4	31,44	91,3	35,89	91,8
Södra Kalmar län	31,61	94,0	31,62	93,3	30,87	92,9	32,02	93,0	36,71	93,9
Blekinge	32,94	98,0	32,83	96,8	32,11	96,6	33,31	96,7	37,69	96,4
Hallands län.....	32,44	96,5	32,67	96,4	32,48	97,7	33,56	97,4	38,55	98,6
Göteb. o. Bohus län ..	33,54	99,8	33,86	99,9	33,26	100,1	34,49	100,1	39,37	100,7
Älvsborgs län	33,50	99,6	33,42	98,6	33,02	99,4	34,00	98,7	38,80	99,2
Skaraborgs län.....	34,00	101,1	32,80	96,8	32,66	98,3	34,07	98,9	38,91	99,5
Nordöstra Skåne	32,48	96,6	32,39	95,5	31,74	95,5	32,52	94,4	36,77	94,0
Sydöstra Skåne	31,88	94,8	31,80	93,8	31,09	93,6	31,79	92,3	35,28	90,2
Sydvästra Skåne	33,95	101,0	34,28	101,1	33,60	101,1	34,66	100,6	37,60	96,1
Nordvästra Skåne	33,72	100,3	33,47	98,7	32,81	98,7	33,84	98,3	37,18	95,1
Värmlands län.....	33,43	99,4	32,68	96,4	31,47	94,7	33,34	96,8	38,00	97,2
Kopparbergs län	35,00	104,1	35,43	104,5	34,70	104,4	36,23	105,2	41,92	107,2
Gästrikland m. m	33,35	99,2	33,33	98,3	33,40	100,5	35,34	102,6	40,11	102,6
Hälsingland	35,89	106,8	35,89	105,9	35,03	105,4	35,57	103,3	39,79	101,7
Jämtlands län	38,16	113,6	39,28	115,9	40,05	120,5	41,94	121,8	46,05	117,7
Västernorrlands län....	36,62	108,9	36,70	108,3	36,34	109,4	37,43	108,7	42,42	108,5
Västerbottens län	38,33	114,0	37,45	110,5	36,68	110,4	37,97	110,2	43,03	110,0
Norrbottnens län	40,61	120,8	40,94	120,8	40,81	122,8	43,35	125,9	48,35	123,6
Hela riket	33,62	100,0	33,90	100,0	33,23	100,0	34,44	100,0	39,11	100,0

3. Avvägningen av särslödet till norra Sverige

Enligt kapitel IV anförda inkomstsiffror har de nominella inkomsterna vid det norrländska småbruket legat högre än vid småbruket i övriga delar av landet. Samtidigt är dock levnadskostnaderna särskilt höga i norra Sverige och det är således vanskligt att avgöra i vad mån några större reella inkomstdifferenser föreligger.

Det är givetvis av väsentlig betydelse för avvägningen av det särskilda norrlandsstödet, hur de föreslagna förändringarna av de generella småbrukarsubventionerna påverkar de belopp, som tillföres ifrågavarande område. Av nuvarande subventioner tillföres norra Sverige av producentbidraget ungefär 15 milj. kronor, medan leveranstillägget i dess nuvarande utformning ger samma område omkring 12 milj. kronor. Genom producentbidrag och leveranstillägg torde således norra Sverige erhålla sammanlagt ungefär 27 milj. kronor. Av det föreslagna areallägg på sammanlagt 50 milj. kronor kan i runt tal 18 milj. kronor beräknas bli tillförda norra Sverige. Samtidigt

Tabell 28. Extra mjölkpristillägget i norra Sverige enligt utredningens förslag

	Öre/kg mjölkfett	Öre/kg mjölk (3,5% fetthalt)	Öre/kg mjölk (3,99 % fetthalt)
I. Västerbottens län, Västerbottens läns lappmark, Västerbottens län såvitt angår mjölk, som levereras till Backe mejeri, Jämtlands län såvitt angår mjölk, som levereras till Gäddede mejeri	210	7,4	8,4
II. Västerbottens län i övrigt, Jämtlands län i övrigt samt Kopparbergs län såvitt angår mjölk som levereras till Särna mejeri	190	6,6	7,6
III. Västernorrlands län i övrigt	150	5,2	6,0
IV. Hälsingland samt Kopparbergs län såvitt angår mjölk, som levereras till Leksand, Mora, Rättviks och Vansbro mejerier	115	4,0	4,6
V. Kopparbergs län i övrigt, Gästrikland, Uppsala län såvitt angår mjölk, som levereras till Skärplinge, Tierps och Örbyhus mejerier, Västmanlands län såvitt angår mjölk, som levereras till Harbro, Tärnsjö och Östervåla mejerier, Värmlands län, Örebro läns bergslag, samt Tössbo och Vedbo härader och Åmåls stad i Älvsborgs län	35	1,2	1,4

kan av det ändrade leveranstillägget på sammanlagt 51 milj. kronor, ungefär 16 milj. kronor beräknas tillkomma detta område. Härtill kommer en bidragsökning på närmare 2 milj. kronor genom kalvbidraget. Därest kostnaderna för kalvbidraget ur statskassans synpunkt utjämnas genom en motsvarande sänkning av det allmänna mjölkpristillägget, begränsas emellertid detta tillägg i norra Sverige med ungefär motsvarande belopp och kalvbidraget medför då följaktligen ingen förändring i norrlandsstödet. Totalt innebär de av utredningen föreslagna generella småbrukarsubventionerna att bidragsbeloppet till norra Sverige ökas från 27 till 34 milj. kronor. Förslaget i fråga om arealtillägg och leveranstillägg betyder således en icke oväsentlig höjning av stödet i norra Sverige.

Extra mjölkpristillägget i norra Sverige har för 1957/58 beräknats till omkring 28 milj. kronor. Betydelsen av extra mjölkpristillägget har emellertid under de gångna åren begränsats genom förändringen i penningvärdet. Såsom tidigare angetts, har nuvarande tilläggsbelopp utgått oförändrade sedan 1 mars 1952. Från denna tidpunkt fram till hösten 1957 har socialstyrelsens konsumentprisindex stigit med ungefär 15 procent. Enligt utredningens uppfattning bör extra mjölkpristillägget i norra Sverige korrigeras med hänsyn till förändringen i penningvärdet och således uppskrivas med ungefär detta procenttal. Områdesindelningen för extra mjölkpristillägget och de huvudsakliga relationerna mellan bidragsbeloppen i olika områden i norra Sverige bör däremot enligt utredningens uppfattning icke ändras. Det extra

mjölkr pristillägget i norra Sverige bör således utgå med de i tabell 28 angivna beloppen.

Totalkostnaden för norrlandstillägget vid den av utredningen föreslagna utformningen kan beräknas till omkring 32 milj. kronor och innebär således en ökning i förhållande till det för närvarande utgående norrlandstillägget med omkring 4 milj. kronor. Det genom olika här berörda subventioner till norra Sverige tillförda beloppet ökas då med $7 + 4 = 11$ milj. kronor.

Vid olika leveranskvantiteter uppgår det föreslagna tillägget till följande belopp (i kronor vid 3,99 procents fetthalt).

Årsleverans, kg	Område				
	I	II	III	IV	V
1 000.....	84	76	60	46	14
2 000.....	168	152	120	92	28
3 000.....	252	228	180	138	42
4 000.....	336	304	240	184	56
5 000.....	420	380	300	230	70
6 000.....	504	456	360	276	84
7 000.....	588	532	420	322	98
8 000.....	672	608	480	368	112
9 000.....	756	684	540	414	126
10 000.....	840	760	600	460	140
11 000.....	924	836	660	506	154
12 000.....	1 008	912	720	552	168
13 000.....	1 092	988	780	598	182
14 000.....	1 176	1 064	840	644	196
15 000.....	1 260	1 140	900	690	210

4. Frågan om vissa bidragstagare i norra Sverige med ingen eller helt obetydlig åkerareal

Vid den av utredningen föreslagna utformningen av arealtillägget skall detta tillägg bl. a. beräknas på grundval av den för en brukningsenhet vid den senaste fastighetstaxeringen angivna åkerarealen. Tillägget skall enligt förslaget utgå med lägsta belopp — 125 kronor — vid gårdar där åkerarealen uppgår till 1,1—2,0 hektar. Däremot skall något tillägg icke utbetalas till brukare av gårdar, där åkerarealen är 1,0 hektar eller lägre. I detta sammanhang har utredningen dock observerat, att vid en del norrländska jordbruk i fjälltrakterna den redovisade åkerarealen är synnerligen begränsad och detta trots att produktionen vid dessa jordbruk med hänsyn till de naturliga förutsättningarna är tämligen intensiv. Ifrågavarande bidragskategori skulle således missgynnas vid den föreslagna utformningen av arealtillägget.

Enligt av utredningen från lantbruksnämnderna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län inhämtade uppgifter uppgår producentbidraget till brukare av här ifrågavarande gårdar upp till 1,0 hektar i genomsnitt till om-

kring 260—280 kronor per år och är något högre i gruppen 1,1—2,0 hektar. För den berörda kategorien av fjälljordbruk kommer således det av utredningen föreslagna subventionssystemet att medföra ett kännbart bidragsbortfall. Däremot blir subventionsförlusten redan helt begränsad för brukare av gårdar med 2,1—3,0 hektar åker. Vid dessa gårdar kommer arealtillägget att utgå med 250 kronor per år, vartill kommer en viss ökning av leveranstillägget samt subventionshöjningen genom tillkomsten av kalvbidrag.

Med hänsyn till de säregna betingelserna för fjälljordbruken med begränsad åkerareal är det enligt utredningens uppfattning önskvärt, att ett mera kännbart bidragsbortfall för brukare av dessa gårdar undviks. Producentbidraget har vid ifrågavarande jordbruk under en längre tid utgjort en icke oväsentlig del av de kontanta inkomsterna och en bidragsminskning skulle av vederbörande i regel uppfattas som en allvarlig försämring av den ekonomiska situationen. Enligt utredningens uppfattning bör därför ifrågavarande jordbruk tills vidare särbehandlas i fråga om arealtillägg. Nuvarande producentbidragstagare i Västerbottens och Norrbottens läns inland samt Jämtlands läns fjällbygder¹ med upp till 2,0 hektar åker bör således i stället för arealtillägg kunna få erhålla ett bidrag, som utgår med det belopp, med vilket producentbidraget tidigare har utgått, dock högst 250 kronor. Bidraget bör sökas på samma sätt som arealtillägget och de för arealtillägget uppställda normerna bör gälla även för detta övergångsbidrag.

¹ Västerbottens läns inland omfattar kommunerna Malå, Örträsk, Lycksele landskommun, Stensele, Sorsele, Tärna, Vilhelmina, Dorotea, Åsele, Fredrika samt Vilhelmina köping och Lycksele stad.

Norrbottens läns inland omfattar kommunerna Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk, del av Pajala, Junosuando, Gällivare, Karesuando samt Kiruna stad.

Jämtlands läns fjällbygder omfattar kommunerna Hotagen, Frostviken, Kall, Åre, delen norr om Långans vattendrag av Offerdal, del av Övre Ljungadalen motsvarande tidigare Storsjö kommun, Tännäs, Lillhärdal samt del av Sveg motsvarande tidigare Linsells kommun.

ELFTE KAPITLET

Kostnaderna för stödsystemet

Såsom framgår av föregående kapitel, har årskostnaderna för det av utredningen föreslagna arealtillägget beräknats till 50 miljoner kronor, för det ändrade leveranstillägget till 51 milj. kronor, för kalvbidraget till 14 milj. kronor och för extra mjölkpristillägget i norra Sverige till 32 milj. kronor. De olika bidragen betingar således enligt utredningens förslag en totalkostnad av 147 milj. kronor årligen. I direktiven till utredningen, vilka lämnats våren 1955, har angetts, att utgångspunkten för utredningens förslag skulle vara den gällande anslagsramen för småbrukarstöd. Samtidigt anges i direktiven, att enligt prop. 1955:180 kostnaderna för regleringsåret 1955/56 för leveranstillägget beräknas till 50 milj. kronor och för extra mjölkpristillägget i norra Sverige till 31 milj. kronor. Vidare anges, att kostnaderna för producentbidraget uppskattas enligt statsverkspropositionen för budgetåret 1955/56 till 47 milj. kronor. De totala kostnaderna för småbrukarstödet uppgår således enligt i direktiven angivna belopp till 128 milj. kronor och utredningens förslag innebär i förhållande härtill en anslagshöjning med 19 milj. kronor. Emellertid har utredningen i kapitel IX beträffande kalvbidraget anfört, att detta bidrag kan förutsättas leda till en viss begränsning av mejerileveranserna och följaktligen minska de förluster, som uppstår vid export av svenska mejeriprodukter till lägre priser än de inhemska. På detta sätt torde kalvbidraget verka prisstabiliserande på mejeriområdet och kan således beräknas indirekt komma mjölkproducenter i samtliga storleksgrupper till godo. Det bör vidare observeras, att enligt utredningens förslag kalvbidraget skall utgå generellt. Såsom tidigare angetts, har utredningen därför ansett, att kostnaderna för kalvbidraget ur statskassans synpunkt bör kompenseras medelst en motsvarande sänkning av det s. k. allmänna mjölkpristillägget. Den förut angivna kostnadsökningen för småbrukarstödet (i förhållande till det i direktiven åberopade beloppet) begränsas då till 5 milj. kronor.

Såsom framgår av tabell 29, har under de senaste åren kostnaderna för småbrukarstödet begränsats i förhållande till anslagsbeloppet för 1955/56. Genom avgången av bidragstagare har producentbidraget stegvis minskat och har för 1957/58 beräknats till närmare 42 milj. kronor. Den minskade mjölkproduktionen har begränsat leveranstillägget, vilket för 1957/58 har beräknats till 44 milj. kronor, samt extra mjölkpristillägget i norra Sverige, vilket för 1957/58 har angetts till 28 milj. kronor. Det totala småbrukarstödet kan således för 1957/58 beräknas uppgå till 114 milj. kronor. I förhållande till detta belopp innebär utredningens förslag en höjning med 19 milj. kronor. Utgångspunkten har härvid varit, att kostnaderna för kalv-

Tabell 29. Kostnaderna för olika småbrukarbidrag fr. o. m. 1948/49. I milj. kronor

	Producent- och kontant- bidrag	Leverans- tillägg	Extra mjölkpristillägg i norra Sverige	Totalt
1948/49.....	34,4 ¹	—	18,9	(53,3)
1949/50.....	72,9	—	21,1	94,0
1950/51.....	72,5	—	23,5	96,0
1951/52.....	70,0	26,7 ²	27,7	124,4
1952/53.....	68,5	50,9	31,4	150,8
1953/54.....	42,2	50,1	31,4	123,7
1954/55.....	45,6	47,9	27,5	121,0
1955/56 (enl. prop. 1955:180 och statsverksprop. 1955).....	47,0	50,0	31,0	128,0
1955/56.....	43,5	46,3	28,3	118,1
1956/57.....	42,1	44,4	27,7	114,2
1957/58 (prognos).....	41,5	44,4	28,0	113,9

¹ Bidrag för andra halvåret 1948.

² Fr. o. m. 1 mars 1952.

bidraget ur statskassans synpunkt kompenseras genom en motsvarande minskning av anslaget för det allmänna mjölkpristillägget.

Av det nuvarande småbrukarstödet har producentbidraget i princip helt tillförts brukare av gårdar under 10 hektar. Av såväl leveranstillägget som extra mjölkpristillägget i norra Sverige har emellertid en del även tillkommit brukare av gårdar över nämnda arealgräns. Enligt utredningens förslag skall arealtillägget, i likhet med det nuvarande producentbidraget, begränsas efter en arealgräns, medan av leveranstillägget, kalvbidraget och extra mjölkpristillägget i norra Sverige en del även kommer att tillföras jordbruk över 10 hektar. I tabell 30 redovisas en beräkning av de olika bidragens fördelning på skilda storleksgrupper. Beträffande leveranstillägget och extra mjölkpristillägget i norra Sverige har utgångspunkten för beräkningen varit de uppgifter om leveranskvantiteter inom olika storleksgrupper, som har erhållits genom specialbearbetningen av 1955 års mjölkundersökning, medan beräkningen i fråga om kalvbidraget bygger på de undersökningar om kalvproduktionens fördelning, vilka tidigare har redovisats i kapitel IX.

Såsom framgår av tabell 30, innebär utredningens förslag en nettohöjning av subventionsbeloppet till jordbruk under 10 hektar med 26 milj. kronor och till jordbruk i gruppen 10—20 hektar med 2 milj. kronor. För jordbruk i gruppen 20—30 hektar betyder subventionsomläggningen en bidragsminskning med 2 milj. kronor, medan motsvarande nedgång för jordbruk över 30 hektar uppgår till omkring 7 milj. kronor.

De i det föregående anförda kostnadsberäkningarna för det av utredningens föreslagna småbrukarstödet gäller vid småbrukets nuvarande omfattning. I kapitel IV har redovisats vissa prognosberäkningar beträffande jordbrukets strukturutveckling. Det framgick därvid, att man för de kommande åren

Tabell 30. Småbrukarstödet fördelning på olika storleksgrupper. I milj. kronor

	Under 10 ha	10—20 ha	20—30 ha	Över 30 ha	Totalt
<i>1956/57</i>					
Producentbidrag	42	—	—	—	42
Leveranstillägg.....	26	10	4	4	44
Extra mjölkpristillägg i norra Sverige	17	7	2	2	28
Totalt	85	17	6	6	114
<i>Utredningens förslag</i>					
Arealtillägg	50	—	—	—	50
Leveranstillägg.....	36	13	2	.	51
Kalvbidrag	11	2	1	.	14
Extra mjölkpristillägg i norra Sverige	19	8	3	2	32
Totalt	116	23	6	2	147
Avgår minskning av det allm. mjölkpristillägget	5	4	2	3	14
Totalt	111	19	4	-1	133
Förändring i förhållande till 1956/57	+26	+2	-2	-7	+19

torde räkna med en icke obetydlig minskning av antalet småbruk. Därmed kommer också kostnaderna för småbrukarstödet att stegvis minska. Framskrivningen i bilaga 2 anger exempelvis, att antalet småbruk fram till 1970 kommer att nedgå med ungefär 50 000. Man kan räkna med, att denna minskning till en helt övervägande del kommer att beröra småbruk med förhållandevis begränsade inkomster, d. v. s. att i första hand de småbruk, där arealtillägg utgår, kommer att försvinna. Vid ett genomsnittligt bidragsbelopp på 300—400 kronor innebär detta en minskning av kostnaderna för arealtillägget med 15 à 20 milj. kronor. Härtill kommer även en viss minskning av kostnaderna för leveranstillägget och extra mjölkpristillägget i norra Sverige. Man torde vidare kunna räkna med att vid oförändrade sysselsättningsförhållanden i andra näringar ett ökat antal småbrukare genom kompletterande sysselsättning utanför den egna brukningsenheten kommer att överskrida den föreslagna inkomstgränsen för arealtillägg. I den takt som den yttre rationaliseringen, produktionsförbättrande åtgärder och inkomster vid sidan om jordbruket leder till en förbättrad inkomstnivå för småbrukarbefolkningen, kommer således också småbrukarstödet att begränsas. Några särskilda regler för med vissa intervaller återkommande översyner av småbrukarstödet är därför enligt utredningens uppfattning icke påkallade.

Beträffande de nuvarande och av utredningen beräknade kostnaderna för administrationen av småbrukarstödet må följande anföras.

Kontrollen över efterlevnaden av kungörelsen om nuvarande producentbidrag och med stöd av denna kungörelse meddelade föreskrifter tillkommer för närvarande lantbruksstyrelsen. Lokalt handhaves bidragsfrågorna av

lantbruksnämnderna, varvid dock utbetalningen sker genom mejerierna. Mejerierna erhåller därvid ersättning med 50 öre för varje utbetalat bidrag och totalkostnaden för ersättningen till mejerierna har för 1958/59 beräknats till 65 000 kronor. Vid ett stort antal nämnder kontrolleras vidare bidragslistorna kontinuerligt av nämndernas sockenombud, som härför uppbär särskild ersättning. Kostnaden för denna kontroll kan överslagsmässigt beräknas till 30 000—40 000 kronor. Ett icke oväsentligt arbete får slutligen i samband med producentbidrag utföras av nämndernas ordinarie personal, varvid dess mera kvalificerade tjänstemän i betydande utsträckning får anlitas.

Vid det av utredningen föreslagna arealtillägget har ersättningen till ordförandena i taxeringsnämnderna beräknats uppgå till omkring 35 000 kronor. Vidare bör man räkna med vissa kostnader för den centrala utbetalningen och kontrollen. Dessa kostnader kan uppskattas till i runt tal 50 000 kronor. Den av utredningen föreslagna omläggningen av leveranstillägget innebär ingen ändring i administrationskostnaderna. Däremot bör i samband med kalvbidraget en ersättning av ungefär 40 000 kronor årligen utgå till besiktningssinrättningarna. Eftersom någon utvidgning av jordbruksnämndens personal icke behöver föranledas av kalvbidraget, betingar det av utredningen föreslagna stödsystemet en total synlig administrationskostnad på omkring 125 000 kronor. I förhållande till det nuvarande stödsystemet kan således en ökning av de synliga administrationskostnaderna med 20 000—30 000 kronor beräknas. Det bör emellertid observeras, att det av utredningen föreslagna systemet innebär, att arbetskraften vid lantbruksnämnderna i stor utsträckning frigöres från dennas nuvarande befattning med bidragsärendena.

Särskilt yttrande av herr Axel Johansson

Vid utformningen av arealtillägget har utredningen bl. a. föreslagit, att en förmögenhetsgräns fastställes vid samma nivå som den skattefria gränsen beträffande förmögenhetsskatt och att förmögenhetsgränsen framdeles justeras vid eventuella ändringar av det skattefria beloppet. I nuvarande läge innebär den föreslagna gränsen, att personer med mer än 80 000 kronor i taxerad förmögenhet uteslutes från arealtillägg. Enligt min mening är dock den föreslagna gränsen alltför hög — även hos personer, som redovisar en betydligt lägre förmögenhet än ovannämnda 80 000 kronor, torde nämligen något stödbehov icke föreligga. Jag vill därför förordna, att förmögenhetsgränsen trots vissa av utredningen åberopade kontrollsvårigheter fastställes till 50 000 kronor.

Utredningen har vidare beträffande arealtillägget föreslagit, att detta tillägg med lägsta belopp (125 kronor) skall utgå vid brukningsenheter med en vid fastighetstaxeringen redovisad åkerareal av 1,1—2,0 hektar. Enligt min mening bör något tillägg överhuvudtaget icke utgå vid brukningsenheter med lägre åkerareal än 2,1 hektar. De mindre enheterna kan nämligen knappast betraktas som jordbruksföretag och det är enligt min uppfattning icke förenligt med småbrukarstödet syften att inom dess ram subventionera en viss speciell bosättningsform.

Vissa beräkningar angående konsumtions- och produktionsutvecklingen

Av fil. lic. KARL SÄKK¹

Det är av intresse att utröna hur den svenska konsumtionen och produktionen av jordbruksprodukter under vissa förhållanden kan komma att utvecklas och i vad mån tendenser föreligger till vidgad överskottsproduktion. I det följande redovisas därför vissa beräkningar om den väntade konsumtionen och produktionen i början av 1970-talet. Det bör framhållas, att syftet med beräkningarna icke har varit att ge en exakt prognos av det kommande läget på olika varuområden. Den framtida produktionsfördelningen blir självfallet beroende av de då aktuella avsättningsförhållandena för olika varugrupper. Beräkningarna har följaktligen endast till syfte att belysa den huvudsakliga storleksordningen av en eventuell överskottsproduktion.

På konsumtionssidan kan man icke räkna med en ökad kaloriförbrukning per capita. Däremot bör man vid en konsumtionsprognos räkna med en fortsatt förskjutning av förbrukningen mot högförädlade livsmedel. Takten i en sådan förskjutning vid stigande realinkomst är emellertid svår att ange. Det synes emellertid sannolikt, att förskjutningarna i fråga blir mindre utpräglade än under förkrigstiden. I beräkningarna har därför räknats med en något lägre förskjutningstakt än på 1920- och 1930-talen. Beträffande matfettskonsumtionens fördelning mellan smör och margarin har antagits att förskjutningen i matfettskonsumtionens sammansättning kommer att ske i samma takt som från 1930-talet till 1956.

Utgångspunkten för beräkningarna har varit realinkomsten och konsumtionen av olika livsmedel år 1956. I fråga om realinkomsten har antagits dels att denna fram till 1970/71 kommer att

stiga med 1,5 procent årligen, dels att den årliga stegringen kommer att uppgå till 3,0 procent.

Beräkningen av totalkonsumtionen av olika livsmedel har baserats på en av statistiska centralbyrån utförd befolkningsprognos. Enligt denna prognos beräknas totalbefolkningen 1970 till ungefär 7,6 miljoner.

I tabell 1 redovisas den under ovan angivna förutsättningar beräknade totalkonsumtionen av olika jordbruksprodukter 1970/71.

Tabell 1. Konsumtionen av vissa viktigare jordbruksprodukter 1956 och 1970/71 (prognos). 1 milj. kg

	1956	1970/71	
		Vid 1,5 %-ig årlig realinkomststegring	Vid 3 %-ig årlig realinkomststegring
Vete- och rågmjöl	520	492	456
Matpotatis	765	769	749
Socker o. sirap (uttryckt i raffinad)	339	374	394
Smör och margarin	175	196	209
Kött och fläsk	336	365	379
därav kött	153	166	172
fläsk	183	199	207
Ägg	75	87	95

Enligt 1956 års jordbruksräkning uppgick åkerarealen till 3,60 milj. hektar och var därmed 0,05 milj. hektar lägre än enligt jordbruksräkningen 1951. I föreliggande beräkningar har antagits en lika stor årlig minskning av åkerarealen fram till 1970/71 som mellan 1951 och 1956. För detta år har sålunda räknats med en åkerareal på 3,46 milj. hektar.

¹ Föreliggande beräkningar har utförts med biträde av fru Sonja Ihrman.

Tabell 2. Åkerjordens användning 1954—1957 och 1970 (prognos). I 1 000-tal hektar

Växtslag	1954	1955	1956	1957	1970 prognos
Brödsäd	581	447	519	448	450
Oljeväxter	100	101	29	96	100
Fodersäd	939	1 023	1 065	1 051	900
Trindsäd	25	25	27	26	20
Summa säd och oljeväxter	1 645	1 596	1 640	1 621	1 470
Potatis	120	123	122	119	120
Sockerbeter	59	53	50	54	50
Foderväxter ¹	1 616	1 626	1 556	1 552	1 550
Andra växtslag	22	24	26	23	30
Summa skördad areal	3 462	3 422	3 394	3 369	3 220
Träda	185	225	204	229	240
Summa åkerjord	3 647	3 647	3 598	3 598	3 460

¹ Vallväxter, säd till bete och grönfoder, foderrotfrukter.

Fördelningen av åkerjorden på olika grödor anges i tabell 2. Som framgår därav, har för prognosåret räknats med en till 450 000 hektar uppgående brödsädsareal. För oljeväxter har samtidigt upptagits en areal av 100 000 hektar. För fodersäd har räknats med en något lägre areal än 1957. Kornarealen har därvid antagits till 270 000, havrearealen till 350 000 och blandsädsarealen till 280 000 hektar. För sockerbeterna har räknats med en areal av 50 000 hektar, medan potatisarealen har antagits till 120 000 hektar. I fråga om foderväxter har förutsatts i stort sett oförändrade arealer.

Tabell 3. Normskördar 1955, 1956, 1957 och 1970 (prognos). I kg/hektar

Växtslag	Normskördar 1955	Normskördar 1956	Normskördar 1957	1970 prognos
Höstvete	2 550	2 600	2 600	2 800
Vårvete	2 150	2 150	2 200	2 600
Höstråg	2 200	2 200	2 200	2 500
Korn	2 350	2 350	2 400	2 600
Havre	1 775	1 775	1 800	1 900
Blandsäd	2 150	2 150	2 200	2 200
Årter	1 650	1 650	1 650	1 700
Potatis	14 800	14 800	14 800	16 300
Sockerbeter	35 000	35 000	35 000	36 500
Foderrotfrukter	35 000	35 000	35 000	35 000
Vallhö	3 650	3 650	3 650	3 800

Hektarskördarna 1970 har uppskattats med utgångspunkt i skördeutvecklingen under åren 1921—39 och 1948—56. Avkastningen från betesvallar och betesängar har i beräkningarna upptagits till 2 000 resp. 600 foderenheter per hektar. För ängshö har avkastningen antagits till 1 300 kg/hektar.

I tabell 4 redovisas den beräknade totalskörd 1970/71 uttryckt i skördeenheter.

För prognosåret 1970/71 har skörden beräknats till 9 772 milj. skördeenheter och överstiger därmed normskörden

Tabell 4. Skörden i miljoner skördeenheter vid normskörd 1955, 1956, 1957 och 1970 (prognos)

	1955	1956	1957	1970 prognos
Brödsäd	1 038	1 235	1 054	1 195
Övrig spannmål	1 884	1 967	1 992	1 850
Oljeväxter	297	71	363	275
Summa	3 219	3 273	3 409	3 320
Potatis och rotfrukter	1 022	998	1 005	1 050
Hö och halm	2 883	2 878	2 851	2 910
Blast	91	88	91	92
Summa	3 996	3 964	3 947	4 052
Bete och grönfoder	2 300	2 300	2 300	2 400
Totalt	9 515	9 537	9 656	9 772

Tabell 5. Skörden av olika produkter vid normskörd 1955, 1956, 1957 och 1970.

	1955	1956	1957	1970 prognos
Brödsäd.....	1 038	1 235	1 054	1 195
Rapsfrö m. m...	148	35	182	138
Fodersäd.....	2 052	2 137	2 158	1 983
Trindsäd.....	42	45	43	34
Potatis.....	1 813	1 802	1 765	1 956
Sockerbeter....	1 839	1 756	1 875	1 825
Foderrotfrukter.	1 084	1 080	947	1 050
Vallhö.....	4 332	4 125	4 146	4 294

1957 med 1 procent. I beräkningarna har skörde­stegringen på grund av ökade hektarskör­dar delvis motvägts av den antagna arealminskningen. Beträffande användningen av skörden under prognosåret har förutsatts, att brödsäds­överskottet icke till någon del kommer att utfodras. Den för animalieproduktionen tillgängliga inhemska fodertillgången utgör då prognosåret 7 241 milj. fe, varav 4 841 utgöres av stallfoder och 2 400 milj. fe av bete. Det har vidare antagits, att 50 milj. kg oljekraftfoder och majs kommer att importeras. För djurskötseln finnes sålunda under prognosåret disponibla 4 894 milj. fe stallfoder, vartill kommer 2 400 milj. fe av bete.

Hästbeståndet har prognosåret antagits till 150 000. I beräkningarna har vidare antagits ett kobestånd på 1,45 mil-

joner och en årlig avkastningsstegring per ko med 1 procent. Mjöl­kproduktionen 1970/71 uppgår under dessa förut­­sättningar till 4 324 milj. kg (exkl. fodermjölk). Kött­produktionen har bl. a. på grund av ökad kalv­­upp­födning be­räknats stiga med 9 milj. kg. Slutligen har antagits en utvidgning av fläsk­­produktionen.

I tabell 6 anges den beräknade produktionen av olika jordbruksprodukter 1970/71, varvid beträffande konsumtionen två alternativ redovisas. Beräk­ningsresultaten anger för 1970/71 ett veteöverskott på 371 resp. 402 milj. kg och ett rågöverskott på 18 resp. 31 milj. kg. För övriga vegetabilier, med undantag för socker och oljeväxter, svarar den beräknade produktionen mot förbrukningen inom landet. Produktionen av sockerbeter motsvarar enligt beräkningen 81 resp. 77 procent av den in­ländska förbrukningen. Beträffande oljefröer har antagits en inblandning av inhemskt oljefrö i margarin med 35 procent och under denna förutsättning erhålles vid samtliga konsumtionsalter­nativ ett visst överskott på oljefrö.

Beträffande fördelningen av matfett­konsumtionen mellan smör och margarin har antagits, att förskjutningen i matfettskonsumtionens sammansättning kommer att ske i samma takt som från 1930-talet till 1956. Detta ger 1970/71 en smörkonsumtion av 50 resp. 53 milj. kg.

Tabell 6. Produktionen kontra konsumtionen av olika jordbruksprodukter 1970/71. I milj. kg

	Produktion	Konsumtion		Överskott (+) eller under­skott (—)	
		Vid 1,5 %-ig årlig realin­ komststegring A	Vid 3 %-ig årlig realin­ komststegring B	A	B
		Vete.....	945	¹ 574	¹ 543
Råg.....	250	232	219	+ 18	+ 31
Socker (räknad i råsocker).....	319	394	414	— 75	— 95
Oljefrö ²	138	³ 109	³ 117	+ 29	+ 21
Smör.....	110	50	53	+ 60	+ 57
Ägg.....	95	87	95	+ 8	± 0
Kött.....	166	166	172	± 0	— 6
Fläsk.....	220	199	207	+ 21	+ 13

¹ Inklusive utsäde, lagringsförluster och avrens.

² 9 procent vattenhalt.

³ Vid inblandning i margarin av olja av inhemskt oljefrö med 35 procent.

De i det föregående redovisade beräkningarna tyder icke på någon utvidgning av den totala överskottsproduktionen. Det är dock samtidigt tydligt, att på vissa varuområden icke obe-

tydliga avsättningsvårigheter kan uppstå. Detta gäller i första hand mjölkområdet, där en väsentlig utvidgning av överskottsproduktionen icke synes osannolik.

111
110
109
108
107

112
111
110
109
108
107

113
112
111
110
109
108
107

114
113
112
111
110
109
108
107

115
114
113
112
111
110
109
108
107

116
115
114
113
112
111
110
109
108
107

117
116
115
114
113
112
111
110
109
108
107

118
117
116
115
114
113
112
111
110
109
108
107

119
118
117
116
115
114
113
112
111
110
109
108
107

120
119
118
117
116
115
114
113
112
111
110
109
108
107

Undersökning av förskjutningarna i brukningsstrukturen mellan åren 1951 och 1956

Av fil. lic. FOLKE LARSSON

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Undersökningens uppläggning och genomförande 106 2. Tillförlitligheten i beräkningarna 107 3. Storleksfördelningen 1951 och 1956... 108 4. Ägareförhållanden 111 5. Arrenden och sambruk 112	6. Förändringarna i åkerarealen 114 7. Ägare och brukareskiften m. m. 115 8. Förskjutningar mellan storleksgrupperna 116 9. Framskrivning av antalet brukningsenheter till år 1971..... 117
---	---

De allmänna jordbruksräkningarna ger med vissa års mellanrum detaljerade uppgifter om brukningsenheternas antal och storlek inom skilda geografiska områden. Genom att jämföra jordbruksräkningarnas resultat får man en bild av de förändringar i fråga om jordbrukens storleksfördelning samt arealen av olika ägoslag, som inträffat under mellantiden. För ett mera ingående studium av strukturförändringarnas »mekanik» ger dock jordbruksräkningsmaterialet ej tillräckligt underlag. Sålunda är det av intresse att söka klarlägga i vilken utsträckning ofullständiga enheter genom förvärv eller arrende av mark uppnått en sådan storlek, att de kan anses bärkraftiga. Med utgångspunkt i jordbruksräkningarna kan endast nettoförändringarna i antalet brukningsenheter i skilda storleksklasser belysas. Man har hittills inte kunnat bestämma hur många jordbruk av en viss storleksklass som årligen nedlagts och hur många som fått sin areal ökad resp. minskad. Att en betydande strukturrationalisering har ägt rum under senare år är obestridligt, men man vet ej i vilken omfattning de vidgade enheternas areal ökats genom förvärv eller genom arrendering av mark. Även den hittillsvarande redovisningen av olika ägarekategoriers jordinnehav och förändringarna häri är i flera avseenden otillräcklig.

En nyligen vid jordbrukets utredningsinstitut företagen undersökning ger emellertid vissa bidrag till klarläggandet av de yttre strukturförändringarna i det svenska jordbruket under tiden 1951—56. Några preliminära resultat från denna undersökning framlägges i denna bilaga. Undersökningen ingår som ett första led i en vid institutet pågående struktur- och befolkningsutredning.

1. Undersökningens uppläggning och genomförande

Undersökningen bygger på ett omfattande statistiskt primärmaterial, som för ändamålet insamlats av lokala kontaktmän. Av praktiska skäl har undersökningen utförts på stickprovsbasis, varvid urvalet uttagits enligt sådana principer att resultaten i stort sett avspeglar förhållandena inom hela landets jordbruk.

Utgångspunkten vid urvalet har varit uppgiftsblanketterna till 1951 års jordbruksräkning, vilka har ställts till förfogande av Statistiska Centralbyrån. Ifrågavarande blanketter arkiveras bundade kommunvis. Med slumpmässig start har var trettionde blankett i ordning uttagits. Genom detta »systematiska» urvalsförfarande har en tillfredsställande

geografisk spridning erhållits. I de fall en brukningsenhet omfattat såväl en huvudgård som en eller flera sidobruk har blanketterna avseende sidobruken ej beaktats vid urvalet. Trots att blanketterna avser fastigheter (taxeringsenheter) har urvalet sålunda kommit att gälla brukningsenheter. Vidare har jordbruk med högst två hektar åker, som råkat bli uttagna i urvalet, uteslutits ur undersökningen. Sammanlagt omfattade urvalet över 9 000 brukningsenheter av alla storlekar över två hektar åker spridda över hela landet. Samtliga urvalsgårdar har uppgivits existera vid jordbruksräkningstillfället hösten 1951.

Från jordbruksräkningsmaterialet överfördes beträffande de uttagna gårdarna uppgifterna om fastighetsbeteckning, ägare och arealer m. m. till särskilda uppgiftsblanketter. Dessa distribuerades till utredningsinstitutets kontaktmän ute i bygderna, som kontrollerade de angivna uppgifterna samt ifyllde motsvarande uppgifter avseende år 1956. Med ledning av kontaktmännens uppgifter kunde alltså beträffande varje brukningsenhet avgöras, dels om den verkligen existerade 1951 och då omfattade de till jordbruksräkningen uppgivna arealerna, dels om den sedan dess upphört som självständigt jordbruk, genom att åkern överförts till annat ägoslag eller fastigheten ingått som sidobruk till annat jordbruk, eller om brukningsenheten fortfarande ägde bestånd 1956 och i så fall vilka arealförändringar som eventuellt hade förekommit.

Det från kontaktmännen inkomna materialet har blivit föremål för granskning vid utredningsinstitutet. I de fåtal fall då kontaktmännens lokalkännedom ej räckt till för att utreda brukningsförhållandena har andra källor, bl. a. Riksförbundet Landsbygdens folks jordbruksregister, anlitats. Beträffande ett sjuttiofem undersökningsgårdar, motsvarande mindre än en procent av samtliga, har dock klarhet icke kunnat vinnas, framförallt beroende på att uppgifterna till 1951 års jordbruksräkning varit alltför ofullständiga för att med säker identifiering av fastigheterna.

2. Tillförlitligheten i beräkningarna

Av flera skäl bör de i det följande framlagda resultaten betraktas som approximativa. För det första är de på grund av undersökningens stickprovskaraktär omgivna av vissa säkerhetsmarginaler. Vidare kan man uppenbarligen inte med säkerhet utgå från att kontaktmännen alltid har vetskap om de verkliga förhållandena. Härvid torde man kunna anta att över- och underskattningar av arealerna förekommer i ungefär samma omfattning, varför felet i stort sett utjämnar varandra. Det är dock inte otänkbart att kontaktmännen i något fall råkat förbise förändringar, som verkligen inträffat, varigenom omfattningen av strukturförändringarna kommer att underskattas (denna fråga kommer att närmare klarläggas i samband med den pågående struktur- och befolkningsutredningen). Slutligen bör påpekas, att de här redovisade uppgifterna endast är av preliminär natur. På undersökningens nuvarande stadium har inte alla de nödvändiga kontrollerna av olika slag hunnit göras, varför vissa smärre justeringar av resultaten sannolikt kommer att ske, innan den definitiva rapporten läggs fram.

För att ge ett begrepp om storleken av de osäkerhetsmarginaler, som föreligger vid den använda stickprovstekniken, kan följande nämnas om medelfelsberäkningarna.

Ofta gäller frågeställningen hur stor procent av gårdarna, som utmärkes av en viss egenskap, t. ex. »arrenderad år 1951» eller »byte av ägare 1951—56». Detta procental betecknas med P och antalet urvalsgårdar med n . Medelfelet i procentalet kan då beräknas enligt följande formel:

$$\sigma_p^2 = \frac{P(100-P)}{n}$$

Formeln gäller egentligen under förutsättning att uttagandet skett genom s. k. obundet, slumpmässigt urval. Det här använda systematiska urvalsförfarandet bör i allmänhet ge lägre medelfel, men ovanstående formel torde kunna använ-

das, såvida ej den undersökta egenskapen uppvisar en betydande regional variation, i vilket fall formeln ger alltför höga värden.

Om exempelvis 10,0 procent av samtliga 9 000 gårdar i undersökningen har visat sig besitta en viss egenskap blir medelfelet enligt ovanstående formel cirka 0,3 procent. Detta procenttal är då en normal avvikelse mellan det sanna och det beräknade procenttalet, medan en avvikelse av mer än 0,6 procent (dubbla medelfelet) är tämligen osannolik. Det faktiska värdet bör följaktligen i detta fall ligga någonstans mellan 9,4 och 10,6 procent.

Bestämmer man motsvarande procenttal för någon undergrupp av populationen, t. ex. gårdar med 2—5 hektar åker, ökar i allmänhet medelfelet. Den ovan angivna formeln är ej giltig för detta fall, eftersom urvalet ej skett inom ifrågavarande undergrupp. I stället användes den modifierade formeln:

$$\sigma_P^2 = \frac{P(100-P)}{n'} + \frac{P^2}{n'} \left(1 - \frac{n'}{n}\right)$$

där n' är antalet urvalsgårdar i undergruppen.

Följande tablå visar medelfelet storlek enligt ovanstående formel vid olika värden på n' och P .

n'	P							
	0,1	0,5	1	5	10	50	100	
50..	0,4	1,0	1,4	3	4	10	14	
100..	0,3	0,7	1,0	2	3	7	10	
500..	0,14	0,3	0,4	1,0	1,4	3	4	
1 000..	0,10	0,2	0,3	0,7	1,0	2	3	
5 000..	0,04	0,10	0,14	0,3	0,4	0,8	0,9	
9 000..	0,03	0,07	0,10	0,2	0,3	0,5	0	

Vid bedömandet av de i fortsättningen redovisade relativtalens tillförlitlighet bör denna medelfelstablå användas. Det framgår t. ex., att skattningar av relativtal för gruppen omfattande mindre än 50 enheter i urvalet ofta är alltför osäkra för att kunna vara användbara. I dylika fall har talen därför satts inom parentes.

3. Storleksfördelningen 1951 och 1956

Ur kontrollsynpunkt kan det vara av intresse att först jämföra den storleks-

fördelning med avseende på brukningsenheternas åkerareal, som redovisas i berättelsen över 1951 års jordbruksräkning med de på grundval av den föreliggande undersökningen uppräknade talen¹ för samma år.

Storleksgrupp	Antal brukningsenheter 1951		Diff. %
	Enligt jordbruksräkningen	Enligt föreliggande undersökning (uppräkn. tal) ¹	
2— 5 hektar.	95 945	90 270	— 5,9
5— 10 »	89 755	89 100	— 0,7
10— 15 »	39 599	39 540	— 0,1
15— 20 »	20 191	19 410	— 3,9
20— 30 »	17 719	17 760	+ 0,2
30— 50 »	11 234	10 560	— 6,0
50—100 »	5 419	5 190	— 4,2
100— »	2 325	2 490	+ 7,1
Totalt	282 187	274 320	— 2,8

Vid granskningen av materialet påträffades 115 gårdar, som av kontaktmännen förklarats icke ha drivits som självständiga jordbruk år 1951. Räknar man upp detta antal får man 3 450 gårdar, vilket alltså förklarar närmare hälften av den föreliggande differensen mellan totalsiffrorna. Flertalet av dessa gårdar tillhör storleksklassen 2—5 hektar. Den återstående skillnaden torde sammanhånga med, att vid urvalsproceduren enheter med högst 2 hektar förkastats, varför inte exakt en tredjedel av gårdarna med över 2 hektar åker blivit uttagna samt ev. också med vissa ofullständigheter i blankettmaterialet. Trots de här berörda omständigheterna kan representativiteten med avseende på gårdarnas åkerareal anses tillfredsställande.

I det följande har det ovannämnda sjuttioalet gårdar, beträffande vilka brukningsförhållandena ej kunnat klarläggas, uteslutits ur redovisningen. Vidare har någon uppräknings av de vid undersökningen framkomna talen ej skett i fortsättningen. Härigenom underlättas bedömningen av resultatens tillförlitlighet. Uppräknings till totalnivå kan om så önskas lätt företagas genom att de redovisade frekvenserna multipliceras med 30.

¹ Uppräkningsen har skett genom multiplicering med 30.

Tabell I. Antal brukningsenheter i olika områden åren 1951 och 1956 med fördelning på storleksgrupper efter åkerarealen (ej uppräknat)

Område	Storleksgrupp, ha åker	Antal brukningsenheter		Procentuell förändring 1951—56
		År 1951	År 1956	
Götalands södra slättbygder (Gss) .	2— 5	89	80	— 10
	5— 10	128	110	— 14
	10— 15	104	105	+ 1
	15— 20	65	59	— 9
	20— 30	85	85	0
	30— 50	75	70	— 7
	50—100	29	33	(+ 14)
	100—	11	12	(+ 9)
Totalt		586	554	— 5
Götalands mellanbygder (Gmb) ...	2— 5	115	97	— 16
	5— 10	194	176	— 9
	10— 15	137	126	— 8
	15— 20	92	93	+ 1
	20— 30	80	82	+ 2
	30— 50	35	38	(+ 9)
	50—100	20	20	(0)
	100—	8	7	(— 12)
Totalt		681	639	— 6
Götalands skogsbygder (Gsk)	2— 5	936	801	— 14
	5— 10	981	908	— 7
	10— 15	348	337	— 3
	15— 20	143	151	+ 6
	20— 30	97	96	— 1
	30— 50	43	45	(+ 5)
	50—100	22	18	(— 18)
	100—	10	10	(0)
Totalt		2 580	2 366	— 8
Götalands norra slättbygder (Gns).	2— 5	140	107	— 24
	5— 10	200	167	— 16
	10— 15	183	173	— 5
	15— 20	97	103	+ 6
	20— 30	105	107	+ 2
	30— 50	63	60	— 5
	50—100	31	32	(+ 3)
	100—	19	19	(0)
Totalt		838	768	— 8
Svealands slättbygder (Ss)	2— 5	144	110	— 24
	5— 10	221	172	— 22
	10— 15	191	173	— 9
	15— 20	129	127	— 2
	20— 30	163	158	— 3
	30— 50	112	114	+ 2
	50—100	57	59	+ 4
	100—	31	29	(— 6)
Totalt		1 048	942	— 10
Svealands skogsbygder (Ssk)	2— 5	333	285	— 14
	5— 10	353	320	— 9
	10— 15	152	138	— 9
	15— 20	65	63	— 3
	20— 30	45	47	(+ 4)
	30— 50	20	21	(+ 5)
	50—100	13	11	(— 15)
	100—	3	3	(0)
Totalt		984	888	— 10

Område	Storleksgrupp, ha åker	Antal brukningsenheter		Procentuell förändring 1951—56
		År 1951	År 1956	
Norra Sverige nedre delen (Nn) ...	2— 5	610	548	— 10
	5— 10	439	393	— 10
	10— 15	113	122	+ 8
	15— 20	37	40	(+ 8)
	20— 30	13	17	(+ 31)
	30— 50	3	2	.
	50—100	—	—	.
	100—	1	—	.
Totalt		1 216	1 122	— 8
Norra Sverige övre delen (Nö)	2— 5	601	527	— 12
	5— 10	430	418	— 3
	10— 15	89	97	+ 9
	15— 20	19	25	(+ 32)
	20— 30	2	5	.
	30— 50	1	—	.
	50—100	—	—	.
	100—	—	—	.
Totalt		1 142	1 072	— 6
Hela riket	2— 5	2 968	2 555	— 14
	5— 10	2 946	2 664	— 10
	10— 15	1 317	1 271	— 3
	15— 20	647	661	+ 2
	20— 30	590	597	+ 1
	30— 50	352	350	— 1
	50—100	172	173	+ 1
	100—	83	80	— 4
Totalt		9 075	8 351	— 8

I tabell 1 har antalet undersökningsgårdar inom vart och ett av de olika områdena¹ fördelats efter arealinnehavet 1951 resp. 1956. En genomgående tendens för alla områden är att antalet enheter i de båda lägsta storleksklasserna har minskat. För hela riket noteras en årlig nedgång av 3 resp. 2 procent. Den största minskningen av antalet mindre jordbruk synes ha skett inom de båda mellansvenska slättområdena. En orsak härtill kan vara att skogsmarksarealen är mindre vid jordbruken i slättområdena än i skogsbygderna och att lantbrukets lönsamhet därmed blir sämre. En annan anledning till den starka nedgången av antalet småbruk i Götaland norra slättbygder och Svealands slättbygder torde sökas i den omständigheten, att flertalet större städer och industricentra återfinnes här, varigenom dragningen till stadsnäringarna blir mera markant.

Det bör påpekas, att minskningstak-

ten i storleksgrupper 2—5 hektar sannolikt har blivit något överskattad. Likaväl som det förekommer enheter vars åkerareal av en eller annan anledning gått under två hektar och de därmed har förvunnit ur populationen, kan av fastigheter under denna gräns genom sammanläggning ha bildats jordbruk i gruppen 2—5 hektar. I den mån brukningsenheter tillkommit på detta sätt under perioden 1951—56 kommer de ej att redovisas i denna undersökning. Sannolikt är dock antalet dylika fall tämligen ringa.

När det gäller grupperna över 10 hektar visar tabellen att förskjutningarna är ganska små. I vissa storleksgrupper noteras en ökning i andra en minskning. Endast i Norrland är ökningen genomgående.

I tabell 2 har enheterna grupperats efter såväl åker- som skogsmarksarealen.

¹ Enligt indelningen i lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning.

Tabell 2. Antal brukningsenheter 1951 och 1956 med fördelning på storleksgrupper efter åker- och skogsmarksarealen, (ej uppräknat)

Storleksgrupp		Antal brukningsenheter		Procentuell förändring 1951—56
åker hektar	skogsmark hektar	1951	1956	
2—10	0—10	2 935	2 506	— 14,6
	10—50	2 159	1 950	— 9,7
	50—	819	763	— 6,8
10—30	0—10	1 351	1 303	— 3,6
	10—50	847	854	+ 0,8
	50—	356	372	+ 4,4
30—	0—10	390	383	— 1,8
	10—50	103	105	+ 1,9
	50—	114	115	+ 0,9

Som framgår av procenttalen i sista kolumnen, har de skogfattiga enheterna i storleksgruppen 2—10 hektar åker minskat mera än de skogförsedda gårdarna i samma grupp. Förhållandena är liknande i grupperna med större åkerareal, ehuru förskjutningarna här är mindre.

Man kan alltså konstatera, att »företagsdöden» inom jordbruket främst gått ut över de mindre jordbruken. I första hand synes åkerarealen vara avgörande för avgångstakten men även skogsinnehavet utgör en betydelsefull faktor.

Strukturrationaliseringens andra sida, förstorandet av de bestående enheterna, belyses inte lika klart av de här anförda siffrorna utan blir föremål för särskild analys i ett följande avsnitt.

4. Ägareförhållanden

För de i undersökningen ingående gårdarna har en klassificering på vissa jordägarekategorier företagits. Eftersom en brukningsenhet kan vara sammansatt av fastigheter tillhörande olika ägaregrupper, kan en fördelning av antalet jordbruk efter jordägarekategorier ej utan vidare göras. I tabell 3 redovisas fördelningen av åkerarealen åren 1951 och 1956.

Den största delen av åkern, över 80 procent, innehas av enskilda. Bland juridiska personer som äger åkerjord överväger sterbhusen. I motsats till vad fallet är beträffande övriga jordägaregrupper har sterbhusens arealinnehav ökat under perioden. Detta är en anmärkningsvärd företeelse, som framförallt torde sammanhånga med den alltmer ökade flykten till realvärden. Gårdar som annars skulle ha försålts till en av sterbhusdelägarna behålles nu ofta kvar och drives av sterbhuset.

Den totala arealen äng och kulturbete i enskild ägo har för undersökningsgårdarna minskat från 18 540 till 17 006 hektar, d. v. s. med 8,3 procent. Samma

Tabell 3. Areal åker 1951 och 1956 fördelad på jordägarekategorier (ej uppräknat)

Jordägarekategori	Areal Åker		Procentuell förändring 1951—56	Därav utarrenderad åker			
	1951 hektar	1956 hektar		1951		1956	
				hektar	%	hektar	%
Enskild person	97 337	93 238	— 4,2	23 544	24,2	21 624	23,2
Sterbhus	5 678	6 352	+ 11,9	4 179	73,6	4 538	71,4
Bolag och stiftelser	3 514	3 270	— 6,9	2 038	58,0	1 742	53,3
Lantbruksnämnder	66	118	.	62	.	95	.
Kronan	2 223	1 786	— 19,7	2 223	100,0	1 786	100,0
Kommuner, allmänningar	1 387	1 267	— 8,6	1 258	90,7	1 230	97,1
Kyrkan	2 634	2 620	— 0,5	2 634	100,0	2 610	99,6
Universitet	445	413	(— 7,2)	445	100,0	413	100,0
Övriga	902	1 002	(+ 11,1)	710	78,7	675	67,4
Totalt	114 186	110 066	— 3,6	37 093	32,5	34 713	31,5

Tabell 4. Antal brukningsenheter 1951 och 1956 med fördelning på olika brukningsformer, områdesvis (ej uppräknat)

Område	År	Självägda jordbruk (äges helt av brukaren)		Blandjordbruk (en del äges av brukaren, en del av annan person)		Arrendejordbruk (äges helt av annan person än brukaren)		Samtliga jordbruk	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Gss	1951	413	70,5	51	8,7	122	20,8	586	100,0
	1956	372	67,1	59	10,7	123	22,2	554	100,0
Gmb	1951	521	76,5	61	9,0	99	14,5	681	100,0
	1956	479	75,0	74	11,6	86	13,4	639	100,0
Gsk	1951	1 865	72,3	195	7,6	520	20,1	2 580	100,0
	1956	1 688	71,4	240	10,1	438	18,5	2 366	100,0
Gns	1951	544	64,9	59	7,0	235	28,1	838	100,0
	1956	508	66,1	72	9,4	188	24,5	768	100,0
Ss	1951	620	59,1	91	8,7	337	32,2	1 048	100,0
	1956	531	56,4	113	12,0	298	31,6	942	100,0
Ssk	1951	605	61,5	133	13,5	246	25,0	984	100,0
	1956	541	60,9	132	14,9	215	24,2	888	100,0
Nn	1951	903	74,2	164	13,5	149	12,3	1 216	100,0
	1956	852	75,9	138	12,3	132	11,8	1 122	100,0
Nö	1951	973	85,2	55	4,8	114	10,0	1 142	100,0
	1956	908	84,7	67	6,3	97	9,0	1 072	100,0
Hela riket....	1951	6 444	71,0	809	8,9	1 822	20,1	9 075	100,0
	1956	5 879	70,4	895	10,7	1 577	18,9	8 351	100,0

kategori redovisar också en minskning av skogsmarksarealen från 231 057 till 222 384 hektar eller med 3,8 procent. Minskningen av de enskildas skogsinnehav är dock endast skenbar. I stor utsträckning rör det sig här om enheter som utgått ur undersökningspopulationen, därför att åkern försålts eller utarrenderats till sambruk, men där skogen fortfarande behålles av den gamle ägaren. Om denna tendens emellertid fortsätter en följd av år torde i samband med arvsfallen mer och mer av bonde-skogen komma att överföras till enskilda ägare utanför jordbruket.

5. Arrenden och sambruk

Tabell 3 visar också, att den arrenderade arealens andel av den totala åkern

minskat något under perioden. En klarare bild över de olika arrendeformerna och utvecklingen härvidlag får man emellertid av tabell 4.

Omkring 70 procent av landets jordbruk äges helt av resp. brukare. I övriga fall föreligger arrenden. Av särskilt intresse är här att följa utvecklingen beträffande de s. k. »blandjordbruket», d. v. s. brukningsenheter där brukaren såväl äger som arrenderar åker. I de fall kapitalbristen lägger hinder i vägen för en önskvärd förstoring av åkerarealen genom förvärv av tillskotts jord, kan den eftersträfvade arealökningen ibland åstadkommas genom arrendering av lämplig mark. Av tabellen framgår, att antalet blandjordbruk ökat i de flesta områdena trots att totalantalet gårdar genomgående minskat. Ett markant un-

Tabell 5. Antal brukningsenheter 1956 fördelade på storleksklasser efter ägd resp. arrenderad åkerareal samt (siffrorna inom parentes) förändringarna 1951—56 (ej uppräknat)

Ägd åkerareal hektar	Arrenderad åkerareal hektar					
	0	0,1—2	2—5	5—10	10—15	
0	—	—	367 (—98)	401 (—83)	230 (—47)	
0,1— 2 ..	—	31 (—15)	35 (—9)	5 (—3)	(—1)	
2— 5 ..	2 060 (—285)	119 (—1)	93 (—13)	25	4	
5—10 ..	1 994 (—207)	90 (+24)	123 (+21)	69 (+13)	16 (+1)	
10—15 ..	851 (—31)	23	51 (+10)	32 (—2)	11 (+2)	
15—20 ..	392 (—4)	8 (+3)	18 (+15)	11 (+1)	6 (+4)	
20—30 ..	318 (—23)	1 (—2)	14 (+7)	6 (+2)	14 (+8)	
30—50 ..	154 (—13)	4	4	5 (+4)	4 (+2)	
50—100 ..	76 (—3)	1	4 (+2)	3 (+1)	3 (+1)	
100— ..	34 (+1)	1		1	(—1)	
Totalt	5 879 (—565)	277 (+9)	708 (—66)	5 558 (—67)	288 (—35)	
	15—20	20—30	30—50	50—100	100—	Totalt
0	150 (—4)	196 (+12)	131 (—17)	70 (—4)	32 (—4)	1 577 (—245)
0,1— 2 ..		1	1	1		74 (—28)
2— 5 ..	4					2 305 (—303)
5—10 ..	2 (+1)	3 (+2)	4 (+2)	1	(—1)	2 302 (—144)
10—15 ..	5 (+1)	3 (+2)	(—1)			976 (—19)
15—20 ..	3 (—1)	3 (+1)	2 (+2)			443 (+21)
20—30 ..	3 (+1)	4 (+2)	1		1 (+1)	362 (—4)
30—50 ..	2 (—1)	2 (+1)	3 (+2)	1 (—1)		179 (—6)
50—100 ..	2	4 (+2)	(—1)	2		94 (+2)
100— ..	1 (+1)		1		1 (+1)	39 (+2)
Totalt	172 (—2)	216 (+22)	143 (—13)	75 (—5)	34 (—3)	8 351 (—724)

dantag utgör emellertid Nn-området, där det redan tidigare betydande antalet blandjordbruk minskat såväl absolut som relativt sett. Anledningen härtill är svår att utrona utan särskild undersökning. Det är känt att tillfälliga arrenden av »grannjord» ej är ovanliga på en del håll i Norrland — den pågående extensifieringen av driften torde ofta föranleda att brukandet av en del sämre jordar läggs ned. Vad landet i övrigt beträffar är det här uppenbarligen fråga om en medveten strävan att genom tillarrendering av friställd åkerjord skapa större brukningsenheter.

Mera i detalj redovisas sambruksförhållandena i tabell 5.

Man konstaterar först, att de tillarrenderade arealerna i ett stort antal fall ej överstiger 2 hektar; sidoarrenden av denna storlek har uppenbarligen relativt sett ingen betydelse för brukningsenhetens ekonomi. Det är emellertid hel-

ler inte ovanligt att småbruk genom arrendering av åker kommer upp i basjordbruksklassen eller däröver. — I tabellen visas också förändringarna sedan 1951. Den första tabellkolumnen upptar de helt självägda jordbruken. Här har som synes genomgående skett minskningar. På samma sätt (med undantag för 20—30 hektars gruppen) förhåller det sig beträffande de rena arrendejordbruken (första tabellraden). När det gäller de blandade jordbruken är förhållandena olika i skilda storleksgrupper. De enheter, som har den minsta egna arealen (under 5 hektar), har minskat i antal. Flertalet torde höra till kategorin stödjordbruk, där brukaren har ett stadigvarande arbete vid sidan om och inte har intresse att utöka arealen. Detta bestyrkes också av förhållandet att nedgången är störst i de skogrika delarna, framförallt Svealands skogsbygder och Nedre Norrland, medan en viss ökning

Tabell 6. Olika slag av förändringar i brukningsenheternas åkerareal 1951—56 med fördelning på storleksgrupper (ej uppräknat)

Typ av förändring	Storleksgrupper 1951, hektar åker						Totalt	
	2—10		10—30		30—		Areal hektar	%
	Areal hektar	%	Areal hektar	%	Areal hektar	%		
<i>Ökning</i>								
Förvärv av tillskottsjord	546	1,4	659	1,5	207	0,5	1 412	1,2
Arrende » »	953	2,9	1 067	2,5	779	2,0	2 799	2,5
Nybildning							572	0,5
Nyodling	116	0,4	50	0,1	70	0,2	236	0,2
Summa	1 615	4,9	1 776	4,2	1 056	2,7	5 019	4,4
<i>Minskning</i>								
Försäljning av del av jorden . .	175	0,5	91	0,2	175	0,5	441	0,4
Bortarrendering av del av jorden	269	0,8	579	1,4	590	1,5	1 438	1,3
Brukningensheten upphörd	3 026	9,2	1 985	4,7	1 289	3,3	6 300	5,5
Utläggning till betesmark	148	0,5	196	0,5	117	0,3	461	0,4
» » skogsmark	61	0,2	51	0,1	52	0,1	164	0,1
» » övrig mark	25	0,1	36	0,1	31	0,1	92	0,1
Summa	3 704	11,3	2 938	6,9	2 254	5,8	8 896	7,8
<i>Nettoförändring</i>	—2 089	—6,4	—1 162	—2,7	—1 198	—3,1	—3 877	—3,4

för dessa enheter kan noteras i de sydliga slättområdena.

När den av brukaren ägda arealen är större blir läget ett annat. På en 5—10 hektars gård hinner brukaren ofta inte med att ha regelbundet förvärvsarbete utanför gården och försöker därför i stället skaffa ytterligare odlingsbar mark.

Detta avspeglas också i tabellen, som för denna grupp av blandjordbruk visar betydande ökning. Ovanför 10 hektars gränsen är frekvenserna förhållandevis små, vilket medför att förändringstalen blir ojämna.

Inom varje storleksgrupp (efter den ägda åkerarealen) ökar dock det totala antalet blandjordbruk. När det gäller de större gårdarna, vilka ofta inte har möjlighet att få tillstånd till förvärv av tillskottsmark torde inte sällan utvägen med mer eller mindre långfristiga arrenden i stället tillgripas.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras, att medan de rena arrendegårdarna minskar i antal, dels genom att mindre jordbruk nedlägges och dels genom

att en del större arrendegårdar indrages under eget bruk, så ökar förekomsten av sidoarrenden. Denna omständighet bör ej förbises när möjligheterna till fortsatt strukturrationalisering inom jordbruket diskuteras.

6. Förändringarna i åkerarealen

Av tabell 6 framgår vilka olika slag av förändringar i åkerarealen som inträffat under femårsperioden.

Tabellen visar, att åkerarealen minskat inom alla storleksgrupper. Framst beror detta på att brukningsenheter upphört att drivas som självständiga jordbruk. Visserligen har härigenom en del åker tillkommit som tillskottsjord till andra gårdar, men en betydande del har helt upphört att brukas. Minskning av en brukningsenhetens åkerareal till följd av försäljning, utarrendering eller överföring till annat ägoslag, varvid brukningsenheten består, redovisas i tabellen under resp. rubriker. Frekvensen av dylika förändringar är som synes tämligen ringa. Det framgår också, att

Tabell 7. Antal upphörda brukningsenheter samt antalet ägare- och brukareskiften 1951—56 med fördelning på storleksklasser (ej uppräknat)

	Storleksklass 1951 hektar åker								Totalt
	2-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-50	50-100	100-	
Antalet befintliga br.enh. 1951 ...	2 968	2 946	1 317	647	590	352	172	83	9 075
därav upphörda på grund av:									
1) sambruk med annan gård....	260	164	69	26	19	13	8	1	560
2) arealen nedgått under 2 hektar	114	23	10	1				1	149
3) gården öde	32	10							42
4) åkern brukas ej	17	9							26
Antal befintliga br.enh. 1956 ¹	2 545	2 740	1 238	620	571	339	164	81	8 298
därav med:									
A. Samma ägare									
1) samma brukare	2 141	2 227	981	476	427	242	122	62	6 678
2) ny brukare	92	107	78	42	58	38	17	8	440
3) återtagnin av arrende	9	10	6	7	2	3	5	6	48
B. Ny ägare									
1) samma brukare (arr.)	20	23	12	4	5	12	4	1	81
2) förutv. arr. inköpt gården	23	39	22	19	21	9	6		139
3) ny brukare (ej arr.)	217	285	96	54	37	17	6	2	714
4) ny brukare (arr.)	43	49	43	18	21	18	4	2	198

¹ Storleksklassificeringen enligt 1951. Hänsyn har ej tagits till de under femårsperioden nybildade 53 fastigheterna.

nyodlingen är av mycket obetydlig omfattning. Det kan dock nämnas, att någon nyodling redovisats i undersökningen inom samtliga åtta områden.

Vid jämförelse mellan storleksgrupperna finner man inte oväntat att förändringarna är störst vid de mindre enheterna.

7. Ägare och brukareskiften m. m.

I föregående avsnitt behandlades förändringar i fråga om brukningsenheternas arealinnehav. Antalet enheter, som av olika skäl upphört som självständiga jordbruk, redovisas i tabell 7. Här anges också förändringar i ägare- och brukareförhållandena för de jordbruk, som ägt bestånd under hela perioden.

Den vanligaste anledningen till att en brukningsenhet upphör är att gården lägges i sambruk med annan jordbruksfastighet. När på detta sätt två gårdar

sammanlägges till en, har i undersökningen den gård, på vilken det nya brukningscentrum (vanligen den plats där brukaren är bosatt) är beläget, räknats som bestående, medan den andra gården antages ha upphört. En annan utgångsorsak är att åkerarealen genom försäljning, utarrendering eller nedläggning minskats till två hektar eller därunder. Det har varit nödvändigt att här sätta en konventionell arealgräns, eftersom bland jordbruksfastigheter med högst 2 hektar ett mycket stort antal huvudsakligen tjänstgör som bostäder varvid jordbruksdriften är högst obetydlig. I ett mindre antal fall har uppgetts, att gården ligger helt öde eller att åtminstone åkern ej brukas.

Räknar man samman alla de fall då jordbruk nedlagts och sätter summan i relation till totalantalet enheter 1951, får man följande tal i de olika storleksgrupperna.

Hektar	%	Hektar	%
2—5	14,3	20—30	3,2
5—10	7,0	30—50	3,7
10—15	6,0	50—100	4,7
15—20	4,2	100—	2,4
		Totalt	8,6

Det bör observeras, att ovanstående siffror uttrycker något annat än de netoförändringstal, som återfinnes i tabell 1. Enligt de här redovisade talen skulle 14 procent eller var sjunde av de brukningsenheter, som fanns i gruppen 2—5 hektar år 1951, ha försvunnit under åren fram till 1956. Med stigande areal sjunker procenttalen, men bortsett från den lägsta storleksgruppen är skillnaderna mellan storleksgrupperna dock inte så stora som man kanske väntat sig. Även bland de större jordbruken förekommer tydligen en viss »företagsdöd».

Ur nedre delen av tabell 7 kan bl. a. utläsas hur många gårdar som bytt ägare under femårsperioden. I relation till samtliga bestående gårdar erhålles följande procenttal.

Hektar	%	Hektar	%
2—5	11,9	20—30	14,7
5—10	14,5	30—50	16,5
10—15	14,0	50—100	12,2
15—20	15,3	100—	6,2
Totalt			13,6

Någon speciell tendens kan inte här spåras. Skillnaderna mellan talen är heller icke större än att de i stort sett faller inom felmarginalerna. Om man på samma sätt beräknar det relativa antalet brukareskiften får man följande tal.

Hektar	%	Hektar	%
2—5	14,2	20—30	20,7
5—10	16,5	30—50	22,4
10—15	18,0	50—100	19,5
15—20	19,5	100—	22,2
Totalt			16,9

Antalet brukareskiften är flera än ägareskiftena. Vidare ökar här procenttalen med stigande åkerareal upp till 30 hektar. Totalt sker brukareskiftena årligen vid 3,4 procent av gårdarna, vilket stämmer ganska väl med den erfaren-

hetsmässigt kända omloppstiden 30 år. — Av särskilt intresse är att studera antalet fall då ägaren av en tidigare utarrenderad gård själv övertagit driften av densamma. Det har nämligen sagts att denna företeelse har fått ökad omfattning under senare år. Huruvida så är fallet kan denna undersökning icke ge besked om, men av tabellen framgår, att de 48 gårdar, där sådan återtagning av arrende förekommit, mer än uppväges av de 139 gårdar, som kunnat friköpas av arrendatorerna under perioden.

8. Förskjutningar mellan storleksgrupperna

Genom att som i tabell 8 fördela brukningsenheterna samtidigt efter åkerarealen 1951 och 1956, kan man följa de förskjutningar mellan storleksgrupperna, som ägt rum under mellantiden. De kursiverade talen i diagonalraden anger antalet enheter med oförändrad storlek. Till höger om diagonalen har jordbruken fått ökad areal, till vänster minskad.

Om man först betraktar de enheter, som 1951 fanns i gruppen 2—5 hektar, så har som förut nämnts 14 procent upphört som självständiga jordbruk. Omkring 4 procent har genom tillköp eller tillarrendering kunnat öka sin åkerareal över 5 hektar. Endast i ett fåtal fall har härvid utvidgningen kunnat få en sådan omfattning att 10-hektarsgränsen överskridits.

I storleksgruppen 5—10 hektar är det något flera som kunnat komplettera brukningsenheterna — en del av dem har kunnat öka sitt arealinnehav till 15 hektar och mera. Denna tendens motverkas emellertid av att icke så få i denna grupp fått minskad åkerareal och därigenom hamnat i den lägsta storleksgruppen. Man kan fråga sig vad anledningen är härtill. I några fall rör det sig förmodligen om äldre brukare, som inte anser sig kunna eller vilja sköta hela arealen utan har sålt eller arrenderat bort en del härav. Men troligen är orsaken i första hand det mindre jord-

Tabell 8. Antalet brukningsenheter fördelade efter åkerarealen 1951 och 1956
(ej uppräknat)

Storleksgrupp 1951, hektar åker	Upp- hörda 1951— 56	Storleksgrupp 1956, hektar åker								Totalt
		2-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-50	50-100	100-	
2-5	423	2 416	120	8		1				2 968
5-10	206	106	2 475	113	36	7	3			2 946
10-15	79	3	49	1 093	53	37	3			1 317
15-20	27	2	5	38	541	31	3			647
20-30	19	2	2	10	23	501	32	1		590
30-50	13			1	4	18	301	15		352
50-100	8						7	154	3	172
100-	2		1				1	3	76	83
Nybildade 1951-56 ..	—	26	12	8	4	2			1	53
Totalt	777	2 555	2 664	1 271	661	597	350	173	80	9 128

brukets allt sämre relativa lönsamhet i förhållande till de ofta goda förtjänstmöjligheterna i andra yrken som föranleder brukaren att minska sin arbetsinsats på den egna gården för att i stället kunna arbeta mera utanför denna. Han kan göra detta genom att minska kreatursantalet, men ofta finner han det nog förmånligare att »släppa» en del sämre eller illa belägna marker.

I 10-15 hektars gruppen är det en något större andel, 7 procent som flyttats upp en eller flera storleksgrupper. Men även här förekommer många fall av arealminskningar.

Går man sedan vidare upp på skalan, finner man att nedflyttningarna är flera än uppflyttningarna. En del av de förstnämnda torde dock avse mindre arealjusteringar beträffande enheter, som 1951 låg strax över en arealgräns.

De här använda arealgränserna är tämligen vida, varigenom förändringar inom samma storleksgrupp inte kommer

till synes även om de i och för sig inte är betydelselösa. I följande tablå redovisas förändringarna för enheterna mellan 2 och 10 hektar med användande av en finare storleksfördelning.

Sammanställningen visar bl. a., att en betydande del av de arealökningar, som redovisas i undersökningen, blott åstadkommer en uppflyttning en storleksgrupp, vilket i genomsnitt gör ungefär ett hektar. Man bör därför inte överdriva betydelsen av den arealutvidgning, som uppgetts ha förekommit vid en del jordbruk.

9. Framskrivning av antalet brukningsenheter till år 1971

Med ledning av uppgifterna i tabell 8 har en beräkning av det framtida antalet gårdar i olika storleksklasser företagits. Utgångspunkten har härvid varit storleksfördelningen 1951 enligt tablå sid. 108. För 1956 bör man, som tidigare nämnts, undvika direkt uppräknning av

Storleksgrupp 1951 hektar åker	Upp- hörda	Nedflyttade		Oför- ändrade	Uppflyttade		Totalt
		2 el. fl. gr.	1 grupp		1 grupp	2 el. fl. gr.	
2-3	204	—	—	783	24	37	1 048
3-4	124	—	13	736	36	52	961
4-5	95	26	28	752	21	37	959
5-6	49	23	27	609	25	50	783
6-7	47	25	15	429	17	60	593
7-8	41	24	14	432	16	52	579
8-9	44	18	24	392	12	28	518
9-10	25	35	15	357	18	23	473
Totalt	629	151	136	4 490	169	339	5 914

Tabell 9. Framskrivning av antalet brukningsenheter i olika storleksgrupper
(uppräknade tal)

Storleksgrupp, hektar åker	År 1951	År 1956	År 1961	År 1966	År 1971
2— 5	90 270	77 690	67 050	58 000	50 300
5— 10	89 100	81 120	73 390	66 370	60 020
10— 15	39 540	38 360	36 920	35 410	33 850
15— 20	19 410	19 830	20 010	20 000	19 860
20— 30	17 760	17 910	17 990	18 010	17 970
30— 50	10 560	10 500	10 450	10 400	10 350
50—100	5 190	5 230	5 260	5 270	5 280
100—	2 490	2 400	2 310	2 230	2 160
Totalt	274 320	253 040	233 380	215 690	199 790

undersökningsmaterialet eftersom detta material ej är fullständigt. I stället har gjorts en framskrivning av 1951 års uppgifter till 1956, varvid man utgår från relativa förändringstal beräknade ur tabell 8. Exempelvis innehöll storleksgruppen 2—5 hektar år 1951 90 270 enheter. Härav har 14,2 procent eller 12 800 enheter upphört, 81,4 procent eller 73 500 kvarstått i gruppen, 4,1 procent eller 3 700 flyttats upp till 5—10-hektars gruppen samt 0,3 procent eller 270 flyttats upp till 10—15 hektar. Genom att förfara på samma sätt inom de övriga storleksgrupperna, har man erhållit den fördelning för 1956, som anges i tabell 9. Från 1956 års uppgifter beräknas 1961 års på samma sätt, o. s. v. Man utgår hela tiden från att de relativa förskjutningar mellan storleksgrupperna, som ägt rum 1951—56, blir bestående även de följande femårsperioderna.

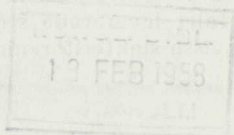
Tabellen visar, att totalantalet jordbruk över 2 hektar åker från 1956 till 1971 kommer att minska med drygt 50 000. Minskningen kommer främst att gå ut över de mindre brukningsenheter, medan de medelstora och större gårdarnas numerär kommer att förbli i stort sett konstant. Vid egendomar över 100 hektar synes dock en relativt sett ej oväsentlig minskning komma att äga rum.

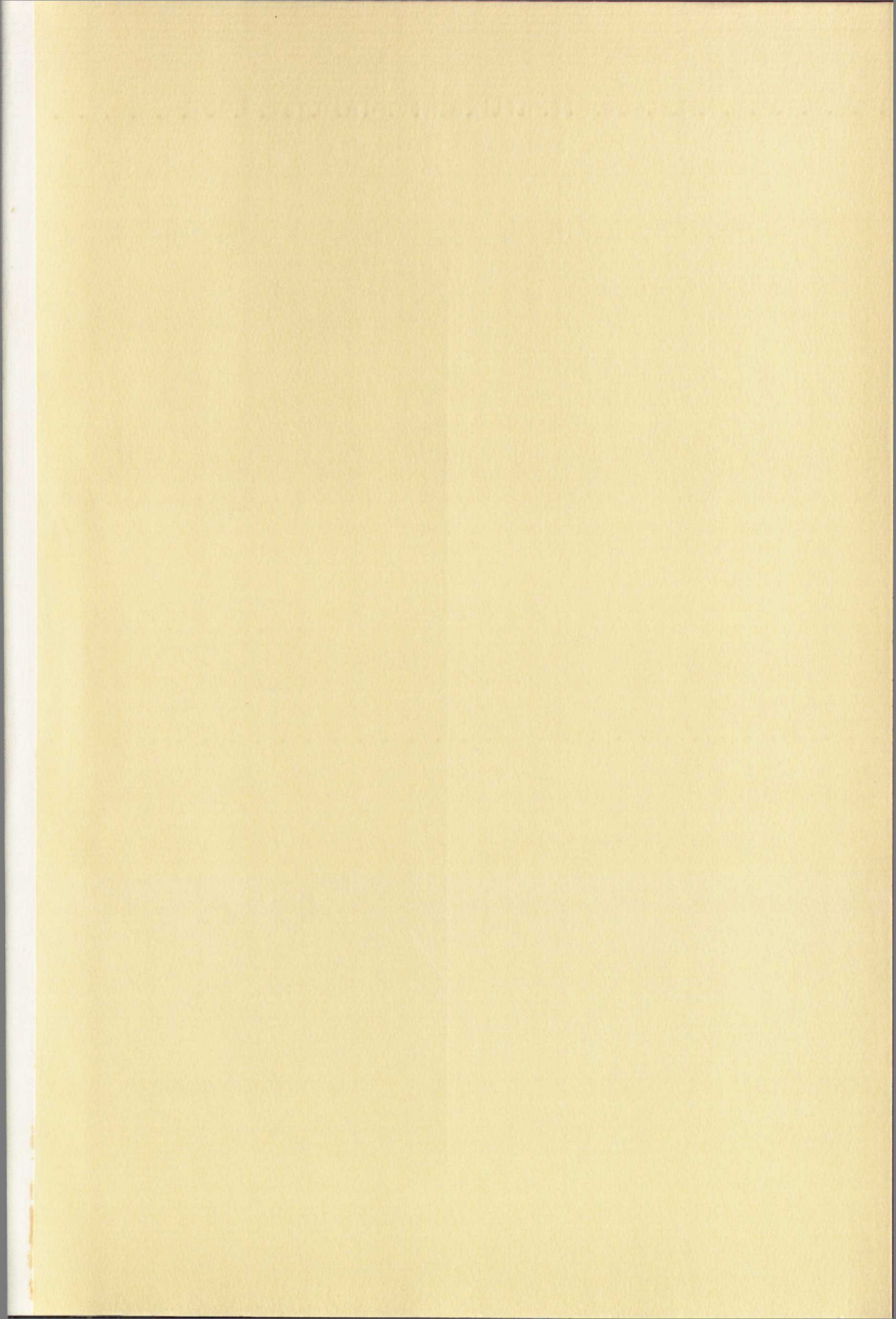
Det bör tilläggas, att en framskrivning av detta slag närmast har karaktären av ett räkneexempel — om vissa förutsättningar är uppfyllda blir resultatet det angivna. För en prognos i egentlig mening är det nödvändigt att ta hänsyn till ett flertal andra faktorer såsom jordbruksbefolkningens ålderssammansättning, jordbrukets lönsamhet relativt andra näringar, skogsinnehavets betydelse m. m.

Tabellförteckning

Tabell	1. Livsmedelskonsumtionen i kalorier per capita och år i olika länder	19
»	2. Jordbruksproduktionen i olika områden samt den genomsnittliga årliga produktions- och befolkningsökningen	20
»	3. Antalet brukningsenheter i olika områden och storleksgrupper 1951 och 1956	23
»	4. Åkerarealens fördelning på olika områden och storleksgrupper 1951 och 1956. I hektar	24
»	5. Antalet brukningsenheter i olika storleksgrupper enligt jordbruksräkningarna 1944, 1951 och 1956	25
»	6. Antalet jordbruk i vissa storleksgrupper i den jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) år 1954 och enligt 1956 års jordbruksräkning (JR)	30
»	7. Antalet gårdar i storleksgruppen 5—10 hektar vid specialbearbetningen av räkenskapsmaterialet	32
»	8. Intäkter vid jordbruk på 7,5 hektar åker beräknade med utgångspunkt i prisnivån omkring den 1 september 1956. I kronor per gård	34
»	9. Kostnader vid jordbruk på 7,5 hektar åker beräknade med utgångspunkt i kostnadsnivån omkring den 1 september 1956. I kronor per gård	35
»	10. Resultatberäkning enligt specialbearbetningen av räkenskapsmaterialet. I kronor	36
»	11. Antal gårdar i olika storleksgrupper och områden i deklarationsundersökningen för åren 1953, 1954 och 1955	38
»	12. Median och kvartiler för samtliga taxerade nettoinkomster enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. I kronor	39
»	13. Skillnader mellan medianinkomsterna (Md) i storleksgruppen 10—20 hektar och medianinkomsterna i storleksgruppen 2—5 hektar och 5—10 hektar enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. I kronor	40
»	14. Kvartilmåttet för taxerad nettoinkomst enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. I kronor	41
»	15. Medianinkomsterna enligt deklarationsundersökningarna för åren 1953, 1954 och 1955. Medianinkomsten i Götalands södra slättbygder (Gss) = 100.	42
»	16. Antalet mejerileverantörer 1954/55, 1955/56 och 1956/57	66
»	17. Fördelningen av mejerileverantörerna på olika leverans- och storleksgrupper	68
»	18. Fördelningen av årsleveranserna till mejeri inom olika storleksgrupper enligt 1955 års mjölkundersökning (sammandrag av tabell 17)	70
»	19. Effekten på mjölklikviderna vid olika årsleveranser av den föreslagna omläggningen av leveranstillägget	71
»	20. Den besiktigade slakten av större kalv år 1956	77
»	21. Sambandet mellan antalet levererade större kalvar och leverantörernas åkerareal vid vissa slakteriföreningar år 1955	80

Tabell 22. Uppgifter om gårdar med leveranser av mer än 10 kalvar till vissa slakteriföreningar år 1955	83
» 23. Extra mjölkpristillägget i norra Sverige fr. o. m. 1 mars 1952	88
» 24. Uppsamlingskostnaderna för mjölk 1952—1956	90
» 25. Uppsamlingskostnaderna för mjölk i öre/kg för nedan angivna mejeriföretag i Norrland under åren 1952—1956	91
» 26. F-mejeriernas driftskostnader i öre/kg mjölk	92
» 27. Avräkningspriserna med mejerileverantörer för 3,5 %-ig mjölk vid 4,5 öres skummjölkspris för leverantör (exkl. uppsamlingskostnad).	93
» 28. Extra mjölkpristillägget i norra Sverige enligt utredningens förslag	94
» 29. Kostnaderna för olika småbruksbidrag fr. o. m. 1948/49. I milj. kronor	98
» 30. Småbrukarstödets fördelning på olika storleksgrupper. I milj. kronor	99

Statens offentliga utredningar 1958

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. [3]

Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. [6]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärning.
Småbrukarstödet. [7]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Vägplan för Sverige. Del 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. [1] Del 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. [2]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. [4]
Permanent skördekadestydd. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.
Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.